

GOLDEN BRAIN

Scientific Journal

ISSN: 2181-4120

Volume 2, Issue 3

CiteFactor
Academic Scientific Journals

Google
Scholar

® digital object
identifier

zenodo

2024/03
January

ISSN 2181-4120
VOLUME 2, ISSUE 3
JANUARY 2024

<https://researchedu.org/index.php/goldenbrain>

“GOLDEN BRAIN” SCIENTIFIC JOURNAL
VOLUME 2, ISSUE 3, JANUARY, 2024

EDITORIAL BOARD

G. Kholmurodova

Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

A. Madaliev

Professor, Doctor of Economics, Tashkent State Agrarian University

G. Sotiboldieva

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Rashidova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Philological Sciences, Samarkand State University

D. Darmonov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

X. Abduxakimova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Ruzmetov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Chemical Sciences, National University of Uzbekistan

M. Yusupova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

M. Kambarov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Namangan State University

S. Sadaddinova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Physics and Mathematics Sciences, Tashkent University of Information Technologies

M. Fayzullaev

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) Geographical Sciences, Karshi State University

Z. Muminova

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

B. Kuldashov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

Kh. Askarov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Fergana Polytechnic Institute

S. Nazarova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Bukhara State University

O. Rahmonov

Doctor of Philosophy (Phd) in Technical Sciences, Fergana Polytechnic Institute

G. Tangirova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

Z. Koryogdiev

Doctor of Philosophy (Phd) in Historical Sciences, Bukhara State University

S. Ubaydullaev

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnology

R. Yuldasheva

Associate Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

M. Yuldashova

Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Namangan State University

Editorial Secretary: J. Eshonkulov

МЕТОД ОБУЧЕНИЯ ФИЗИКЕ В СИНГАПУРЕ

Азимов Юсуфжон

Филиал Казанского (Приволжского) федерального университета в г.одоре
Джизаке старший преподаватель
YGAzimov@kpfu.ru

Сагатов Хусан Жумакулович

Филиал Казанского (Приволжского) федерального университета в г.одоре
Джизаке Ассистент
KZSagatov@kpfu.ru

Шишнев Дмитрий

Филиал Казанского (Приволжского) федерального университета в г.одоре
Джизаке студент

***Annotation:** The article examines various aspects of Singaporean teaching technology in the creative pedagogical process in physics lessons.*

***Key words:** Singapore educational technologies, physics, methodology, teaching, creative development, information, students.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются различные аспекты сингапурской технологии преподавания в творческом педагогическом процессе на уроках физики.*

***Ключевые слова:** Сингапурские образовательные технологии, физика, методика, обучение, креативное развитие, информация, студенты.*

В нынешних реалиях качественное образование имеет огромную роль в жизни каждого человека. Это ощущается очень сильно именно сейчас, когда технологический прогресс огромными шагами скачет вперёд. Создаются новые технологии, а вслед за этим появляются новые методы обучения. И тут возникает

вопрос, кто должен обучить человека и грамотно донести новые знания в его голову? Конечно, на ум придёт правильный ответ – это учитель. Но у каждого учителя существуют разные подходы для обучения, и эффективность этих методов не всегда удовлетворяют потребностям обучающихся. Особенно важно это касается такого предмета как физика. Ведь это предмет с таким огромным пластом информации, а творчески и умело преподнести такой материал может не каждый преподаватель.

Основная проблема в обучении и понимании материала именно в предмете физика это предоставление обучающемуся “сухой” информации. Конечно, какой-то процент останется в голове человека, но большинство данных может просто утратиться в бесконечном круговороте мыслей. Поэтому и ценится подход, где не только объяснят, но и покажут на практике как это делается. Именно такой способ способен вовлечь разум человека и возбудить в нём интерес к знаниям. Не зря китайские мудрецы придумали такую цитату *“Скажи мне – и я забуду, покажи мне – и я запомню, вовлеки меня – и я пойму”*.

Вот именно по таким принципам и основывается сингапурский метод обучения в физике. Главным постулатом которого, является практически показать и зажечь интерес к знаниям учащихся. Один из способов применения сингапурской методики это разбиение людей на группы по 4 человека, главная задача которых соревноваться с другими группами. Все события и соперничество, которые происходят между группами проводят в игровой форме, именно благодаря этому повышается усвоение материала и поддерживается интерес к обучению. Этот способ развивает коммуникацию людей, заставляет проявлять свои лучшие качества и быстро мыслить, чтобы захватить первенство среди групп. Ещё одним немаловажным плюсом такой методики, является то, что каждый может обратиться к своему напарнику по группе и спросить у него совета по тому или иному вопросу. Конечно, не будем отбрасывать и факт соперничества между группами, именно его можно считать колесом прогресса в нашем мире. Ведь если вспомнить историю о том, как соперничали двое великих

учёных Томас Эдисон и Никола Тесла, и сколько в итоге они сделали открытий в погоне за первенством, благодаря которым наш мир перестал быть прежним. И в сингапурском методе используют такие практики, где группам дают задачу либо вопрос, которые заставляют каждого участника использовать свои мыслительные способности на максимум, с целью получения приза. А главным призом для любой группы, конечно, является межгрупповое первенство среди всех команд. Поэтому, сингапурский метод показывает такие отличные результаты на практике, а главное положительно оценён обучающимися.

Такой способ командной коммуникации и соперничества лишь один более 13 видов сингапурской методики под названием “Микс - пэа - шэа”. Каждый из этих способов может быть усовершенствован и адаптирован преподавателем для получения более высоких результатов, это доказывает высокую универсальность сингапурской методики. Фундаментом всех этих методов является: коммуникация, соперничество, непрерывное развитие, ощущение чувства ответственности не только за себя, но и за членов команды.

Ещё одним достоинством этой методики является дробное распределение материала на всю группу. То есть при подаче информации она даётся по частям каждому члену группы, чтобы избежать избыточной нагрузки на одного человека. Такое распределение помогает участникам быть ещё более сплочёнными и при недопонимании попросить совет у соседа по группе. Эффективность и продуктивность групп очень сильно зависит от того каким образом преподаватель применил сингапурский метод, и все ли аспекты он учёл при использовании и применении этого метода, только опытный учитель сможет достичь максимального результата и качественного обучения группы. Если все условия соблюдены, то результаты, которые ученики смогут показать будут выше, чем у сверстников обучение, которых было в традиционном формате. Ведь при использовании сингапурского метода в ученике развиваются и многие личностные качества, которые пригодятся ему и в обычной бытовой жизни. Например, такие, как: устойчивость к давлению при конкуренции, работа в

команде, быстрая обработка и поиск необходимой информации. Одна из задач сингапурского метода не только обучить, но и научить самостоятельно обучаться в будущем, для бесконечного прогресса и совершенствования обучающегося.

Этот метод по собственному желанию заставляет учеников искать что-то новое, закреплять уже изученное, и не потерять уже имеющееся для того, чтобы достигать новых вершин. Высокий уровень эффективности позволяет ставить его на несколько ступеней выше, чем другие способы обучения. И поэтому во многих частных и элитных школах именно он используется при обучении учащихся на постоянной основе.

Многие преподаватели на практике увидели, как после использования этого способа создаётся задел на будущее для ученика. В нём воспитывается стержень ответственности, коммуникабельность и многие другие положительные качества. Именно в команде ученик может проявить свои лучшие стороны и взять на себя право ответа, выиграет он или проиграет в любом случае результат будет достигнут, и ученик получит опыт, который в будущем ему ещё не раз пригодится. Отстаивание своего мнения и поддержка мнения другого человека и ещё немало тех нюансов, которые не сразу заметны, но в итоге именно они и составляют сингапурскую методику обучения физике. Весь этот букет, он и даёт такие потрясающие результаты, и провоцируют учеников развиваться и совершенствоваться ради себя и ради своих товарищей.

Основные принципы сингапурского метода

- Персональный подход к каждому ученику, и подробное разъяснение материала
- Развитие многозадачности, обучающийся занимается сразу двумя или более видами работ
- Отсутствие дискомфорта на занятиях, пробуждение в ученике интереса к предмету
- Творческий подход к обучению и к решениям задач, не прибегая к шаблонным методам

- Воспитание в ученике самостоятельности и способности к поиску информации и обработке
- Развитие коммуникабельности, взаимопомощи и обучение в групповой работе

Сингапурский метод обучения развивает очень много качеств в ученике, и даёт очень высокие результаты в обучении, а самое важное он даёт мотивацию обучаться и не останавливаться на достигнутом, постигая всё более и более глубокие знания в физике, путём анализа и поиска, навыки которых ученики приобрели именно благодаря этому методу. Что заслужено делает этот способ обучения одним из лучших в мире.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Кулешова С.С. Инновационные технологии преподавания в иноязычном обучении в рамках введения ФГОС//Теоретические и практические аспекты преподавания. – Нижний Новгород, 2015. – С.184-189
2. Ремизова И.А. Развитие креативного мышления с использованием обучающих структур сингапурского метода обучения//Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2015. – т.16. – С.153-159

УДК 632.937

STUDY OF THE PATHOGENIC CHARACTERISTICS OF ENTOMOPATHOGENIC FUNGI TO LOCUSTS

Nurjanov A.A.¹, Nurjonov F.A.², Shokirova H.Sh.³, O‘razova F.U.⁴

1. Urgench state university
2. Scientific research institute of plant quarantine and protection
3. Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnologies,
4. Tashkent state agrarian university

АННОТАЦИЯ

Чигирткалардан ажратилган 5 тур энтомопатоген замбругнинг 3 тури воха чигирткасининг 2-ёшдаги личинкалари учун юқори патогенлик хусусиятига эга эканлиги аниқланиб, шулардан *B.brongniartii* замбругининг ВД-85 штаммини чигирткаларга қарши курашда ўрганиши учун тавсия қилинади.

АННОТАЦИЯ

Из 5 видов выявленных у саранчовых энтомопатогенных грибов, 3 вида оказались высокопатогенным для личинок второго возраста итальянского пруса. Предлагается для дальнейшего изучения штамм ВД-85 гриба *B.brongniartii*.

ANNOTATION

The article gives information about 5 species of entomopathogenic fungi identified in locusts, which are 3 species recorded as highly pathogenic for second-instar nymphs of the Italian locust. Strain VD-85 of the fungus *B.brongniartii* is proposed for further study.

INTRODUCTION

It is important to protect plants from harmful organisms in the production of high-quality and ecologically clean products from agricultural crops. In recent times, plant protection is becoming a developed and perfected agricultural direction on a new scientific biological basis.

Over the years, the use of chemicals has led to several negative consequences. As a result of the practical use of chemicals, the environment and human health are

injured, causing enormous environmental and economic damage. For this reason, the problem of reducing the amount of chemicals has appeared.

For this, it was necessary to find other preparations that could replace pesticides or to apply new methods instead of chemical methods. Therefore, in recent years, important biological research on the use of beneficial insects and microorganisms has been rapidly developed, in-depth study of the biological properties of harmful organisms - insects, plant diseases, and weeds.

Entomopathogenic fungi, unlike other entomopathogenic microorganisms, can pass through the cover (cuticle) of insects and cause disease (Nurjanov, 2019). We have isolated entomopathogenic fungi that cause disease in locust species, which cause great damage to crops, and studied their pathogenicity against the nymphs of these locusts.

MATERIALS AND METHODS.

It is known that there are more than 250 species of grasshoppers in our Republic. Among them, the Asian migratory locust (*Locusta migratoria migratoria* L.) and Italian locust (*Calliptamus italicus italicus* L.), which we are studying, are widespread in the Lower Amudarya region and form large reservations mainly in the territory of the Republic of Karakalpakstan (Nurjanov, 2019). In our research, we have fully studied the microbiome of grasshoppers collected from this area. Microorganisms were isolated from locusts brought to laboratory conditions, and we studied their morpho-cultural, physiological, and pathogenic characteristics. Locust nymphs, imagoes and pupae were collected and observed to isolate microorganisms. When the insects were observed under the microscope and found fungi on the outer layer (cuticula). They were planted in the prepared nutrient media in a Petri dish using an Inoculation hook. If fungi were not detected in the cuticle of insects, they were studied in wet chambers under sterile conditions. For this, a Petri dish was taken, a filter paper and a glass slide were placed inside it, and the studied insects were placed on it. Such prepared moist chambers are stored and monitored in a thermostat at 25-28°C for 5-7 days. During this period, insects with fungus growing on their bodies were studied.

With the help of a bacterial loop, fungal spores are taken and planted in the nutrient medium in a petri dish, and they are kept in a thermostat at a temperature of 27-280 C and observed for 2, 4, 6 days.

In order to determine the virulence properties of entomopathogenic fungi, target insects were treated by spraying with suspension of spores.

We used a Goryaev camera to determine the amount of spores in the suspension. Different solutions (from 1×10^3 to 1×10^8) were prepared and the insects of the experimental variants were treated. In the analytical version, insects were treated with plain water. The studied insects were kept in special insectaries and were fed with plants.

RESULTS

Factors affecting the pathogenic properties of microorganisms include the degree of virulence of microorganisms, the susceptibility of insects to diseases, and external factors.

For the practical use of fungi isolated from locusts, we studied their pathogenicity against 2-years-old nymphs of the Italian locust. This, 2-year-old nymphs of the locust were treated with a spore suspension prepared from the cultural solution of fungi. In addition to the fungi isolated from the Asian locust and the Italian locust, the pathogenicity of the VD-85 strain of the *Beauveria brongniartii* fungus isolated from the Moroccan locust (*Dociaustarus maroccanus* Thunb) was determined for the nymphs of the Italian locust. The results of the experiments are presented in Table 1. As can be seen from the data presented in the table, for the 2-year-old larvae of the Italian locust, the VD-85 strain of the fungus *Beuveria brongniartii* and the fungi *Aspergillus flavus*, *Aspergillus ochraceus* can be included among the fungi showing high pathogenicity. This type of entomopathogenic fungi was able to show 95.8%, 70.0% and 68.0% of mortality during the 10th day. It was found that the *Fusarium oxysporum* fungus has the ability to show 43.3% biological efficiency. Among the studied fungi, it was found that *Paecilomuces varioti* has very low virulence properties for Italian larvae. Thus, it was found that the entomopathogenic fungi *A. flavus*, *A.*

ochraceus and *B. brongniartii* fungi isolated from locusts have high pathogenicity for Italian locust. Among the studied species of fungi, the species belonging to the genus *Aspergillus* are practically prohibited from being used in plant protection. Because it has been determined that the toxins produced by this type of fungi can affect animals, therefore, they are practically not used as entomopathogenic microorganisms. Therefore, we propose to study the VD-85 strain of the *B. tenella* fungus for practical use against locusts.

Table 1.

Pathogenicity of entomopathogenic fungi of the second-year instar of the Italian locust.

Species	Titr	Mortality %		
		3-days	7-days	10-days
<i>A. flavus</i>	1×10^8	13.3	36.7	70.0
<i>A. ochraceus</i>	1×10^8	7.3	30.0	68.0
<i>P. varioti</i>	2×10^7	0	3.3	13.3
<i>F. oxysporum</i>	7×10^7	3.3	23.3	43.3
<i>B. brongniartii</i> ВД-85	1×10^7	4.2	72.0	95.8
Тахлилий	-	2.0	4.7	7.3

CONCLUSION

Three species from 5 types of entomopathogenic fungi such as, *A. flavus*, *A. ochraceus* and *B. brongniartii* has isolated from Asian migratory locust (*Locusta migratoria migratoria* L.), Italian locust (*Calliptamus italicus italicus* L) and Moroccan locust (*Dociastarus maroccanus* Thunb.) was found to have high virulence properties and the VD-85 strain of *B. brongniartii* has recommended to study in practical use to control of locusts.

REFERENCES

1. Нуржанов А.А. Фауна и экология прямокрылообразных насекомых Южного Приаралья. Тошкент, Фан, 2019. 250 с.
2. Нуржанов А.А. Энтомопатогенные микроорганизмы прямокрылых насекомых. Тошкент, Фан, 2019. 96 с.
3. Nurjaniv AA, Medetov MZH, Kholmatov BR, Abdullahyev II, Tufliyev NKH, Nurjonov FA. 2023. Orthoptera (Insecta) fauna of the Kashkadarya region, Uzbekistan. Biodiversitas 24:112-121. DOI: 10.13057/biodiv/d240115.

ИСПЫТАНИЯ РАЗРАБОТАННЫХ ВОДОРАСТВОРИМЫХ ЗАГУСТИТЕЛЕЙ

Эшдавлатова Гулрух Эшмаматовна

доцент кафедры Общей химии

Каршинского инженерно-экономического института (60112403)

Турабаева Наргиса Бекмурадовна

ассистент кафедры Общей химии

Каршинского инженерно-экономического института (60112403)

eshdavlatovagulrux@gmail.com

Аннотация: Разработан новый состав для набивки смесовых тканей на основе хлопковых и нитронных волокон. Установлено, что использование разработанной загустки для печатания активными красителями приводит к повышению интенсивности окраски ткани. Определено влияние компонентов загустителя на степень связывания красителя. Определено влияние состава и вида загустителей на степень фиксации красителя тканью на основе смесовых волокон.

Ключевые слова: композиция, полимер, крахмал, состав, загуститель, окисленный крахмал, степень связь, смесовые ткани, концентрация.

Abstract: A new composition has been developed for printing mixed fabrics based on cotton and nitron fibers. It has been established that the use of the developed thickener for printing with active dyes leads to an increase in the color intensity of the fabric. The influence of the components of the thickener on the degree of binding of the dye was determined. The influence of the composition and type of thickeners on the degree of fixation of the dye with a fabric based on mixed fibers has been determined.

Key words: composition, polymer, starch, composition, thickener, oxidized starch, degree of bond, mixed fabrics, concentration.

ВВЕДЕНИЕ

На сегодняшний день совершенствование технологий печати и крашения проводится под девизом экономии воды, волокна, красителя и текстильных веществ без ухудшения качества изделий. Вот поэтому, колористические результаты печатания дают технологам наиболее широкий спектр возможностей, а по технологии, аппаратурному оформлению являются наиболее сложной фазой отделочного производства [1-2]. Производственные испытания опытной партии загустки на основе разработанных составов и других ингредиентов для холодных и активных красителей проводили на предприятии ООО «Имидж текстиль».

ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ

В целях решения этой задачи, разработка технологии получения загущающей композиции на основе местного сырья – ОК, ПАА и препарата К-4, и применение их в текстильной промышленности в процессе отделки смесовых волокон в качестве загустителя печатных красок является актуальной проблемой.

В соответствии с этим в этой статье представлены результаты исследовательских исследований о реологических свойствах загущающих полиэтиленовых композиций, предназначенных для печати тканей из смесовых хлопка и нитрона.

На шаблонных печатных машинах фирмы “STORK” производили печатание по азотилированной ткани. При температуре 343 – 354⁰К производили сушку напечатанной ткани, а при температуре 400-420⁰К в течение 3 – 5 мин проводили термообработку. Согласно производственной технологии напечатанная ткань была промыта на промывочной линии фирмы “BENNINGER” и аппретирована на линии ЛАО – 120. Прочностные показатели к мылу, поту и трению напечатанной ткани печатными красками с разработанными полимерными загустителями по ГОСТ 9733-87 приведены в таблице 1 [5-6].

Таблица 1

Прочностные показатели окраски хлопковый и нитронной ткани

Тип загустки	Красители	Прочностные показатели			
		к мылу	к поту	к стирке	к трению
Традиционная загустка	Активный	5/5	5/5	5/4	5/4
Разработанная загустка	Активный	5/4	5/4	5/4	5/4

РЕЗУЛЬТАТЫ

Результаты производственных испытаний показали, что минимальная неровнота окраски и разнооттеночность наблюдается у тех напечатанных тканей, где в составе 1 кг загустки имеется 60 г окисленного крахмала, 1,0 г ПАА, 2,5 г препарата К-4.

Результаты опытно – производственных испытаний показывают о возможности применения разработанной технологии, которая имеет ряд преимуществ [8], а именно:

- интенсивность окраски, полученной с использованием бентонитовой загустки, находится на уровне в случае при использовании загустки на основе альгината натрия;

- показатели устойчивости к физико-механическим воздействиям печатных рисунков с использованием предлагаемой загустки, незначительно уступают таким же показателям печатных рисунков, полученных с применением альгинатной загустки;

- гриф ткани, получаемый после печатания предлагаемой загустки, незначительно уступает грифу ткани с использованием загустителя на основе альгината [9].

При проведении испытаний не выявлено технологических осложнений, связанных с оборудованием и процедурой приготовления загустки.

Исходя из представленной выше разработанной технологии, загустки для набивки ткани по физико-механическим свойствам не уступают загусткам, изготовленным по сравнению с действующей технологией.

ОБСУЖДЕНИЕ

Установлено, что новые составы выгодны как с экономической, так и с экологической точек зрения. В лабораторных условиях данные составы обеспечивают отпечаток, сопоставимый с более высоким качеством, по сравнению с применяемыми в настоящее время на отделочных предприятиях загущающими композициями. Необходимо проверить, воспроизводимость полученных результатов в условиях производства. Для этого были проведены производственные испытания на предприятиях ООО “Имидж текстиль”. Испытания подтвердили эффективность применения низко концентрированного состава на основе окисленного крахмала, ПАА и препарата К-4 при печати по хлопчатобумажной ткани активными красителями.

Таким образом, рекомендована технология получения новых загущающих составов на основе окисленного крахмала полиакриламида и препарата К-4 как загуститель печатных красок при набивке смесовых хлопчатобумажных и нитронных тканей [12-14].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В результате было установлено, что применение композиции обеспечивает устойчивость окрасок к сухому и мокрому трению на 1,0÷1,5 балла выше, чем ходовой фабричный состав при одновременном повышении мягкости ткани в площади рисунка в 4,5 раза. В результате было установлено, что использование разработанной загустки для печатания активными красителями приводит к повышению интенсивности окраски ткани после промывки за счет увеличения степени полезного использования красителя с 75% до 93% при одновременном улучшении устойчивости отпечатка к стирке в жестких условиях [18].

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. H.Ismoilova, O.Rakhimov, N.Turabaeva, G.Eshdavlatova. Irrigation regime of fine fiber cotton in the karshin steppe. Conference Committee. Indexed in leading databases – Scopus, Web of Science, and Inspec. *Scopus & Web of Science indexed*.
2. G.E.Eshdavlatova and A.X.Panjiyev. (2023). Study of thickening polymeric compositions for printing fabric of blended fibers // E3S Web of Conferences 402, 14032. TransSiberia 2023 . <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202340214032>.
3. H.D.Ismoilova, G.E.Eshdavlatova // The influence of irrigation regimes on cotton productivity // BIO Web of Conferen ces 71, 01097 (2 023) CIBTA-II-2023. <https://doi.org/10.1051/bioconf/20237101097>.
4. Г.Э.Эшдавлатова, Н.Б.Турабаева. / ЦЕЛЛЮЛОЗА ЭФИРЛАРИ АСОСИДА ҚУЮҚЛАШТИРУВЧИЛАР ИШЛАБ ЧИҚИШ / *Композицион материаллар журнали*. Тошкент. № 3, 158-160 бетлар.
5. Эшдавлатова Г.Э., Амонов М.Р. (2021). Оценка влияния компонентов загущающих композиций на результаты печатания смесовых тканей активными красителями. *Журнал Развитие науки и технологий*. № 5. –С. 54-58.
6. Эшдавлатова Г.Э., Амонов М.Р., Равшанов К.А., Очилова Н.Р. Разработка печатного состава на основе загущающей композиции // *Композиционные материалы: Научно-технический и производственный журнал*. –2021 год. № 4. – С. 67-69. (02.00.00. № 4).
7. Эшдавлатова Г.Э., Амонов М.Р. (2021). Изучение реологических свойств загущающих композиций для печатания ткани на основе смесовых волокон. *Universium: технические науки*. № 11 (89). Часть 2. –С.19-23.
8. Эшдавлатова Г.Э., Амонов М.Р.(2022). Реологические свойства загущающей полимерной композиции и печатных красок на их основе. *Развитие науки и технологий: Научно – технический журнал*. № 3. –С. 27-31.
9. Эшдавлатова Г.Э. ИЗУЧЕНИЕ РЕОЛОГИЧЕСКИХ СВОЙСТВ ЗАГУЩАЮЩИХ КОМПОЗИЦИЙ ПРИ НАБИВКИ ТКАНИ. EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH. Innovative Academy Research Support Center. UIF = 8.1 | SJIF = 5.685. www.in-academy.uz 147-152 с.
10. Эшдавлатова Г.Э. / Испытания Разработанных Полимерных Композитов / *Progress Annals: Journal of Progressive Research*. Volume 1, Issue 7, November, 2023. ISSN (E): 2810-6466. Website: <https://academiaone.org/index.php/8>. 14-16.
11. Эшдавлатова Г.Э. / Разработка Загустителей На Основе Окисленного Крахмала / *Open Academia: Journal of Scholarly Research*. Volume 1, Issue 8,

November, 2023. ISSN (E): 2810-6377. Website: <https://academiaone.org/index.php/4>. 48-52 с.

12. Эшдавлатова Г.Э. / ПАХТА ТОЛАЛИ МАТОЛАРГА ГУЛ БОСИШДА ҚУЮҚЛАШТИРУВЧИЛАР ҚЎЛЛАНИЛИШИНING АМАЛИЙ ЖИҲАТЛАРИ / Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (E)ISSN:2181-1784 www.oriens.uz SJIF 2023 = 6.131 / ASI Factor = 1.73(11), November, 2023. 905-909 с.

13. Эшдавлатова Г.Э. / РАЗРАБОТКА ЭФФЕКТИВНОГО СОСТАВА ЗАГУСТИТЕЛЕЙ / Journal of Science, Research and Teaching. Vol. 2, No. 12, 2023 ISSN:2181-4406. 46-49 с.

14. Эшдавлатова Г.Э. / ПОЛУЧЕНИЕ ПЕЧАТНОЙ КРАСКИ ДЛЯ НАБИВКИ ХЛОПКОВЫХ И НИТРОННЫХ ТКАНИ / Innovative Development in Educational Activities ISSN: 2181-3523 VOLUME 2 | ISSUE 17 | 2023. Scientific Journal Impact Factor (SJIF): 5.938 <http://sjifactor.com/passport.php?id=22323>. 30-35 с.

15. Эшдавлатова Г.Э. / THE EFFECT OF CONCENTRATION OF POLYMERS/ Web of Scientists and Scholars: Journal of Multidisciplinary Research. Volume 1, Issue 9, December, 2023. ISSN (E): 2938-3811. 11-13 с.

16. Эшдавлатова Г.Э. / STUDY OF THICKENING POLYMER COMPOSITIONS FOR FABRIC STUFFING / Western European Journal of Modern Experiments and Scientific Methods. Volume 1, Issue 4, December, 2023. <https://westerneuropeanstudies.com/index.php/1>. 96-100 с.

17. Г.Э.Эшдавлатова, Н.Б.Турабаева / [Аралаш толали матоларга гул босишда полимер композициялар қўлланилишининг амалий аспектлари](#) / Educational Research in Universal Sciences. Volume 2, Issue 9, september, 2023. 403-407 с.

18. Эшдавлатова Г.Э. / DEVELOPMENT OF THE COMPOSITION OF THICKENING COMPOSITIONS FOR PADDING FABRICS BASED ON MIXED FIBERS / Web of Scientists and Scholars: Journal of Multidisciplinary Research. Volume 1, Issue 9, December, 2023. ISSN (E): 2938-3811. 48-52 с.

19. Эшдавлатова Г.Э. (2022). Оксидланган крахмал, полиакриламид ва К-4 асосида гул босилган матоларнинг реологик ва колористик хоссалари. *Композицион материаллар журнали*. Тошкент. № 4, 66-68 бетлар.

20. Эшдавлатова Г.Э., Амонов М.Р. Физико-механические и колористические свойства набивных тканей загущенными полимерными композициями // *Композиционные материалы. Научно-технический и производственный журнал*. 2022 год. № 2. –С. 83-85. (02.00.00. № 4).

21. Эшдавлатова Г.Э. Роль загущающих композиции при печатании смесовых тканей. Республиканская научно-практическая конференция.

«Актуальные проблемы промышленной инженерии». Бухара 2021 год. 20-22 октября –С. 276.

22. Эшдавлатова Г.Э., Амонов М.Р. Разработка эффективного состава полимерных загущающих композиции. Халқаро илмий-амалий конференция материаллари тўплами. «Кимё, озиқ-овқат ҳамда кимёвий технология маҳсулотларини қайта ишлашдаги долзарб муаммоларни ечишда инновацион технологияларнинг аҳамияти». Наманган –2021 йил. 23-24 ноябрь. 297-299 бетлар.

23. Эшдавлатова Г.Э., Амонов М.Р., Равшанов К.А. Использование загущающих композитов при печатании тканей активными красителями. UJCY. 1st Uzbekistan-Japan international symposium on green chemistry and sustainable development. Uzbek-Japan innovation center of youth. Tashkent-2021. November 29-30. –С.48.

24. Эшдавлатова Г.Э. Использование загустителей полимерных композиций при печатании смесовых волокнистых тканей активными красителями. X-форум вузов инженерно-технологического профиля союзного государства. Сборник материалов. Беларусь/ Минск. 2021 год. 6–10 декабря. УДК 687.1. 149-150.

БОЛАЛАРДА УЧРАЙДИГАН ТЕМИР ТАНКИСЛИГИ БИЛАН БОГЛИК АНЕМИЯЛАР

Бобомуродова Дилбар Бобомуродовна

Узокова Гузаль Фахриддиновна

Туракулова Раъно Учкуновна

Туракулова Динора Учкуновна

СамГМУ талабалари

Аннотация: Жахон Согликни Саклаш Ташиклоти маълумотларига караганда, хозирги дунёда салкам 2млрд одам камконликка учраган. Статистика маълумотларига караганда, хозирги кунда Республикамизда катта ёшли аҳолининг 15%, болаларда 20%, хомиладор аёлларнинг эса салкам 70% турли даражадаги камконликка чалинганлиги таъминлидир.

Мавзу долзарблиги: Маълумки, кон инсон организмида бетухтов харакатланувчи суюк тукимадир. У хужайраларга етиб бориб, уларнинг хаётий хамда физиологик фаолиятларининг бажарилишини таъминлайди. Кон хужайраларга кислород етказиб берадиган ва корбонат ангидрид ташки мухитга чикаради. Овкат хазм килиш органларидан озик моддаларни бутун организмга таркатади. Моддалар алмашинуви махсулотларини чиқариш органларга (буйракка) олиб боради. Кон организмни зарарли моддалар ва ёглардан химоя килади. У тана хароратини доимо бир меъёрда саклашда мухим ахамиятга эга. Бирок, хозирги замонга келиб экологик мухитнинг ёмонлашуви, кундалик истеъмол килаётган махсулотларга керакли дармон дориларнинг етишмаслиги натижасида бир канча касалликлар юзага келмокда. Бугун ана шу касалликлардан бири булган болалардаги камконлик яъни, анемия хакида тухталмокчимиз.

Мавзунинг мақсади ва моҳияти: Ёш болаларда учрайдиган темир танқислиги билан боғлиқ анемияларни олдини олиш, болаларни тугри ва сифатли овқатлантиришни тугри йулга куйиш ва тадбик қилиш, болаларни соғлом турмуш тарзига амал қилишига кумаклашиш.

Мавзу асоси: Болаларда анемия (камқонлик) куп учраши оқибатида уларда бефарқлик, уқиш фаолиятида диккатни жамланмаслиги, чарчокга мойиллик каби ҳолатлар юзага келиши мумкин. Болалардаги анемия турли сабабларга кура бошланади. Ота – оналардан касалликни бошланишига нима туртки булганлигин аниқлашимиз керак. Анемия – наслий ва орттирилган потологик омиллар асосида юзага келади. Аёлнинг хомиладорлик давридаги камқонлиги болага уз таъсирини утказмасдан қолмайди. Болалар учун анемия хафли касаллик сирасига қиради. Айниқса, ёш болалардаги анемия ута ижтимоий ахамият касб этади. Аёлнинг хомиладорлик давридаги камқонлиги болага уз таъсирини утказмасдан қолмайди. Болалар учун анемия хафли касаллик сирасига қиради. Булар орасида энг куп учрайдигани темир танқислигига оид анемиядир. Бу анемиянинг келиб чиқиши организмда темир етишмаслиги ёки турли сабабларга кўра унинг қон таркибига қира олмаслиги натижасида қон яратувчи тўқималарга гемоглобиннинг синтез қилинишининг бузилиши билан боғлиқ. Эритроцитлар сони деярли ўзгармай туриб, асосан гемоглобин миқдори кескин камайиши туфайли бу анемия гипоксемия билан характерланади. Темир ҳаёт учун зарур бўлган микроэлемент бўлиб, қатор ферментлар таркибида турли жараёнларда қатнашади, лекин гемопозда у алоҳида ўринга эгадир. Катта ёшдаги одамлар организмда 3-6 г темир бўлиб, шундан 70% эритроцитлардаги гемоглобин таркибига қиради. Темир жигар билан талокда захира ҳолида сақланади. Организмда қон яратиш учун темирга бўлган талаб эритроцитларнинг физиологик парчаланишида ажралиб чиқадиган темир ҳисобига деярли қондирилиб турилади. Эритроцитларнинг гемолизи вақтида ажралиб чиққан темирнинг асосий қисми гемосидерин ҳолида моноклеар фагоцитар тизим (МФТ) макрофаглари томонидан ютиб олиниб, кейинчалик қон ҳосил қилишда

ишлатилади, бироқ етишмаган қисмнинг ўрни овқат билан қабул қилинган темир ҳисобига тўлдирилиб турилади. Овқат таркибидаги темир 3 валентли бўлиб, ошқозонда эркин хлорид кислота таъсирида ундан 2 валентли темир ҳосил бўлади ва у ингичка ичакда (асосан 12 бармоқли ичакда) апоферритин билан қўшилиб ферритинга айланади, қонга сўрилади ва қонда бетта-глобулин билан қўшилиб, трансферрин таркибида керакли тўқималарга етказилади. Шунини айтиш керакки, темирнинг қондаги оксил билан қўшилиши организмнинг ҳимоя-мосланиш хусусиятларидан бири бўлиб, темирни сийдик билан йўқотишдан сақлашга, уни тежашга қаратилгандир. Қон яратувчи тўқималарда темир тақчиллиги рўй берса, эритроцитларда гем ва глобин синтези пасайиб, таркибида гемоглобинни кам тутган эритроцитлар ишлаб чиқарилади ва гипохром анемия юзага келади. Баъзи вақтларда темирнинг эритроцитлар мембранасига етарли ўтмаслиги натижасида гемоглобин синтези бузилади ва шунинг билан бирга баъзи темир билан боғланувчи ферментлар (глутатионпероксидаза, каталаза) фаоллигининг пасайиши эритроцитларнинг гемолизга учраши, уларнинг умри қисқариши кузатилади, яъни эритропоэз самараси пасаяди.

Темир-тақчил анемиянинг сабаблари:

1. Мэъёрда организм ҳар суткада 1мг дан кўп бўлмаган миқдорда темир моддасини (тери, ичак эпителийси ва ўт билан) йўқотиб, унинг ўрни овқат билан сўрилган темир ҳисобига тўлдирилиб туради. Аёллар ҳайз вақтида тахминан 15мг темир йўқотадилар. Турли сабабларга кўра (ошқозон-ичак касалликлари, жигар касалликлари, аёлларга хос баъзи бир касалликлар) сурункали қон йўқотишлар натижасида темир-танқис анемия келиб чиқади.

2. Темирнинг ичакдан сўрилишининг камайиши ошқозон ва айниқса, ингичка ичак касалликларида кузатилади.

3. Темирнинг одатдан кўп сарфланиши ҳомиладор, эмизикли аёлларда, болаларда, тез ўсиш даврларида кузатилади. Илгариги вақтларда темир-тақчил анемиянинг кенг тарқалган, ҳозир кам учрайдиган, аммо диққатга сазовор хлороз (рангсиз бедармонлик) деб аталувчи тури бўлиб, уни икки - эртаги ва кечки

гуруҳлари фарқланади: Эртаги хлороз қизларда, балоғатга етиш даврида, кечкиси маълум катта ёшли аёлларда жинсий аъзоларнинг сўниши (климакс) даврида кузатилиб, буларнинг асосий сабаблари ҳайз кўришнинг бузилиши туфайли қон йўқотиш билан боғланган. Лекин аниқлашларга кўра, бундай касаллик айрим ҳолларда эркакларда ҳам кузатилиши мумкин. Болаларнинг ўсиши бир текисда бўлмай, вақти-вақти билан, айниқса, балоғатга етиш даврида тезлашиши мумкин. Бола тез ўсаётган даврида унинг организми кислородга, демак, гемоглобинга, темирга талаби ортади. Агар шу даврда организмда темир захираси етарли бўлмаса камқонлик келиб чиқади.

4. Гипохромия организмда фақат темирнинг етишмаслиги билан боғлиқ бўлмай, балки уни суяк кўмигидаги эритробластлар томонидан ўзлаштирилишининг бузилиши натижаси ҳам бўлиши мумкин.

Маълумки, гемоглобин гем ҳамда глобиндан ташкил топган бўлиб, темир гем қисмининг таркибига киради. Гемнинг синтези бир неча даврдан иборат бўлиб, қатор ферментлар иштироқида амалга оширилади. Тегишли ферментлар етарли бўлмаса, қон яратувчи аъзоларда темир ўзлаштирилишининг сидероакрестик (акрезия ўзлаштирилмаслик сўзидан) деб аталувчи гипохром анемия юзага келади. Темир-тақчил анемияда беморлар қонида темир миқдори 2-2,5 мкмол/л гача камаяди (меъёрада темир қонда 13-30 мкмол/л), сидероакрестик анемияда темир қонда, аксинча, кўпаяди. Бу анемия туғма ва орттирилган бўлиши мумкин. Орттирилгани ҳар хил захарли моддалар, дори воситалари таъсирида ва авитаминозларда келиб чиқиши мумкин. Темир-тақчил анемия қонда трансферрин етишмасалиги натижасида ҳам келиб чиқиши мумкин. Бунда темир оксил билан бирикмаган бўлса, сийдик билан ажралиши мумкин. Буйрак касалликларида, масалан, нефротик синдромда сийдик билан бошқа оксиллар қаторида трансферрин ҳам чиқарилади, темир йўқотилади ва анемия келиб чиқиши мумкин. Темир етишмаганда анемия билан бир қаторда организмда миоглобин синтези ва темир тутувчи нафас ферментларининг етишмаслиги сабабли турли тўқималар ва аъзоларда, айниқса, овқат ҳазм қилувчи аъзоларда

ва юрак миокардида турли атрофик-дистрофик жараёнлар кузатилади. Гемограммада биринчи навбатда гемоглобиннинг кескин камайганлиги кўзга ташланиб, қоннинг ранг кўрсаткичи 0,6 гача ва ундан ҳам кам бўлиши мумкин. Қон суртмасида гипохромия, анизоцитоз, микроцитоз, пойкилоцитоз кузатилиб, гипохромия билан микроцитознинг ифодаланиш даражаси касалликнинг оғир-энгиллигидан далолат беради. Ретикулоцитлар сони меъёрга яқин бўлиб, қон кетиш давларида бироз кўпайиши мумкин.

Мавзу хулосаси: Шунни айтиш керакки, бола дунёга келиб, усиб ривожланиб борган сари қон таркиби узгариб туради. Унинг қон тизими янги муҳитга мослашиб боради. Гемоглабин ва эритроцитларнинг миқдори доимо узгарувчан булади. Айниқса, бир ёшгача булган болаларда. Бу даврда болалар асосан диета билан даволанади. Овқат рақioniда темир моддасини қуп сакловчи махсулотлар бериш тавсия этилади. Охириги йилларда анемия турлари ичида темир танкислиги анемияси Жахон Хамжамиятини ташвишга солмокда. Жахон Сокликни Саклаш Ташкилотининг статистикасига кура, ёр юзидаги 20-25% чакалоқлар, 45% 4 ёшгача булган болалар, туғиш ёшидаги аёлларнинг 51% темир танкислиги билан боглик анемияга учраган. Хулоса урнида, темир танкислигини даволашдан кура, уни олдини олиш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати

1. "Қамқонликнинг оддий давоси" Илмий-оммабоп нашр. 2013 йил. Тошкент.
2. Терапия (Ички касалликлар) М. Ф. Зияева. Тошкент. "Илм -зиё". 2007
3. Патологик физиология Н. Х. Абдуллаев. Тошкент. "Янги аср авлоди" 2008

НАРШАХИЙНИНГ “БУХОРО ТАРИХИ” АСАРИДА ЗИЁРАТ АНЪАНАСИ МАСАЛАЛАРИ

Шавкат Бобожонов

Осиё халқаро университети
доценти вазифасини бажарувчи,
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Аннотация: Мақолада X асрнинг муҳим тарихий манбаларидан бири – Наршахийнинг “Бухоро тарихи” асаридаги воҳа аҳолисининг зиёрат анъанаси, диний эътиқодий қарашлари, зиёратгоҳлари, уларнинг жойлашган ўрни, хусусиятлари ўрганилиб, илмий таҳлил этилган.

Калит сўзлар: зиёрат, Афросиёб, Сиёвуш култи, Валий, дарвозаи гўриён, оташпарастлар йиғиси, қозон тўлди, гўянда, ҳожатбарор.

Аннотация: В статье, исследуются и научно анализируются такие вопросы, как традиция паломничества, религиозные воззрения, святыни, их местонахождение, характеристика жителей Бухарского оазиса, которые были упомянуты в одном из важных исторических источников X века - «Истории Бухары» Наршахи.

Ключевые слова: паломничество, Афросияб, культ Сиявуш, Валий, ворота Гуриен, клич огнепоклонников, "козон тулди"(узб), гуянда(тадж), хожатбарор(тадж).

Abstract: The article explores and scientifically analyzes such issues as the tradition of pilgrimage, religious beliefs, shrines, their location, characteristics of the inhabitants of the Bukhara oasis, which are mentioned in one of the important historical sources of the 10th century - Narshakhi "History of Bukhara".

Keywords: Afrosiyab, cult of Siovush, Valiy, Gurien gate, call of fire worshippers, "kozon tuldi" (Uzb), guyanda (taj), khojatbaror (taj).

Маълумки, Бухоро қадимдан муқаддас ва муборак маскан, зиёрат шаҳри бўлиб келган. Сабаби тупроғида минглаб авлиё, уламо, шайх, зоҳид, эшони, имомлар дафн этилган. Қадим воҳанинг зиёратгоҳлари ва қадамжолари ҳақида кўплаб тарихий манбаларда маълумотлар келтирилган. Шундай асарлардан бири Мухаммад Жаъфар ан-Наршахийнинг Тарихи Бухоро (“Бухоро тарихи”) асаридир. Асарда воҳа тарихи ва маданиятининг турли масалалари билан бирга, зиёрат анъанасига ҳам алоҳида тўхталиб ўтилган. “Бухоронинг турли номлари баёни” номли асарнинг еттинчи қисмида шаҳарнинг нега зиёрат юрти эканлиги баён этилган. Бухоро шаҳрини қиёмат куни ёқут ва маржон билан зийнатлаб келтирадилар, улардан нур чиқиб туради. Шаҳар теварагида фаришталар кўп бўлиб, улар тасбиҳ, ҳамд ва такбир айтадилар. Келинни куёв уйига олиб боргандек, шаҳарни эъзоз ва икром билан машҳаргоҳга олиб келадилар. Бухоро шаҳрида етмиш минг байроқ, ҳар бир байроқ тагида етиш минг шаҳид ётган бўлади. Қиёмат куни шаҳарнинг ҳар тарафи: ўнг ва сўли, олди ва орқаси ўн кўнлик йўл бўлиб, буларнинг ҳаммасида шаҳидлар туради¹.

Бухорода қишлоқлар сони жуда кўп бўлиб, асарнинг “Бухоро ва унга қўшиладиган жойлар” қисмида муаллиф машҳурроқ ва қадимийроқ бўлган бир нечтасини санаб ўтади. Улар орасида аҳоли муқаддас деб ҳисоблаган ва зиёратига борадиган кўплаб қишлоқлар бўлган. Шулардан бири Нур бўлиб, Бухоро ва бошқа жойларнинг одамлари ҳар йили зиёрат учун у ерга борадилар. Бухороликлар бу жой зиёратини ўта муқаддаслаштириб юборганлар. Яъни Нур (Нурота – *Ш.Б.*)² зиёратига борган киши ҳаж қилганнинг фазилатига эга бўлади. Бу Нурни бошқа вилоятларда Нури Бухоро деб атайдилар. Тобеинлар³дан кўп кишилар у ерга дафн этилганлар⁴.

Шарф қишлоғи тавсифини келтирар экан муаллиф, подшоҳлар дафн этилган жой номларини санаб ўтади. Лақаби Кулортегия бўлган амир Тўғрулбек Бухоро шаҳрида “Жўбайи баққолон” - Баққоллик бозори (гўшт сотувчилар – *Ш.Б.*)

¹ Наршахий М. Бухоро тарихи. – Тошкент: Шарқ баёзи, 1993. – В. 27.

² Нурота зиёратгоҳи ҳозирда Навоий вилоятининг Нурота туманида жойлашган.

³ Пайгамбар Мухаммад (с.а.в)ни ўз кўзи билан кўрган саҳобаларни кўрган кишилар.

⁴ Наршахий М. Бухоро тарихи. – Тошкент: Шарқ баёзи, 1993. – В. 20.

яқинида мадраса бино қилади. Мазкур мадраса Кулортегия мадрасаси дея атала бошланади. Амир айна шу мадрасада дафн этилган¹. Қадимий қишлоқлардан дуо қабул бўладиган жой сифатида Афшина (ҳозирги Афшона²) қишлоғи кўрсатилган. Одамлар шаҳардан у жойга борганлар ва табаррук ҳисоблаганлар³.

“Тарихи Бухоро” асарида Туронзамин ҳукмдори Афросиёб (Алп Эр Тўнга) ва Эрон шахзодаси Сиёвушларнинг қабрлари ва уларнинг зиёрати ҳақида ҳам маълумотлар келтирилади. Афросиёбнинг гўри (қабри – *Ш.Б.*) шаҳарнинг Маъбад дарвозаси⁴да Хожа имом Абу Ҳафс Кабир тепалигига туташган тепалик устидадир⁵. Аввало асарда зикр қилинган ушбу тепалик ҳақида тўхталсак. Халқ томонидан муқаддас жой деб қабул қилинган тепаликда фикҳ илми асосчиларидан бири, Ханафия мазхаби тарғиботчиси, Имом Бухорийнинг устози Абу Ҳафс Кабир Бухорий (IX аср) дафн этилган. Ҳазрати Имом, Ҳожатбарор (ҳожатларни чиқарувчи) мартабаларига эга аллома аҳолини тўғри йўлга бошлаб, оташпарастлик, бутпарастликдан ҳақ дин исломга киришида жонбозлик кўрсатган. Бухоро халқи шайхдан нажот топганлиги учун кейинчалик у дафн этилган жой “Ҳақроҳ” – “ҳақ йўли”, “ҳақиқат йўли” деб атала бошланган.

“Бухоро тарихи” асарининг “Бухоро Аркининг бино этилиши ҳақида” номли қисмида Сиёвуш қабри ва уни зиёрат қилиш қилиш боғлиқ масалалар баён қилинган. Сиёвуш ҳисор пойдеворини чўмич юлдузи туркумида қурганлиги, кўзғалмас оғир харсангтошларни ўзи кўтарганлиги таъкидланган. Сиёвушнинг мартабаси ошиб кетганлигини кўролмаган кимсалар Афросиёб билан орасига совуқчилик туширишади. Натижада, Афросиёб Сиёвушни ўзи қурдирган ҳисорининг остонасига ўлдиради. Уни ҳисорнинг шарқий дарвозадан кираверишда “Дарвозаи ғуриён” деб аталган сомонфурушлар дарвозасининг ичкарасига дафн этганлар. Ҳисорнинг икки дарвозаси бўлиб, ғарбий томондагиси “Дари Регистон”, шарқий томондагиси “Дари гўриён” деб

¹ Наршахий М. Бухоро тарихи... – В.22.

² Афшона – Бухоро шаҳридан 30 км шимоли шарқда, Пешкў туманида жойлашган.

³ Наршахий М. Бухоро тарихи... – В.23.

⁴ Маъбад дарвозаси Бухоронинг дастлабки етти дарвозасидан бири. Араблар келгандан кейин дарвозалар номлари ўзгартирилган. Ушбу дарвоза Нав, кейинчалик Ҳазрати Имом номлари билан аталган.

⁵ Наршахий М. Бухоро тарихи... – В.24.

номланган ¹. Ҳозирда сақланмаган шарқий дарвоза ўз даврида “Дари алаффурушон”, “Дари алаф”, “Дари сомонфурушон”, “Дари кохфурушон”, “Дари Сиёвуш” номлари билан ҳам аталган². Бухоро оташпарастилари ўша жойни азиз тутадилар ва унга атаб ҳар бир эркак киши ҳар йили наврўз кунини куёш чиқишидан олдин ўша жойда биттадан хўроз сўяди³. Бу одат ҳозирда бироз ўзгартирилган ҳолатда сақланиб қолган. Наврўзда ҳар бир бухоролик биттадан товук ёки хўроз қурбонлик қилиб, уни паловнинг тагига ётқизганлар. Бухороликлар буни “Қозон тўлди” деб аташган. 1940 йилгача мазкур одат воҳа аҳолиси орасида кенг тарқалган⁴. Одатни айрим бухороликларгина давом эттираётганини кўриш мумкин.

Бухоро аҳолисининг Сиёвушнинг ўлдирилишига бағишлаб айтган марсиялари бўлиб, у барча вилоятларга машҳурдир. Куйчилар унга мослаб куй тузганлар ва кўшиқ қилиб айтадилар. Кўшиқчилар уни “оташпарастилар йиғиси” дейдилар⁵. Шунингдек куйчилар бу кўшиқларни “Кини Сиёвуш” – “Сиёвуш жанги” деб атайдилар⁶. Наршахий бу гаплар бўлганига ҳозир уч минг йилдан ортиқроқ вақт ўтган деб хотирлайди. Сиёвуш марсияларининг қолдиғи сифатида ҳозир ҳам вафот этганларнинг яхши ишларини эслаш учун махсус тайёргарликка эга бўлган оймуллолар чақирилиб, марсия айтиш одати сақланиб қолган. Бундай кишиларни Бухорода гўянда деб ҳам атайдилар⁷.

Ҳозирда Сиёвушнинг қабри сақланиб қолинмаган бўлсада, лекин Арк долонида қадимда аҳоли Сиёвуш валининг ҳурмати учун шам ёқадиган девор тоқчаси, яъни қадамжоси сақланиб қолган⁸. Тарихий даврларда Сиёвуш қабри жойлашган шарқий дарвоза бир томондан ижтимоий-иқтисодий аҳамият касб

¹ Наршахий М. Бухоро тарихи... – В.29.

² Йўлдошев Н. Сиёвуш қабри. У Бухоро Аркининг қайси бир дарвозаси яқинида жойлашган // Бухоро ҳақиқати. 1997 йил 21 май.

³ Наршахий М. Бухоро тарихи... – В.28.

⁴ Йўлдошев Н. Бухорода айрим авлиёлар тарихи. – Бухоро: Бухоро, 1993. – Б.15.

⁵ Наршахий М. Бухоро тарихи... – В.28.

⁶ Наршахий М. Бухоро тарихи... – В.24.

⁷ Йўлдошев Н. Бухорода айрим авлиёлар тарихи... – Б.15.

⁸ Бобожонов Ш. Бухоро воҳасида зиёрат сайёҳлигининг ривожланиш хусусиятлари (антропологик тадқиқот): тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс. – Тошкент, 2023. – Б.84.

этса, иккинчи томондан, кадамжо сифатида аҳолининг маънавий эътиборида бўлган¹. Бухоро мажусийлари Сиёвушга муқаддас шахс сифатида эътиқод қилганлар. Ислом дини Бухорога кириб келгандан кейин ҳам, гарчи Ислом динида мажусийлар қабрига сажда қилиш бидъат ҳисоблансада ҳам, маҳаллий халқлар, айниқса, Бухоро, Хоразм, Самарқанд халқлари Сиёвушни ноҳақ шаҳид бўлганлар қаторига киритиб, унинг қабрини зиёратгоҳга айлантирганлар, ҳатто унга “Валий” (мададкор, муқаддас шахс) лақабини берганлар. Аркни бино қилган киши сифатида эъзозлаганлар². Сиёвушни Валини зиёрат қилиш XX аср бошларига қадар давом этган.

Ҳозирги кунда нафақат Бухорода, бакли бошқа воҳаларда ҳам, хусусан, Хоразм воҳаси аҳолиси ўртасидаги муқаддас жойлар билан боғлиқ қарашларда исломдан аввалги диний эътиқолат қолдиқлари сақланиб қолган. Сиёвуш култига ҳақиқат ва адолат йўлида жасорат кўрсатувчи баҳодир сифатида қаралади³.

Умуман, асарда зиёрат масаласида келтирилган маълумотлар ислом динидан олдинги ва кейинги даврларда аҳолининг эътиқодий қарашлари, зиёрат анъаналари, ўтказадиган маросимлари, даврлар ўтиши натижасида ундаги ўзгаришларни билиш имконини беради.

¹ Жўраева. Н. Муқаддас кадамжолар – Бухоро шаҳри тарихий топографиясининг муҳим таркибий қисми: тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс. – Бухоро, 2023. – Б.21.

² Йўлдошев Н. Бухоро авлиёларининг тарихи. – Бухоро: Бухоро, 1997. – Б. 11.

³ Абидова З. Хоразм воҳаси зиёратгоҳлари ва кадамжолари (тарихий этнологик тадқиқот): тарих фанлари бўйича фалсафа доктори дисс. – Тошкент, 2018. – Б.65.

O‘ZBEK VA INGLIZ MAQOLLARIDA “VATAN” KONSEPTINING IFODALANISHI

Fayziyeva Adiba Xusnutdinovna

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

"G‘arb tillari" kafedrası o‘qituvchisi

adibafayziyeva@gmail.com

***Annotatsiya:** Maqola ingliz va o‘zbek tillaridagi maqollarda qarindosh urug‘chilik bilan bog‘liq birliklarning “Vatan konseptini ifodalanishidagi o‘rni”ni o‘rganish va o‘zbek, ingliz tillaridagi Vatan mavzusiga bag‘ishlangan maqollarni qiyosiy – tipologik tahlilga qilishga bag‘ishlangan.*

***Kalit so‘zlar:** Vatan, maqol va matallar, iboralar, qarindosh-urug bildiruvchi birliklar, tipologik tahlil.*

***Abstract:** The article is kinship in proverbs in English and Uzbek languages "Role in the expression of the concept of the Motherland" of units related to dedicated to learning and the theme of the Motherland in Uzbek and English languages devoted to the comparative-typological analysis of proverbs.*

***Keywords:** Motherland, proverbs and sayings, phrases, relatives - units denoting seed, typological analysis.*

KIRISH.

Til dunyo xalqlarining o‘zaro munosabatlarida yetakchi vositadir. Til – millatchilik va xalq madaniyati ko‘zgusi, xalq xazinası. Har qanday xalq tilining milliy-madaniy semantikasi o‘zi yashayotgan joyning tabiati, iqtisodiy ahvoli, san‘ati, adabiyoti, og‘zaki ijodi, ilm-fan, tarixi, an‘ana va urf-odatlarini asrab-avaylash, kelajak avlodlarga yetkazishdan iboratdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.

Maqollar doimo bir xalqning yillar davomida shakllanib kelgan va shakllanib kelaётgan urf odatlari, o‘sha xalqning mintaliteti, o‘ziga xos xususiyatlarini o‘zida aks ettiradi. Maqol – xalq og‘zaki ijodi janri; qisqa va lo‘nda, obrazli, grammatik va mantiqiy tugal ma’noli hikmatli ibora, chuqur mazmunli gapdir. Muayyan ritmik shaklga ega. Maqollarda avlod ajdodlarning hayotiy tajribalari, jamiyatga munosabati, tarixi, ruhiyholati, etik va estetik tuyg‘ulari, ijobiy fazilatlarini mujassamlashgan. Asrlar mobaynida xalq orasida sayqallanib, ixcham va sodda poetik shaklga kelgan. Agar birgina shu maqol mavzusida, unda ta’kidlangan g‘oyani ifodalovchi epik, lirik va dramatik asarlar yaratilmokchi bo‘lsa, o‘nlab roman, yuzlab hikoya, yuzlab she’r èki doston, ko‘llab dramalar yozish mumkin. Shunda ham mavzu va g‘oya maqoldagidek aniq, lo‘nda va yorqin ifodalanmaydi». Bu fikr ixcham shakl, keng mazmun uchun bildirilgan eng aniq xulosadir.

MUHOKAMA.

Maqolada qarindoshlik rishtalarining ifodalanishidagi rolini o‘rganishga bag‘ishlangan vatan tushunchasi ingliz va o‘zbek maqolalarida va qiyosiy tipologik tahlil vatan mavzusidagi o‘zbek va ingliz tillarida maqolalar. Har bir xalqning o‘ziga xos odatlari bor qiymatlar. Bu qadriyatlar yillar davomida avloddan-avlodga o‘tib kelmoqda. Bunday qiymatlar har bir xalq maqol va matallarida aks etadi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi o‘rganishdir “Vatan tushunchasini ifodalashda qarindoshlik birliklarining o‘rni” o‘zbek tilidagi va ingliz tili va vatan mavzusidagi maqolalarni qiyosiy-tipologik tahlil qilish o‘zbek va ingliz. Maqollarda hamisha xalqning shakllangan va shakllanayotgan an‘analari o‘z ifodasini topadi yillar davomida o‘sha xalqning mentaliteti, o‘ziga xos xususiyatlari. Maqollarda ajdodlar hayotiy tajribalari, ularning jamiyatga, tarixga munosabati, kayfiyati, axloqiy va estetik tuyg‘ular, ijobiy fazilatlar. Asrlar davomida u sayqallangan odamlar va ixcham va sodda she’riy shakl oldi. Prof.B.Sarimsoqov maqolalarining keng mazmuni , uning “Asoslar va san’at mezonlari” kitobida, deydi: "Bir maqolada xalqning ko‘p asrlik shirin so‘z tajribasi haqida qisqacha ma’lumot mavjud. insonparvarlik, mehribonlik,

mehmondo'stlik. Mavzuda epik, lirik va dramatik asarlar yaratmoqchi bo'lsangiz unda ta'kidlangan fikrni ifodalovchi ushbu maqoldan o'nlab, yuzlab romanlar yozish mumkin. Hikoyalar, yuzlab she'rlar yoki dostonlar, dramalar. Shunda ham mavzu va g'oya unchalik aniq emas, maqoladagi kabi ixcham va jonli ". Bu fikr a uchun bildirilgan eng aniq xulosadir ixcham shakl, keng mazmun. O'zbek xalq maqollarida ham o'zbeklarning qarashlari, milliy an'analari o'z ifodasini topgan. Uchun o'zbek xalqi, vatan azaldan tabarruk maskan bo'lib kelgan. Shu sababli, u bilan solishtiriladi buyuk ona. Zero, vatan har bir fuqaroning mehribon, himoyasi va qodir bo'lgan maskanidir har qanday vaziyatda g'amxo'rlik qilish, unga doimo boshpana berish. Shuning uchun ham jonini berishga tayyor inson farzandi uchun ona va vatan tushunchalarini qiyoslaydi. Chunonchi, vatan – oltin beshigi, Vatan degan maqoldan ko'ramiz inson uchun eng tinch va osoyishta joy. "Xalqimizni bejiz deb atamagan kindik qonim to'kilgan joy". Bu maqolda vatanni onaga qiyoslaydi, oltin beshik iborasi esa eng tinch va osoyishta omonat degan ma'noni anglatadi. Mana biz mumkin ramziy taqqoslashga qarang. Yangi tug'ilgan chaqaloq uchun onasi tebratgan beshik go'yo dunyodagi eng tashvishli, tinch (oltin) joy, shuningdek, inson uchun eng tinch joy Shubhasiz, bu uning vatani. Yuqoridagi maqol mazmunidan anglashimiz mumkinki, bir hovuch tuprog'i vatan ona sutidek aziz va muqaddasdir. Inson uchun ona suti kerak bo'lganidek tug'ilgandan keyin o'sib-ulg'ayishi, shuning uchun insonning yashashi, rivojlanishi va kamolotga erishishi uchun Vatan, ona tuproq suv va havodek zarur. Ushbu maqolada ham "ona zamin" so'zi ishlatilgan vatanga havola.

Ushbu savolga javob topish uchun biz o'zbek va ingliz tillaridagi Vatan mavzusidagi maqollar va undagi qiyoslashlarni qiyosiy tipologik o'rganib chiqamiz. Ingliz tilidagi maqollarda ham shu ma'noni anglatuvchi maqollar mavjud. Masalan:

Any thing for aquiet life. (*Tinch hayot evaziga istagan narsangizni beraman*)

Build one's house upon a rock. (*Uyni qoyaga qurmoq.*)

Ingliz tilidagi maqollarda vatan o'zbek va rus tillaridagi kabi "ona"ga qiyoslanishi deyarli kuzatilmaydi. Shunday bo'lsada maqollarning mazmun jihatdan o'xshashligini

e'tirof etsak arzidi. Xususan, inson va Vatan o'rtasidagi munosabat, o'zaro bog'liqlikni o'zbek va ingliz tillaridagi quyidagi maqollarda ko'rishimiz mumkin:

Bulbul chamanni sevar, Odam — Vatanni.

It is the men who make a city.

(Shahar odamlar bilan shahardir.)

Mashxur o'zbek xalq maqollaridan bo'lgan "Bulbul chamanni sevar, Odam — Vatanni" maqolining birinchi qismida bulbul chamanni ya'ni bog'ni o'ziga maskan tutgani va bulbul chamanga oshufta ekanligi ba'en etilsa, maqolning ikkinchi qismida inson uchun eng aziz va sevimli maskan Vatan ekanligi, Vatanisiz inson yashay olmasligi ifodalanmoqda.

"It is the men who make a city"

(Shahar odamlar bilan shahardir.)

Ushbu ingliz xalq maqolida ham inson Vatanisiz, Vatan insonsiz bo'lmasligi, bu ikki narsa bir biriga o'zaro bog'liqligi aks etgan. Shuningdek, "O'z uyim — o'lan to'shagim" xalq maqolining mazmuniga yaqin ingliz tilida ikkita maqol uchratishimiz mumkin:

Every bird likes its own nest.

(Har qush o'z uyasidir.)

Under one's vine and fig-tree.

(O'zining uzum toki va anjiri ostida.)

Maqollarning mazmuni o'xshashligini tan olish kerak. Bu hikmatlardan ma'lumki, mamlakat (davlat) hukmdor bilan bir xil bo'lishi, ya'ni uni odil podshoh boshqarsa, obod bo'lishi, zolim hukmron bo'lsa, tanazzulga uchrashi muqarrar.

XULOSA

Xulosa o'rniga shuni aytish mumkinki, har bir xalq va uning xalq og'zaki ijodi, ya'ni o'sha tilning maqol va matallari yillar davomida shakllanib, ularda xalq hikmati aks etadi. Ushbu tadqiqotda biz ingliz va o'zbek tillaridagi maqolalarni qiyosiy-tipologik tahlil qildik. Tahlil natijasida ingliz va o'zbek xalq maqollarining o'xshash va farqli tomonlarini ko'rib chiqdik. Ingliz va o'zbek maqollari o'rtasidagi o'xshashlik

shundan iboratki, ularning vatani va tinchligi eng avvalo fuqarolariga bog‘liqligi, mamlakatni (davlatni) adolatli hukmdor boshqarishi, uni adolatli podshoh boshqarishini anglatadi.

O‘zbek xalq maqollarida “Vatan tushunchasini ifodalashdagi o‘rni”da qarindosh-urug‘likka oid birliklarning qo‘llanishini ko‘ramiz. Xususan, o‘zbek xalq maqollarida Vatanni “ona”ga qiyoslash yetakchi o‘rinni egallaydi.

Ingliz xalq maqollarida esa qarindoshlikka oid birliklardan foydalanish deyarli uchramaydi.

Yuqoridagi misollardan shuni aytishimiz mumkinki, ingliz va o‘zbek tilidagi artikllarning umumiy va farqli tomonlari bor. Shunga qaramay, har ikki tildagi maqollarda Vatanga muhabbat va sadoqat o‘z ifodasini topgan.

Adabiyotlar:

[1] Karamatova M., Karamatov X.S. Hikmatlar, maqollar, maqollar. Toshkent – “Mehnat” 2000. – B.78 .

[2] Qo‘shaqov M. So‘z maqol – Toshkent, 1963 y.

[3] Sodiqov Q. Turkiy yozma yodgorliklar tili: adabiy tilning paydo bo‘lishi va tiklanishi. - Toshkent.2006. – 78-bet

[4] Sodiqov Q. Markaziy Osiyodagi etnolingvistik jarayonlar.-Toshkent: “Akadem nashr”, 2018.-

[5] T.Mirzaev, A.Musoqulov, B.Sarimsoqov. O‘zbek xalqi maqollar. Tuzuvchilar: -Toshkent: Sharq 2005.-B.3.

BIOYOQILG‘ILARDAN FOYDALANISHNING YER SHARI VA INSONIYAT UCHUN AFZALLIKLARI

Pardayeva Maysara Rasulovna

Teacher of biology subject in secondary school
Secondary school 46, Kitob district, Qashqadaryo region.

zokhidovmamur@gmail.com

***Annotatsiya:** Bioyoqilg‘i bu – makkajo‘xori, palma yog‘i va hatto hayvonlarning go‘ngi kabi tirik, qayta tiklanadigan manbalardan olinadigan energiya manbalaridir. So‘nggi yillarda bioyoqilg‘i dvigatellarda yondirilishi mumkin bo‘lgan etanol va biodizel kabi yoqilg‘ilarni anglatadi. Bioyoqilg‘i ham bir variant sifatida targ‘ib qilinadi. Neft va dizel yoqilg‘isi kabi qazib olinadigan yoqilg‘i o‘rniga bioyoqilg‘i energiyasidan transport vositalarini boshqarish kerak. Bu esa uglerod chiqindilarini kamaytirish va shu tariqa global iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashishni anglatadi. Hozirda 40 dan ortiq mamlakatlar bunday takliflarni qabul qilmoqdalar. Qazib olinadigan yoqilg‘i o‘rniga bioyoqilg‘i ishlab chiqarish va foydalanishni rag‘batlantirish uchun subsidiyalar ajratmoqdalar. Haqiqatan ham bioyoqilg‘i – qazib olinadigan yoqilg‘idan yaxshiroq va hukumatlar bioyoqilg‘ini targ‘ib qilish siyosatini ishlab chiqishda davom etishi va foydalanishi kerak.*

***Kalit so‘zlar:** Bioyoqilg‘i, neft, global iqlim, chiqindilar, havo, qayta tiklanadigan energiya.*

ПРЕИМУЩЕСТВА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БИОТОПЛИВА ДЛЯ ПЛАНЕТЫ И ЧЕЛОВЕЧЕСТВА

Пардаева Майсара Расуловна

Учитель биологии в средней школе.

Средняя школа 46, Китабский район, Кашкадарьинская область.

zokhidovmamur@gmail.com

***Аннотация:** Биотопливо – это источники энергии, полученные из живых возобновляемых источников, таких как кукуруза, пальмовое масло и даже навоз животных. В последние годы под биотопливом стали понимать такие виды топлива, как этанол и биодизель, которые можно сжигать в двигателях. Биотопливо также рекламируется как вариант. Вместо использования*

ископаемого топлива, такого как нефть и дизельное топливо, транспортные средства должны работать на биотопливе. Это означает сокращение выбросов углекислого газа и, таким образом, борьбу с глобальным изменением климата. В настоящее время подобные предложения принимают более 40 стран. Они предоставляют субсидии, чтобы стимулировать производство и использование биотоплива вместо ископаемого топлива. Действительно, биотопливо лучше, чем ископаемое топливо, и правительствам следует продолжать разрабатывать и использовать политику продвижения биотоплива.

Ключевые слова: биотопливо, нефть, глобальный климат, отходы, воздух, возобновляемые источники энергии.

Bioyoqilg'i chiqindilarni kamaytirishning eng yaxshi usuli hisoblanadi. Qazib olinadigan yoqilg'idan ko'ra, bioyoqilg'i olinadigan o'simliklarni yetishtirish zarur. Bu shuni anglatadiki, bioyoqilg'idan foydalanishni ko'paytirish siyosati umumiy karbonat angidrid chiqindilarini sezilarli darajada kamaytirishi va shu bilan global iqlim o'zgarishi muammosini hal qilishga katta hissa qo'shishi mumkin. Shuningdek, havoning sifatini yaxshilashga yordam berishi mumkin.

Neftdan farqli o'laroq, bioyoqilg'i qayta tiklanadigan va barqarordir. Ha, hozirgi insoniyat qazib olinadigan yoqilg'i resurslaridan foydalanmoqda va ko'pincha ularni qazib olish uchun atrof-muhitga zarar yetkazmoqda. Biolog olimlarning fikricha yoqilg'ilar, bir kun kelib tugaydi, va nafaqat bizning avlodlar endi hayotiy energiya zaxiralarini, va balki ekologik zararni ham yengishlari kerak bo'ladi. Butun yer sayyorasi ko'mir, neft va gaz qazib olishdan daxshatli zarar ko'radi. Ekinlardan yoqilg'i tayyorlash esa mukammal va barqaror yechimni ta'minlaydi.

Bugungi kunda ko'proq miqdorda bioyoqilg'i ishlab chiqarish uchun ko'p imkoniyatlar mavjud. Ko'pchilik rivojlangan mamlakatlar oziq ovqat ekinlarini haddan tashqari ko'paytirmoqda. Qishloq xo'jaligi, ayniqsa, qishloq xo'jaligida hosildorlik o'sishda davom etmoqda. Yangi texnika va shtammlar orqali mavjud rivojlanayotgan dunyoda genetik jihatdan o'zgartirilgan, og'ir sharoitlarga mos keladigan urug'lar yaratilmoqda. Shu jumladan bioyoqilg'i olish mumkin bo'lgan o'simliklarni ustida katta ishlar olib borilmoqda.

Bioyoqilg'ining o'sishi fermerlar uchun ham yaxshi bo'ladi. So'nggi o'n yilliklarda rivojlangan mamlakatlardagi fermerlar bozor talabidan ko'ra ko'proq oziq-ovqat ishlab chiqarishdi, natijada katta ortiqcha va juda past narxlar vujudga keldi. Natijada juda ko'p fermerlar biznesda kasotga uchradi. Ayni paytda, Amerika va Yevropa Ittifoqidan ortiqcha don mahsulotlarini rivojlanayotgan dunyo bozorlariga tashladi natijada raqobatga qodir bo'lmagan mahalliy fermerlarga zarar yetdi. Bioyoqilg'i o'simliklarni yetishtirish dehqonlar uchun foyda keltiradi, chunki fermer xo'jaliklarining daromadlari yaxshilanadi va bozorni buzadigan ortiqcha narsalar yo'qoladi. Soliq to'lovchilar ham foyda ko'rishlari mumkin, chunki ko'proq gullab-yashnagan fermerlarni subsidiyalashga kamroq ehtiyoj bo'ladi.

Bioyoqilg'i ham yashil kelajak uchun oqilona ko'prikdir, chidab bo'lmas iqtisodiy yoki ijtimoiy xarajatlarsiz yanada barqaror kelajakni rivojlantirishga imkon beradi.

Bioyoqilg'i allaqachon bugungi kunda juda ko'p taklifga ega, ammo kelajak istiqbollari yanada hayajonli va bizning qo'llab-quvvatlashimizga loyiqdir.

ADABIYOTLAR

1. Goettemoeller, Jeffrey, and Adrian Goettemoeller. Sustainable Ethanol: Biofuels, Biorefineries, Cellulosic Biomass, Flex-Fuel Vehicles, and Sustainable Farming for Energy Independence. Prairie Oak Publishing, 2007.
2. Mousdale, David M. Biofuels: Biotechnology, Chemistry, and Sustainable Development. CRC, 2008.
3. Pahl, Greg. Biodiesel: Growing a New Energy Economy. Chelsea Green, 2005.

MUSIQIY ASARLAR MAZMUNI ORQALI O‘QUVCHILARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASH

O‘rishboyeva Xumora O‘rol qizi

O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti

Musiqqa ta’limi yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

xumoraaurishboyeva22@gmail.com

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada o‘quvchilarda vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirishda, axloqiy yuksaltirishda, ongining o‘shida, estetik didini vujudga kelishida musiqaning ahamiyati keng yoritilgan.

Kalit so‘zlar: musiqqa, ta’lim, maktab, o‘qituvchi, o‘quvchi, vatanparvarlik, tarbiya, axloq, kayfiyat, estetik did.

ANNOTATION. In this article, the importance of music in shaping students’ feelings of patriotism, raising their morals, growing their consciousness, and developing their aesthetic taste is widely covered.

Key words: music, education, school, teacher, student, patriotism, upbringing, morality, mood, aesthetic taste.

АННОТАЦИЯ. В данной статье широко освещено значение музыки в формировании у студентов чувства патриотизма, воспитании их нравственности, росте их сознания, развитии эстетического вкуса.

Ключевые слова: музыка, образование, школа, учитель, ученик, патриотизм, воспитание, нравственность, настроение, эстетический вкус.

Kirish. Avvalo musiqqa tarbiya fanidir. Musiqqa-hayotimizdagi muhim muhim ahamiyat kasb etadigan tarbiyaviy vosita hisoblanadi. Ma’lum darajada hayotimizda muhim rol o‘ynaydi desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Chaqaloqligimizdan onalarimiz aytgan alla ta’sirida ulg‘ayganimiz ham fikrimiz dalilidir. Bugungi kunda ijtimoiy

turmushimizda bo'layotgan barcha tadbirlar, to'y-tomoshalar musiqa sadolari ostida o'tkaziladi. Musiqa ma'lum darajada ishimizni yengillashtiradi. Biror yumush bajarayotganimizda yumushimiz yengillashishiga, kayfiyatimiz ko'tarilishiga qalbimizdagi g'uborlardan xalos bo'lishimizga yordam beradi.

O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimovning "Farzandlarimizni sog'lom va barkamol inson etib voyaga yetkazishda jismoniy tarbiya va sport bilan bir qatorda san'at va musiqiy tarbiyasi ham beqiyos ahamiyatga egadir"[1] degan gaplari fikrimizni yanada boyitadi. Musiqa insonning his tuyg'ularini, ichki kechinmalarini, ichki dunyosi o'y-fikrlari bilan bog'liq hodisalarni so'zsiz yoritib beradi. Har bir inson o'z vaziyatidan, ichki kechinmalaridan musiqiy dididan kelib chiqib o'ziga mos keladigan ohangni, kuyni tanlaydi. Musiqa shunchaki san'at turi emas, musiqa hayotni aks ettiruvchi san'at. U biz bilan quvonch, xursandchilik shu bilan birga dard-alamni baham ko'radigan o'rtoq deya olamiz. Musiqa orqali insonlar his tuyg'ularini ohangga aylantiradi. Musiqa chidamlilik, iroda, e'tibor, xotirani rivojlantirishda, jamoaviylikni tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi. Musiqa tabiat obrazlarini uning hodisalarini hissiy idrok etishga yordam beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Prezidentimizning "Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"¹ gi PQ-112 Qarori oliy ta'lim muassasalari musiqa yo'nalishida ta'lim-tarbiya olayotgan bo'lajak musiqa o'qituvchilarining oldiga qator muhim vazifalarni qo'yadi va pedagogik kadrlar tayyorlash masalasiga davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida e'tibor qaratilayotganidan dalolat beradi[2]. Qadimdan musiqa nafaqat san'at balki matematika, falsafa, tibbiyot fanlari bilan bir qatorda muhim fanlardan biri edi. Jumladan qadimgi Yunonistonda o'quvchilarga rasm chizish, raqs tushish, ashula aytish va lira chalish o'rgatilgan. "Musiqa ruhning axloqiy tarbiyasiga ma'lum bir ta'sir ko'rsatishga qodir, musiqa shunday xususiyatga ega ekan yoshlar tarbiyasi uchun musiqiy ta'limini targ'ib qilish maqsadga muvofiq", "Musiqa axloqni yuksaltiradi"

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 02.02.2022 yildagi PQ-112-son. (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 03.02.2022 y., 07/22/112/0099-son)

degan fikrlarni Aristotel aytib o'tgan. Ibn Sino ham musiqaning tarbiyaviy mohiyatini alohida ta'kidlab o'tadi. U san'at vositasi orqali estetik didni tarbiyalashga asosiy e'tiborni qaratadi. O'zining "Tib-qonunlari" asarida "Go'dakning tanasi chiniqishi uchun ikki narsa zarur: biri uni asta qimirlatib tebratish, ikkinchisi onasining qo'shig'i (Alla), birinchisi-tanaga, ikkinchisi-ruhga tegishlidir" [3] deb aytib o'tgan. Ibn Sino musiqaga oddiy fan sifatida emas, balki jamiyatshunoslik, psixologiya, poetika, etika va fiziologiya fanlari nuqtai nazaridan kelib chiqib qaragan. O'zining barkamol shaxsni tarbiyalash g'oyasida musiqani asosiy vositalar sirasiga kiritgan.

R.Jo'rayev va A.Zunnunovalar e'tirof etishicha "Musika madaniyati fani o'quvchilarning ma'naviy, badiiy va axloqiy fazilatlarini shakllantirishda ijodiy mahorat, nafosat va badiiy didini o'stirishda, fikr doirasini kengaytirishda, ularda mustaqillik va tashabbuskorlik xislatlarini tarbiyalashda xizmat qiladi va umumta'lim maktablarida o'qitiladigan adabiyot, tasviriy san'at, jismoniy tarbiya, mehnat va shu kabi boshqa fanlar bilan bog'lanadi"[4]. Haqiqatdan ham musika o'quvchilarning axloqiy yuksalishida, ongining o'sishida, ijodiy qobiliyatlarini shakllanib borishida, Vatanga, ona yurtga muhabbat, sadoqat tuyg'ularini vujudga kelishida katta ahamiyatga ega.

Tahlil va natijalar. Musika darsliklari ham boshqa darsliklar kabi bolalar tafakkurini o'stiradi, istiqbol sari yetaklaydi. Musika kishi ruhining axloqiy tomoniga ta'sir etar ekan, yoshlarning tarbiyasiga ham ijobiy ta'sir o'tkazadi. Shu sababli yosh avlodga musiqaning mazmun mohiyatini o'rgatish va mustahkamlash uchun bugungi kunda musika san'atiga katta e'tibor berilmoqda. Musika - o'quvchilarda vatanparvarlik hissini shakllanishida ta'lim va tarbiya manbai hisoblanadi. Vatanparvarlik tarbiyasi vositasi qo'shiq so'zlari, musika sadosi bilan qo'shib turadigan badiiy asarlarda ham bo'lishi mumkin. Musiqani his qiladigan va tushunadigan o'quvchi, qo'shiq aytishni va raqsga tushishni yaxshi ko'radi, atrofdagi dunyoni tabiatni sevadi bunday inson qo'pol va shavqatsiz bo'lolmaydi. Misol uchun maktab darsliklarida berilgan quyidagi qo'shiq matnini oladigan bo'lsak:

O'zbekimdan aylanay

Dilbar A'zamova she'ri

Gulnora Qo'chqorova musiqasi

Quchog'ingda yayrab o'sarman, yurtim,
Tarixingdir buyuk, ey ozod xalqim.
Jahonga yuz tutding, mag'rursan elim
O'zbekimsan, o'zligimsan, o'zbekim!

Dilbar A'zamova qalamiga mansub ushbu she'rning nomi "O'zbekimdan aylanay" deb nomlanib, uning nomlanishidan kelib chiqib bevosita ayta olishimiz mumkin she'rda go'zal va betakror vatanimiz madh etilgan. Musiqa darslarida o'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash vositasi sifatida kuylanadigan qo'shiq so'zlari va musiqa sadosi bilan qo'shib turadigan badiiy asarlardan foydalanish mumkin. Ushbu she'r asosida Gulnora Qo'chqorova tomonidan bastalangan qo'shiqni o'quvchilarga o'rgatish orqali ularni vatanparvar ruhda quyidagi jarayonlar orqali tarbiyalash mazmunini keltirib o'tamiz:

- o'quvchilar bu qo'shiqning she'riy matnini o'qiyotganlarida tinch, obod yurtda ulg'ayotganlarini his qilishadi;
- O'zbekistonning jahonga yuz tutganligini, buyuk tarixga ega ekanligini bilishadi;
- o'zligini anglaganligi, tarixi va bugunidan faxrlanish hissi paydo bo'ladi;

Xulosa va takliflar. Taniqli musiqa nazariyotchisi va tanqidchisi B.A.Katayev shunday deb yozgan edi: "Musiqa ijodida va idrokida intellektual asosni qaror toptirishdan hech qachon voz kechmaslik kerak. Musiqa tinglar ekanmiz u yoki bu holatlarni his etib, boshdan kechiribgina qolmasdan, balki idrok qilinib kelinayotgan materialni farqlaymiz, tanlaymiz, baholaymiz binobarin fikr yuritimiz".

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.A.Karimov “Buyuk kelajak sari” T-“O‘zbekiston” 1998-yil.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 02.02.2022 yildagi PQ 112-son.
(Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 03.02.2022 y
3. Abu Ali Ibn Sino “Tib qonunlari” I, II. T. 1979-1980-yil.
4. Nurmatov.H. Musiqa va estetik madaniyat.-T.: O‘qituvchi, 1992-yil.
5. Musiqa 6-sinf uchun darslik. S.Begmatov, D.Karimova, Q.Mamirov. – T-2017.

BADIIY TARJIMADA STILISTIK VOSITALARNING O'RNI**Nasriddinov Dilshod A'zamkulovich**

Xalqaro Nordik universiteti dotsenti, (PhD)

E-mail: dilshodnasr@gmail.com**Ro'zmetova Maftuna Saparboyevna**

Alisher Navoiy nomidagi o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Tarjima nazariyasi va amaliyoti kafedrası

2-bosqich magistranti

E-mail: maftunarusmetova99@gmail.com

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada badiy tarjimada eng muhim bo'lgan stilistik vositalarning o'zbek tilidagi tarjimasida qanday ma'nolarni kashf etishi tahlilga tortilgan. Shuningdek, stilistik vosita turlariga izoh hamda ularni mazmun mohiyatini asoslovchi misollar ikki (o'zbek va ingliz) tillarida keltirilgan.*

***Kalit so'zlar:** alliteratsiya, anafora, ironiya, metafora, metonimiya, sinekdoha.*

***Abstract:** This article is devoted to analyzing the most important stylistic devices in literary translation, which discover meanings in translation into Uzbek. In addition, the meanings of stylistic devices are given, and explained the meaning of types of stylistic devices and also justified their content with examples in two languages (Uzbek and English).*

***Keywords:** alliteration, anaphor, irony, metaphor, metonymy, synecdoche.*

***Аннотация:** Данная статья посвящена анализу важнейших стилистических приемов художественного перевода, раскрывающих смыслы при переводе на узбекский язык. Кроме того, дано и объяснено значение типов стилистических приемов, а также обосновано их содержание примерами на двух языках (узбекском и английском).*

***Ключевые слова:** аллитерация, анафора, ирония, метафора, метонимия, синекдоха.*

Adabiyotda nutqning mazmuniga yordamchi ma'no, g'oya yoki tuyg'u berish uchun turli xil usullardan foydalaniladi. Ba'zan so'z normal ma'nosidan ajralib chiqadi yoki ibora undagi so'zlarning to'g'ridan-to'g'ri ma'nosiga asoslanmagan maxsus ma'noga ega bo'ladi. Shu kabi vositalar badiiy stilistik (tasviriy) vositalar deb ataladi. Badiiy tasviriy vositalar adabiy asarning go'zal, jozibali va kitobxonni jalb etuvchi qilishiga katta hissa qo'shadi.

Stilistik vositalar deganda biz yozuvchilar tomonidan o'quvchilarda ma'lum hissiyotlar yaratish uchun ishlatiladigan metafora, kontrast, ritorik savollar, yumor, shubha va boshqalar kabi yozma elementlarni tushunamiz. Ular yozuvchilar uchun kommunikativ maqsaddagi ko'plab cheklovlarni chetlab o'tish vositalaridir. Strukturaviy qurilmalar singari, bu stilistik qurilmalar matn tuzilishining har bir darajasida mavjud. Adabiyot madaniy, axloqiy va ijtimoiy vazifalarni bajaradigan fandir. Bundan tashqari, inson ko'ngliga ta'sir etadi. Adabiyot san'atkor qo'llagan stilistik vositalar orqali go'zallik tuyg'usini namoyon etadi.

Badiiy stilistik vositalar ingliz tilida ham o'zbek tilida ham mavjud. Dissertatsiyaning obyekti ingliz tilida bo'lganligi sababli bu bo'limda ingliz tilidagi badiiy stilistik vositalar haqida to'xtalangan. Shu o'rinda, badiiy stilistik vositalarning turlari va ularning tavsifi bilan kengroq tanishib olish lozim.

Alliteratsiya – bu bir xil tovushlarning takrorlanishi bo'lib, ko'proq she'r va nasriy asarlarda bir xil undoshlarning takror qo'llanilishidan hosil bo'ladi. Bu takrorlanish natijasida tovushlarning ohangdorligi kuchayadi va bu alliteratsiya deb ataladi. “She'rning o'quvchi tomonidan ko'klarga ko'tarilishiga sabab bo'luvchi omillardan biri alliteratsiyadir. She'riy nutqda misralar, undagi so'zlar hamda bo'g'inlar boshida yoki oxirida bir xil undosh tovushlarning takror qo'llanishi alliteratsiya deyiladi.”¹ Demak, asarlarda, ayniqsa she'riy asarlarda alliteratsiyaning qo'llanilishi o'quvchilarda bu asarga bo'lgan qiziqishning ortishiga sabab bo'ladi.

Alliteratsiya hodisasiga ingliz tilidagi misollar bilan tanishamiz:

-sweet smell of success,

¹ M.Yo'ldoshev, S.Muhamedova, M.Saparniyazovat. Matn lingvistikasi Toshkent-2020. 68 b.

-a dime a dozen,
-bigger and better,
-jump for joy

O‘zbek shariyatidan alliteratsiyaga misol:

Qaro qoshing, qalam qoshing,
Qayiq qayrilma qoshing, qiz,
Qilur qatlimga qasd, qayrab
Qilich qotil qaroshing, qiz...¹

Anafora (takror) – bir xil so‘zning she‘rning barcha misralari boshida takrorlanib qo‘llanilishi. Anaforaga ingliz adabiyotidan misol:

Mad world!

Mad kings!

Mad composition!²

O‘zbek adabiyotidan misol:

Endi odam quldek sotilmas,
Endi odam o‘tga otilmas,
Endi unga qafas bo‘lmas jon,
Endi dunyo bo‘lmaydi zindon.³

Ironiya (Kinoya) — uslubiy vosita; ma‘qullagandek yoki rizo bergandek bo‘lib, rad etish, istehzoli kulish. Kinoyada so‘z yoki ifoda nutqda asl ma‘nosiga teskari, hatto uni rad etuvchi mazmun kasb etadi. Kinoya uslubiy vosita sifatida majoziy so‘zlar orqali piching va istehzoni ifodalaydi. Komiklikning bir turi bo‘lgan kinoyada kulgililik jiddiylik niqobi ostiga yashirinib, o‘zida so‘zlovchidagi ustunlik yoxud gumonsirash tuyg‘usini aks ettiradi. Kinoya xalq og‘zaki ijodida ham, yozma adabiyot namunalarida ham keng qo‘llanadi. Alisher Navoiyning "Lison ut-tayr", Gulxaniyning "Zarbulmasal", Abdulla Qahhorning "Mayiz yemagan xotin" va boshqa

¹ Erkin Vohidov Qaro qoshing, (she‘r) «SHARQ» NASHRIYOT-MATBAA AKSIYADORLIK KOMPANIYASI BOSH TAHRIRIYATI TOSHKENT – 2005

² Uilyam Shekspir, "Qiroi Jon", Jahon adabiyoti jurnali. 'Cho' lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent — 2008 58 b.

³ Hamid Olimjon, "Zaynab va Omon" Toshkent-1981. "O' qituvchi", 74 b.

asarlarda kinoya jonli va konkret badiiylik yaratishga xizmat qilgan.¹ Demak, kinoya - bu aytilgan narsa va haqiqatda nazarda tutilgan narsa o'rtasida ziddiyatni ifodalovchi stilistik vosita hisoblanadi. Bu haqiqat va nutq o'rtasidagi nomuvofiqlik, qarama-qarshilik bilan tavsiflanadi.

Ingliz tilidan misollar:

- *His argument was as clear as mud.*

-The two identical twins were arguing. One of them told the other: "You're ugly."

-The thieves robbed the police station.

O'zbek tilida misollar:

- "Nyuton" bo'lsang ham mayli edi, fizikadan gap ochishga.

- Xonimning "nozik" qo'llariga og'irlik qilmasmikan?!

Yo'qolmasdan ilgari bormidi? Qandaqa ho'kiz edi?²

Metafora (yunonchadan „ko'chirish“) - so'zni ko'chma ma'noda qo'llash san'ati bo'lib, u narsalarning umumiyligi ya'ni o'xshashligi asosida hosil bo'ladi.

Masalan, Oltin qo'llar, po'lat qanotlar, ishning ko'zi.

Metaforadan foydalanish orqali yozuvchi asarning badiiyligini oshirishi va unga jozibadorlik baxsh etishi mumkin. Adabiyotshunos Bahodir Sarimsoqov "Badiiylik asoslari va mezonlari" kitobida metafora haqida shunday deb yozadi: "Badiiy asardagi kechinma shiddatini oshirish metaforik obrazga xos. Metafora ijodkorning u yoki bu narsa, voqea-hodisaga nisbatan o'zining salbiy munosabatini to'g'ridan-to'g'ri ifodalash uchun ham xizmat etadi"³

O'zbek adabiyotidan misol:

Sheryurakli bu Lochin
Qoqib qanot-qulochin,
Quzg'unlardan asradi
Elning xotin-xalajin.⁴

¹ O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, birinchi jild, Toshkent- 2000-yil, 258 b.

² Abdulla Qahhor "O'g'ri" hikoyasi <https://www.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/abdulla-qahhor-1907-1968/abdulla-qahhor-o-g-ri-hikoya>

³ Bahodir Sarimsoqov "Badiiylik asoslari va mezonlari" <https://n.ziyouz.com/kutubxona/category/25-adabiyotshunoslik>

⁴ Maqsd Shayxzoda "Kapitan Gastello" G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent – 2014. 78 b.

Ingliz adabiyotidan misollar:

All the world's a stage,

And all the men and women merely players;

They have their exits and their entrances;¹

“The sun was a toddler insistently refusing to go to bed: It was past eight-thirty and still light.”²

Metonimiya - bu narsa yoki tushuncha o‘z nomi bilan emas, balki shu narsa yoki tushuncha bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan narsa nomi bilan ataladigan nutq shaklidir. Meotnomiyaga misollar:

Po‘lat qush ham qomatin rostlab

Bulutlarni etar tumtaraq.

Fuzuliyini oldim qo‘limga,

Majnun bo‘lib yig‘lab qichqirdi...³

Ingliz tilidan misollar:

The pen is mightier than the sword.

Sinekdoxa – badiiy stilistik vosita bo‘lib, biror narsaning bir qismi orqali butun qismini yoki aksincha butun qism orqali bir qismini ifodalash uchun foydalaniladi. Masalan, "tirnoqqa zor bo‘lmoq" iborasida tirnoq (qism) so‘zi bola, farzand (butun) ma’nosida, "besh qo‘l barobar emas" iborasida esa qo‘l (butun) so‘zi barmoq (qism) ma’nosida qo‘llangan. Bu vositani qo‘llash orqali nutqning jozibadorligi va ta’sirchanligini oshirishga erishish mumkin.

Ingliz tilidan misollar: Part of something is used to refer to the whole thing - *A hundred head of cattle* (using the part *head* to refer to the whole animal)

The whole of a thing is used to represent part of it - *The world treated him badly* (using *the world* to refer to part of the world)

A general class of thing is used to refer to a smaller, more specific class - *The good book* (referring to the Bible or the Qur’an).

¹ Uilyam Shekspir “As you like it”, <http://darkwing.uoregon.edu/%7Erbear/shake/ayli.html> (2 of 88).

² John Green “Fault in our stars”. DUTTON BOOKS | An imprint of Penguin Group (USA) Inc.-2008. P-25.

³ Hamid Olimjon, “Zaynab va Omon” Toshkent-1981. “O‘qituvchi”, 68 b.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abdulla Qahhor “O‘g‘ri” hikoyasi <https://www.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/abdulla-qahhor-1907-1968/abdulla-qahhor-o-g-ri-hikoya>
2. Bahodir Sarimsoqov “Badiiylik asoslari va mezonlari” <https://n.ziyouz.com/kutubxona/category/25-adabiyotshunoslik>
3. Erkin Vohidov Qaro qoshing, (she‘r) «SHARQ» NASHRIYOT-MATBAA AKSIYADORLIK KOMPANIYASI BOSH TAHRIRIYATI TOSHKENT – 2005
4. Hamid Olimjon, “Zaynab va Omon” Toshkent-1981. “O‘qituvchi”, 280 b.
5. John Green “Fault in our stars”. DUTTON BOOKS | An imprint of Penguin Group (USA) Inc.-2008. P-255.
6. Maqsud Shayxzoda “Kapitan Gastello” G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent – 2014. 145 b.
7. M.Yo‘ldoshev, S.Muhamedova, M.Saparniyazovat. Matn lingvistikasi Toshkent-2020. 130-b.
8. Uilyam Shekspir “As you like it”, <http://darkwing.uoregon.edu/%7Erbear/shake/ayli.html> (2 of 88).
9. Uilyam Shekspir, “*Qirol Jon*”, Jahon adabiyoti jurnali.’Cho‘lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent — 2008. 255 b.
10. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, birinchi jild, Toshkent- 2000-yil, 258 b.

QARAQALPAQ TILINDE SHÍGÍSÍ TÚRKIYSHE MUZÍKALÍQ TERMINLER

Karasayev Azizbek Sabit uli

Nawayı mámleketlik pedagogika institutı oqıtıwshısı

Email: azizbekkarasaev@gmail.com

ANNOTATSIYA

Bu maqolada qoraqalpoq tilida musiqiy atamalarning kelib chiqishi o'rganilgan. Ular ma'lum bir guruhlarga ajratilib, o'ziga xos xususiyatlari aniqlangan. Qoraqalpoq tilida turkiycha musiqiy atamalarning kelib chiqishi bo'yicha ma'lumotlar berilgan. Musiqiy atamalarni atroflicha izlanish qoraqalpoq tili terminologiyasining yanada rivojlanishiga yordam beradi.

Tayanch so'zlar: *musiqiy atama, turkiycha atama, qo'biz, sibizg'a, dabl, quray, baqshi.*

ABSTRACT

This article studies the etymology of musical terms in the Karakalpak language. They are divided into certain groups and their characteristics are determined. Information on the etymology of Turkish musical terms in the Karakalpak language is provided. A detailed study of musical terms will help to further develop the terminology of the Karakalpak language

Key words: *musical term, turkish term, kobyz, sybyzgy, dabyl, kuray, bagshy.*

KIRISH

Kópshilik xalıqlar sıyaqlı qaraqalpaq xalıqınıń da kórkem óneri, sonıń ishinde muzıka mádeniyatı uzaq tariyxqa iye. Ilimpazlardıń kórsetiwinshe, milliy saz ásbaplarımızdıń payda bolıw saǵası b.e.sh IV ásir hám eramızdıń I ásirine tiyisli. Ásirese, Qoyqırılǵan qaladan b.e.sh. III ásirge tiyisli múyeshli arfa sıyaqlı muzıkalıq ásbaptıń tabılıwı úlkemizde erteden muzıka mádeniyatınıń qalıpleskenligin kórsetedi.

Qaraqalpaq tilinde erteden qollanilatúǵın muzıkalıq terminlerdiń tariyxıy shıǵısın anıqlaw máseleleri tek ǵana til bilimi ushın emes, al tariyx, etnografiya ilimleri ushın da áhmiyetli. Sebebi bul arqalı qaraqalpaq xalqınıń kórkem óner tarawlarınıń qalıplesiw dáwirin, úrp-ádet, dástúrleriniń tariyxıy dereklerin anıqlaw múmkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Qaraqalpaq tilinde terminlerdiń, sonıń ishinde muzıkalıq terminlerdiń etimologiyasına arnalǵan miynetlerdiń joqlıǵı bul isti biraz qıyınlastıradı. Sonlıqtan da tildegi muzıkalıq terminlerdiń tariyxıy shıǵısın anıqlawda túrkiy tillerge ortaq jazba esteliklerden, qońsılas xalıqlardıń bul máseledegi jetiskenliklerinen paydalanıw lazım.

Muzıkalıq terminlerdiń kelip shıǵıwı boyınsha maǵlıwmatlar Al-Farabiy[1], Maxmud Qashǵariy[5]lerdiń túrkiy xalıqlarǵa ortaq jazba dereklerinde, A.Nadirova[8], Sh.Raxmatullayev[9], F.Ishoqov[3]lardıń ilimiy miynetlerinde hám hár qıylı sózliklerde ushırasadı.

NATIJALAR

Qobız termininiń kelip shıǵıwı júdá erte dáwirlerge barıp jetedi. Sebebi ásbaptıń payda bolıw dáwiri VI ásirlerge tuwra keliwi haqqında maǵlıwmatlar bar. Qobız ázelden túrkiy xalıqlar arasında ardaqlanıp, ilahiy kúshke iye dep esaplaǵan. *Qobız* termini túrkiy xalıqlar tilinde hár túrli fonetikalıq variantlarına iye. Máselen, qaraqalpaq hám qazaq tilinde *qobız*, ózbek tilinde *qóbiz*, noǵay, bashqurt, tatar tillerinde *qubız*, qarachay-balkar tilinde *qıl qobız* dep ataladı.

Terminniń ózi XI ásirdegi túrkiy xalıqlardıń ilimpazı Maxmud Qashǵariydiń miynetinde jiyi qollanılp, onda bul termin *qo 'buz* túrinde ushırasadı. Sózlikte qobız saz ásbabına baylanıslı *qo 'bzadı* (*qobız shaldı*), *qo 'bzaldı* (*qobız shalındı*), *qo 'bzattı* (*qobız shalıwǵa kóndirdi*), *qo 'bzashtı* (*qobız shalıwda jarıstı*), *qo 'buzluǵ* (*qobızlı*) sózleri ushırasadı[7:368]. Bul feyil sózlerdiń fonetikalıq dúzilisi qobız termini menen uqsas. Mısalı: *qobız – qo 'bzadı*, *qobız – qo 'bzaldı*. Bul uqsaslıq arqalı olardıń bir túbirden payda bolǵanlıǵın shamalawǵa boladı.

Türkiy xalıqlardıń ádebiy miyraslarınıń biri bolǵan «Baburnama» shıǵarmasında da bul termin *qo‘buz* formasında ushırasadı[3:222].

Qobız termininiń etimologiyası boyınsha hár qıylı boljawlar bar. Máselen, ózbek til biliminde *qobız* termininiń kelip shıǵıwı boyınsha tómendegishe maǵlıwmat bar. *Qo‘buz* sóziniń ekinshi buwınındaǵı *u* dawıslısı *ı* dawıslıǵa almasqan, bara-bara *ı* dawıslınıń qattılıq belgisi joytılgan: *qo‘buz – qo‘bız – qo‘biz*[9:581]. Al qaraqalpaq tilinde bolsa, birinshi buwındaǵı *ó* sesi *o*, ekinshi buwındaǵı *u* sesi *ı* sesine ózgergen variantı qollanıladı.

Sıbizǵı termini de türkiyshe sózlerdiń biri bolıp, uzaq tariyxqa iye ekenligi belgili. Sebebi bul sóz Maxmud Qashǵariydiń sózliginde *sıbizǵu* formasında tilge alınadı[5:450].

Ózbek tiliniń etimologiyalıq sózliginde bul sózdiń aqırındaǵı *-ǵu (ǵa)* bólegi – feyilden atlıq (yaki ráwısh forması) jasawshı qosımta; onda *sıbiz* – bólegi “jıńıshke ses shıǵar” degen máni ańlatatuǵın feyil ekenligi aytıladı[9:283]. Qaraqalpaq tilinde *sıbir* feyiliniń “áste aytılgan sóz, jasırın sóylesik” mánilerin ańlatıwına qarap buni haqıyqatqa tuwrı keledi dewge boladı. Sebebi *sıbiz* hám *sıbir* sózleri shıǵısı jaǵınan bir túbirden dóregen bolıwı múmkin. Sonday-aq, qaraqalpaq tilinde *-ǵu* affiksiniń *-ǵı, -gi, -qı, -ki* variantları feyil sózden atlıq sóz jasawshı xızmetin atqaradı. Mısalı: *súrǵı, jarǵı, tepki, shanıshqı, jonǵı, bókterǵı, ashıtqı* hám t.b.

Quwray termini de shıǵısı türkiyshe sózler qatarına kiredi. Negizinen bul sóz ishi gewek, uzın boylı, basında shashaqlanǵan shoq gúli bar ósimlikti bildiredi. Keyinirek bul ósimlikten úplep shertetuǵın muzıkalıq ásbap jasalıp, bul ósimlik termini ásbaptı da bildiriw ushın qollanǵan bolıwı kerek. Sebebi úplep shertetuǵın muzıkalıq ásbaplardıń kópshiligi ózi jasalǵan zatlardıń ataması menen ataladı. Mısalı: *qamıs nay, múyız sırnay, toz sırnay, saz-sırnay, qamıs sırnay* hám t.b.

Jáne de qaraqalpaq muzıka tariyxına baylanıslı miynetlerde quwray saz ásbabınıń qamıstan yamasa bambuk aǵashınan islenetuǵını keltiriledi. Demek, bul belgiler termininiń ósimlik atınan kelip shıqqanının dárek beredi.

Dabil termini eń dáslep áskeriy qural mánisin bildiriw ushin jumsalǵan. “Baburnama” shıǵarması tilinde bul termin *dabl* formasında ushırasıp, áskeriy maqsette qollanılǵan xabarlaw quralın bildirgen[3:44]. Al, Farabiydiń miynetinde *tabl* túrinde urıp shertetuǵın muzıkalıq ásbaptı bildiriw ushin jumsalǵan[1:730].

Ayırım dereklerde terminniń *dabil qaǵıw* sóz dizbeginen kelip shıqqan degen boljawlar bar. Qaraqalpaq xalıq dástanları tilinde *dabil* sózi áskeriy qural yaki muzıkalıq ásbap mánisin bildiriwi menen birge, qanday da bir xabar mánisin bildiriw ushin da jumsaladı.

Dawılpaz termini shıǵısı boyınsha dórendi sóz bolǵan. Urıp shertetuǵın muzıkalıq ásbaptı bildiretuǵın *dabil* sózi menen *-paz* morfemalarınıń birigiwi, túbirdegi *b* sesiniń *w* sesine almasıwı nátiyjesinde *dawılpaz* termini payda bolǵan. Dáslepki waqıtlarda *dabil* qaǵıwshı adamdı ańlatıp, házirgi waqıtta muzıkalıq ásbaptıń ózin bildiredi. Bul termin ózbek xalqında *shindaul*, qırǵız xalqında *daulbas*, qazaq xalqında *daulpaz* túrinde ushırasadı.

Jıraw termini túrkiyshe sózlerdiń qatarına kirip, júdá erte dáwirlerden berli qollanılatuǵın muzıkalıq terminlerdiń biri. Maxmud Qashǵariydiń sózliginde bul termin *jıraǵu* formasında ushırasadı. Bundaǵı *-ǵu* qosımtası kelbetlik feyildiń eski qosımtalarınıń biri ekenligi belgili. Onda bul termin sazshı, qosıqshı mánilerin bildiriw ushin jumsalǵan[7:130]. Qaraqalpaq tilinde bul sóz *jıraw* formasında ushırasadı. Termin retinde qaharmanlıq dástanlardı qobız járdeminde atqarıwshı adamdı bildiredi.

Terminniń kelip shıǵıwı boyınsha ózbek tiliniń etimologiyalıq sózliginde tómendegishe maǵlıwmat bar: “Bul atlıq áyyemgi túrkiy tilindegi qosıq mánisin bildiretuǵın **yır (jır)** sózine **-a** qosımtası menen jasalǵan feyilge **-v** qosımtası qosıp jasalǵan[9:103]. Haqıyqatında da, sózlikte **jır** sózi “qosıq” mánisin bildiriw ushin jiyi qollanılıp, onda bul sóz **ır** formasında da aytılıwı kórsetilgen[6:9]. Házirgi waqıtta bul sóz qırǵız tilinde *usı* formada ushırasadı. Al *jır* sózi qaraqalpaq tilinde ózine tán ayrıqsha forması bar hám qobızǵa qosıp aytatuǵın qosıq mánisin bildiriw ushin qollanıladı.

Qaraqalpaq tilinde jiraw termininiń *jir jirlaw* sóz dizbeginen kelip shıqqanlıǵı haqqında maǵlıwmatlar da bar.

Baqı termininiń tariyxıy shıǵısı boyınsha hár qıylı maǵlıwmatlar ushırasadı. Máselen, ózbek tiliniń túsindirme sózliginde *baqsı* sózi sanskritshe *bhikshu* – ruwxaniy, duwaxan, dárwish sózinen kelip shıqqan delinse[10:180], enciklopediyalıq sózlikte usı menen birge, mongólsha *baǵsha* – aǵartıwshı sózinen kelip shıqqanlıǵı aytıladı[11:653]. Sebebi baqsılar dáslepki dáwirlerde awırıw adamlardı hár qıylı usıllar menen emlewshi adamlar bolǵan. Qolına qobız yamasa dombıra uslap, nawqaslarǵa hár túrli tamasha, oyın kórsetip, olardı emleytuǵın bolǵan[4:38].

Qaraqalpaq xalqında *baqsı* dep ashıqlıq dástanlardı, xalıq qosıqların duwtar járdeminde atqarıwshılardı ataydı. Olardıń jırawlardan tiykarǵı parqı da usında. Demek, qaraqalpaq tilinde *baqsı* termini usı mánide qollanıladı. Ilimpazlardıń kórsetiwinshe, *baqsı* qaraqalpaqlardan basqa túrkmen, ózbek, qazaqlarda da bar, usılardıń ishinde túrkmen menen qaraqalpaqlardaǵı *baqsı* termini kútá jaqın. Al qazaqlar menen qırǵızlarda *baqsı* – *táwip*, *porxan* mánisin ańlatadı.

Baqı termini áyyemgi túrkiy tiliniń **baq**, yaǵnıy *kóriw*, *qaraw* sózinen kelip shıqqan degen boljawlar da bar. *Baq* – áyyemgi túrkiy sózi, qazaq tilinde “baqlaw”, “kesel baǵıw” sózlerinde saqlanǵan[2:57].

Solay etip, joqarıdaǵı maǵlıwmatlardı úyrenip *baqsı* termininiń eń dáslep nawqaslardı hár túrli usıllar menen emlewshi adamlardı bildiriwin ańlaw múmkin. Hátteki, olar muzıkalıq ásbaplardı shertiw arqalı da shıpa izlewge háreket etken. Waqıtlar ótiwi menen *baqsı* termini qanday da bir muzıkalıq ásbaptı shertiwshi yaki atqarıwshılardı bildirgen. Házirgi waqıtta túrkiy tilleriniń ayırımlarında eki mánini bildiriw ushın da jumısaladı.

Qabaq termini urıp shertetuǵın muzıkalıq ásbaptı bildiredi. Qaraqalpaq muzıka tariyxın izertlewshi ilimpaz A.Nadırova bul muzıkalıq ásbaptıń soǵılıwı boyınsha maǵlıwmat beredi[8:95]. Onıń keltiriwi boyınsha, bul ásbap jetilisip piskeń suw qabaqtıń eki tárepın kesip alıp, ishi tazalanıp, baspaq yaki tay terisi menen qaplanadı. Sonlıqtan, onı kópshilik qabaq dep ataydı. Demek, termin sol ásbaptıń soǵılıw materialına baylanıslı kelip shıqqan.

Bul sóz “domalaq forma al” mánisin bildiriwshi **qab** feyilinen kelip shıqqan bolıwı múmkin degen maǵlıwmat bar[9:557].

Qosıq termini eski túrkiy tili sózleriniń biri bolıp, házirgi qaraqalpaq tilinde jiyi qollanılatuǵın muzıkalıq terminlerge kiredi. Bul termin Maxmud Qashǵariydiń sózliginde **qoshuǵ** formasında ushırasıp, *qosıq, jur, qasida* mánilerin ańlatqan. Terminniń kelip shıǵıwı túrkiy tilindegi “birlestir” mánisin bildiretuǵın *qosh* feyiline - *uǵ* qosımtasınıń jalǵanıwına baylanıslı[9:591].

Qaraqalpaq tilinde *qosıq* sózi tórt qatarlı poeziyalıq shıǵarmanıń bir túrin hám belgili bir namaǵa salıp ayılǵan muzıkalıq shıǵarmanı bildiredi.

Tuyaq termini urıp shertetuǵın muzıkalıq ásbaptı bildiredi. Bul ásbap attıń tuyaǵına islew beriw arqalı jasalıp, eki tuyaqtı bir-birine urıw nátiyjesinde attıń júrisin yaki shawǵan sestin beriwi ayıladı[8:95]. Eger usı kózqarastan qarasaq, tuyaq termini sol muzıkalıq ásbaptıń islengen materialına baylanıslı payda bolǵan degen juwmaq shıǵadı.

MUHOKAMA

Qaraqalpaq tilinde muzıkalıq terminler erte dáwirlerden berli qollanıladı. Olardıń ayırımları Al-Farabiy, Maxmud Qashǵariy miynetlerinde ushırasadı. Bunday muzıkalıq terminler tariyxıy shıǵısı jaǵınan úlken tórt toparǵa ajratıladı. Biraq olar waqıttıń ótiwi menen qaraqalpaq tiliniń ishki nızamlıqlarına baǵınıp, túpkilikli sózlerdey bolıp ketken. Házirgi waqıtta qaraqalpaq tilinde jiyi qollanılatuǵın terminlerge aylanǵan. Sonday-aq, qaraqalpaq tilinde sońǵı dáwirlerde rus tilinen hám rus tili arqalı evropa tillerinen kirip kelgen muzıkalıq terminler de ushırasadı.

Qaraqalpaq tilinde erteden qollanılatuǵın muzıkalıq terminlerdiń kópshiligi túrkiyshe sózler ekenligi anıqlandı. Olar túrkiy tillerinde ázelden muzıkalıq uǵımlardı ańlatqan. Túrkiy tiller ushın ortaǵ jazba dereklerde ushırasıp, házirgi waqıtta fonetikalıq, morfemalıq ózgerislerge ushıraǵan. Shıǵısı túrkiyshe muzıkalıq terminler qaraqalpaq tilinen basqa kópshilik túrkiy tillerde de qollanıladı hám fonetikalıq jaqtan ajıralıp turadı. Olar tillerdiń tásiiri nátiyjesinde bir-birine awısıp otırǵan.

Qaraqalpaq tilindegi shıǵısı túrkiyshe muzıkalıq terminlerge *qobız, sıbızǵı, quwray, dabil, dawılpaz, qabaq, jıraw, baqsı, qosıq, tuyaq* sıyaqlı terminler kiredi. Olardıń kópshiligi házirgi qaraqalpaq tilinde jiyi qollanıladı.

XULOSA

Qaraqalpaq tilindegi muzıkalıq terminler sózlik quramdaǵı basqa leksikalıq birliklerden uzaq ótmishten házirgi dáwirge shekemgi rawajlanıw basqıshı, ózindegi milliy kórkem ónerge tiyisli bahalı maǵlıwmatları, uzaq tariyxıy dereklerge iyeligi menen ajralıp turadı. Muzıkalıq terminlerdi izertlew tildiń terminologiya tarawınıń rawajlanıwı menen birge, qaraqalpaq xalqınıń tariyxına, onıń muzıka mádeniyatına baylanıslı dereklerdi tabıwǵa járdem beredi

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Әбу Насыр әл - Фараби. «Музыка туралы үлкен кітап». Ауд.: Ж. Сандыбаев. – Алматы: Колор, 2008.
2. Әдебиеттану терминдерінің сөздігі. – Алматы: Ана тілі, 1998.
3. Исхоқов Ф. «Бобурнома» учун қисқача изоҳли луғат. – Андижон: Andijon nashriyot-matbaa, 2008.
4. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. II том. – Алматы: Сөздік-Слобарь, 2011.
5. Махмуд Кошғарий. Девону луғотит турк. I том. – Тошкент: Фан, 1960.
6. Махмуд Кошғарий. Девону луғотит турк. III том. – Тошкент: Фан, 1963.
7. Махмуд Кошғарий. Девону луғотит турк. IV том. Индекс. – Тошкент: Фан, 1967.
8. Nadirova A. Qaraqalpaq muzıka tariyxı. – Tashkent: Sano-standart, 2018. – B. 91.
9. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг этимологик луғати (туркий сўзлар). I жилд – Тошкент: Университет, 2000.
10. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Биринчи жилд. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006.
11. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 1-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2000.

INTERAKTIV XIZMATLARDAGI QIDIRUV TIZIMLARIDA MAKSIMAL QIYMATNI HISOBLASHDA QO‘LLANILUVCHI STANDART ALGORITMLAR

Saidova Fazilat Muzaffarovna

Toshkent Amaliy fanlar universiteti,
Kompyuter injineriingi kafedrası o‘qituvchisi
sfazilat@bk.ru

Abduraimova Zulxumor G‘ofur qizi

Toshkent Amaliy fanlar universiteti,
Kompyuter injineriingi kafedrası o‘qituvchisi
zulxumorabdiraimova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu keltirilgan maqolada qidiruv tizimlari javob berish mashinalarining ishlash modellari keltirilgan. Ular qidiruvchilar berayotgan savollarga eng mos natijalarni Internet tarkibidan topish va taqdim etish uchun hamda tartibga solish uchun qo‘llaniladigan indekslash jarayoni va so‘rovlar jarayoni tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: qidiruv tizimlari, indekslash, so‘rovlar jarayoni, komponentalar, baholash komponenti, reyting komponenti.

Annotation: This article provides models for the operation of search engine answering machines. They analyzed the indexing process and the query process, which is used to search and present the results most relevant to the questions asked by search engines in Internet content, as well as to systematize them.

Keywords: search engines, indexing, query process, component networks, evaluation component, ranking component.

Аннотация: В этой цитируемой статье представлены модели работы автоответчиков поисковых систем. Они проанализировали процесс индексации и процесс запроса, который используется для поиска и представления результатов, наиболее релевантных вопросам, которые задают поисковики, в интернет-контенте, а также для их систематизации.

Ключевые слова: поисковые системы, индексирование, процесс запроса, компонентные сети, компонент оценки, компонент ранжирования.

KIRISH

Qidiruv tizimlari javob berish mashinalaridir. Ular qidiruvchilar berayotgan savollarga eng mos natijalarni Internet tarkibidan topish va taqdim etish uchun hamda tartibga solish uchun qo'llaniladi.

Qidiruv natijalarida paydo bo'lishi uchun taqdim etuvchi tomonidan yaratilgan tarkib avval qidiruv tizimlariga ko'rinadigan bo'lishi kerak. Bu shubhasiz SEO jarayonining eng muhim qismi: Agar taqdim etuvchi sayti topilmasa, u hech qachon SERP(Search Engine Results Page-Qidiruv tizimining natijalari sahifasi)-larda ko'rinishi mumkin emas.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Qidiruv tizimlarining tahlili bo'yicha bo'yicha yaratilgan o'quv qo'llanmalardan foydalanildi. Ulardan mavzuga oid [muhim fikr-mulohazalar](#), xulosalar keltirildi.

NATIJALAR

Qidiruv tizim komponentlari ikkita asosiy funksiyani qo'llab-quvvatlaydi, biz ularni indekslash jarayoni va so'rovlar jarayoni deb ataymiz. Indekslish jarayoni qidirishni amalga oshiradigan tuzilmalarni yaratadi va so'rovlar jarayoni ushbu tuzilmalardan va shaxsning so'rovidan foydalanib, hujjatlarning tartiblangan ro'yxatini ishlab chiqaradi. 1-rasmda indeksatsiya jarayonining yuqori darajadagi "qurilish bloklari" ko'rsatilgan. Ushbu asosiy komponentlar matnni yig'ish, matnni o'zgartirish va indeks yaratishdir.

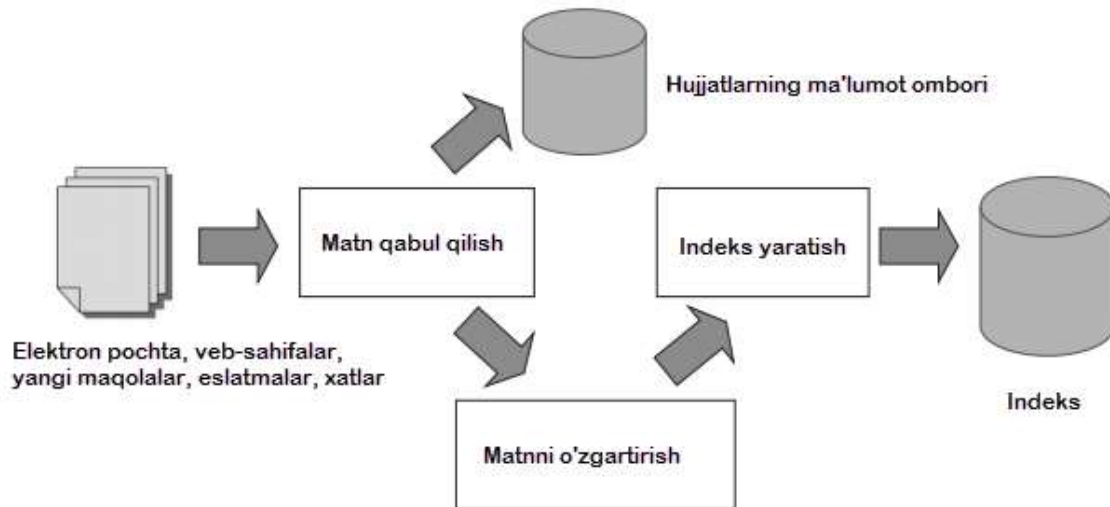
Matn yig'ish komponentining vazifasi - qidiriladigan hujjatlarni aniqlash va taqdim etish. Garchi ba'zi hollarda bu shunchaki mavjud to'plamdan foydalanishni o'z ichiga olsa ham, matnni olish uchun ko'pincha Internet, korporativ intranet, ish stoli hamda boshqa ma'lumot manbalarini skanerlash yoki skanerlash orqali to'plam yaratish kerak bo'ladi. Indekslish jarayonida hujjatlarni keyingi tarkibiy qismga o'tkazishdan tashqari, matnni yig'ish komponenti barcha hujjatlar uchun matn va metama'lumotlarni o'z ichiga olgan hujjatlar ma'lumotlari do'konini yaratadi. Metadata - bu matn tarkibiga kirmaydigan hujjat haqidagi ma'lumot, hujjatlar turi

(masalan, elektron pochta yoki veb-sahifa), hujjat tuzilishi, hujjat uzunligi va boshqa shu kabi xususiyatlar.

Matnni o'zgartirish komponenti hujjatlarni indeks shartlariga yoki xususiyatlariga o'zgartiradi. Indeks atamalari, nomidan ko'rinib turibdiki, hujjatning indeksda saqlanadigan va qidirishda foydalaniladigan qismlari. Oddiy indeks atamasi bu so'z, ammo har bir so'zni qidirish uchun ishlatish mumkin emas.

Matnli hujjatning tarkibini ifodalash uchun foydalaniladigan, shuningdek indeks atamasini tavsiflovchi qismiga murojaat qilish uchun "xususiyat" tez-tez mashinada o'rganish sohasida qo'llaniladi.

Boshqa turdagi indeks atamalari yoki xususiyatlariga misol sifatida iboralar, odamlar ismlari, sanalar va veb-sahifadagi havolalar kiradi. Ba'zan indeks shartlari shunchaki "atamalar" deb nomlanadi. Hujjatlar to'plami uchun indekslangan barcha atamalar to'plamiga indeks lug'ati deyiladi.

1-rasm. Indekslash jarayoni

Indeks yaratish komponenti matnni o'zgartirish komponentining natijasini oladi va tezkor qidiruvni ta'minlaydigan indeksni yoki ma'lumotlar tuzilmalarini yaratadi. Ko'pgina qidiruv dasturlarida ko'plab hujjatlar mavjudligini hisobga olib, indeks yaratish vaqt va zamon talabi nuqtai nazaridan samarali bo'lishi kerak. Yangi hujjatlar qabul qilib olinayotganda indekslar ham samarali yangilanishi kerak.

Inverterlangan (teskari) indekslar yoki ba'zan inverterlangan (teskari) fayllar qidiruv tizimlari tomonidan qo'llaniladigan indeksning eng keng tarqalgan shakli hisoblanadi.

MUHOKAMA

Inverterlangan index juda sodda bo'lib, ushbu indeks muddatini o'z ichiga olgan hujjatlarning har bir indeks muddati uchun ro'yxatni o'z ichiga oladi. U har qanday hujjat uchun o'z ichiga olgan indeks atamalarini ko'rsatadigan hujjat faylining qarama-qarshi tomoni ma'nosida teskari.

Inverterlangan indekslarning turli xillari mavjud va qo'llanilgan indeksning o'ziga xos shakli qidiruv tizimining eng muhim jihatlaridan biridir.

Asosiy tarkibiy qismlar foydalanuvchilarning o'zaro aloqasi, reytingi va baholashidir.

Foydalanuvchilarning o'zaro aloqasi komponenti qidiruvni amalga oshiruvchi va qidiruv tizimi o'rtasidagi interfeysni ta'minlaydi. Ushbu komponent uchun birinchi vazifa - foydalanuvchining so'rovini qabul qilish va uni indeks shartlariga o'zgartirish. Yana bir vazifa - qidiruv tizimidan hujjatlarning tartiblangan ro'yxatini olish va foydalanuvchiga ko'rsatiladigan natijalar bo'yicha tartibga solish. Bunga, masalan, hujjatlarni umumlashtirish uchun ishlatiladigan parchalarni yaratish kiradi. Hujjatlarning ma'lumotlar ombori natijalarni yaratishda ishlatiladigan ma'lumot manbalaridan biridir. Va nihoyat, ushbu komponent ma'lumotlarga bo'lgan ehtiyojni yaxshiroq ifodalashi uchun so'rovni takomillashtirish bo'yicha bir qator texnik vositalarni taqdim etadi.

Reyting komponenti qidiruv tizimining asosiy qismidir. U o'zgartirilgan so'rovni foydalanuvchilarning o'zaro aloqasi komponentidan oladi va qidirish modeli asosida ballar yordamida hujjatlarning tartiblangan ro'yxatini hosil qiladi. Reyting ham samarali bo'lishi kerak, chunki ko'plab so'rovlar qisqa vaqt ichida va samarali tarzda ko'rib chiqilishi kerak, chunki reytingning sifati qidiruv tizimining kerakli ma'lumotlarni topishga qaratilganligini aniqlaydi. Reyting samaradorligi indekslarga, samaradorlik esa qidirish modeliga bog'liq.

Baholash komponentining vazifasi samaradorlik va samaradorlikni o'lchash va nazorat qilishdan iborat. Buning muhim qismi jurnal ma'lumotlari yordamida foydalanuvchi xatti-harakatlarini qayd etish va tahlil qilishdir. Baholash natijalari reyting komponentini sozlash va takomillashtirish uchun ishlatiladi. Foydalanuvchilar va tizim ma'lumotlarini hisobga olmaganda, baholash komponentining aksariyati onlayn qidiruv tizimining bir qismi hisoblanmaydi. Baholash birinchi navbatda oflayn faoliyatdir, ammo bu har qanday qidiruv dasturining muhim qismidir.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, Internet tarmog'ida tarqatiladigan axborot qidiruv tizimlari uchun texnologiyalarni rivojlantirishning muhim muammolaridan biri bu tarmoqning axborot resurslarini avtomatik indeksatsiya qilish tartibini amalga oshirishdir.

Ushbu maqolada internetning axborot-qidirish tizimlarida qidirish sifatini oshirishning yana bir muhim usuli bo'lgan dolzarbligi bo'yicha so'rovni tuzatish tartibi ham ko'rib chiqildi. Internet-ma'lumot qidirish tizimlarini modellashtirishda chiziqli va vektorli model samaradorligi bilan tahlil qilindi. Indeksash va ma'lumot olish modellarida internetda tarqatilgan axborot resurslarini kengayishini va ular qanday indekslanishi ko'rib chiqildi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Дж. Солтон. Динамические библиотечно-информационные системы. Мир, Москва, 1979.
2. Попов И.И. Оценка и оптимизация информационных систем. - М: МИФИ, 1981.
3. Решетников В.Н. Алгебраическая теория информационного поиска. Программирование, # 3, 1979, стр. 68-73.
4. Yu C.T., Salton G. Effective Information Retrieval Using Term Accuracy. Communication ACM, V.20, # 3, p. 135-142.
5. T.Norault, M. McGill, and M.B. Koll. "A performance Evaluation of Similarity Measures, Document Term Weighing Schemes and Representations in Boolean Environment, Information Retrieval Search," R.N. Oddy et al., eds., Butterworth, London, 1981, p. 57-76.
6. Yu C.T., Lam K., Salton G. "Term Weighting in Information Retrieval Using the Term Precession Model. Communication ACM, V.29, 1982, p. 152-170.
7. И.И. Попов, П.Б. Храмцов. Распределение частоты встречаемости терминов для линейной модели информационного потока. НТИ, Сер.2, # 2, стр. 23-26, 1991.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ КАРНИТИНА У ДЕТЕЙ С КАРДИТОМ НА ФОНЕ ВНЕБОЛЬНИЧНОЙ ПНЕВМОНИИ

Рахмонов Р.Н., Зубайдуллаев С.В.,

студенты 613 группы педитарического факультета

Кафедра 1-Педиатрия и неонатологии.

Самаркандский государственный медицинский университет. Узбекистан

Научный руководитель: PhD. **Карджавова Г.А.**

Самаркандский государственный медицинский институт

Узбекистан, г. Самарканд.

Пневмония у детей - одна из актуальных проблем педиатрии, что определяется сохраняющейся высокой заболеваемостью и тяжелым прогнозом, особенно у детей раннего возраста. Целью исследования явилась оценка эффективности применения карнитина в лечении и профилактике миокардитов у детей. Было обследовано 68 детей в возрасте от 1 до 5 лет с пневмонией, которых мы разделили на 2 группы. В I группу (контрольную) включили 34 детей, которые находились на стандартном лечении. Во II группу (основную) вошло 34 больных детей с пневмонией, имевшие нарушение со стороны сердечно-сосудистой системы и парентерально получавших препарат карнитина. Полученные результаты подчеркивают, что применение карнитина при пневмонии у детей снижает риск возникновения тяжелых нежелательных осложнений со стороны сердца и снижает сроки пребывания на стационаре в среднем на 1,8 койко-дня в сравнении со стандартной терапией.

Ключевые слова: карнитин, миокардит, внебольничная пневмония, дети.

Актуальность. Вот уже несколько десятилетий тяжелые пневмонии остаются одной из актуальных проблем современной медицины в силу неуклонной тенденции к росту числа больных и стабильно высокой летальности, несмотря на использование новых принципов и методов лечения [3,4]. Вероятной причиной этого являются несвоевременная постановка диагноза и, как следствие, позднее начало лечения, а также невозможность проведения адекватной оценки эффективности терапии. Диагноз пневмонии у детей нередко вызывает затруднения, особенно если признаки дыхательной недостаточности развивалась на фоне ОРВИ. Проблема острого миокардита в настоящее время обусловлена её широким распространением, особенно в детском возрасте.

Одной из главных причин острого миокардита на сегодняшний день являются острые респираторные вирусные инфекции (ОРВИ), которые остаются самыми распространёнными и глобальными заболеваниями у детей. Несмотря на относительное эпидемиологическое благополучие в течение последних 8-10 лет, они по - прежнему составляют 70 - 90% инфекционной патологии и наносят огромный социально — экономический ущерб [5]. Каждая эпидемия гриппа сопровождается увеличением числа случаев острого миокардита, что определяет актуальность изучения этой проблемы. Наибольшее значение в клинической практике приобретают осложнённые формы ОРВИ, обуславливающие тяжёлое течение заболевания и определяющие неблагоприятный прогноз [2]

Еще более серьезной задачей является своевременная диагностика осложнений пневмонии, особенно миокардитов, так как выявление этого кардиального осложнения позволяет избежать тяжелых, а подчас, и фатальных последствий для больного. Частота миокардитов при пневмониях по разным авторам варьирует от 1% до 15. С диагностической точки зрения, специфических электрокардиографических изменений, характерных только для миокардита, не существует.

Миокардит — это воспалительное поражение сердечной мышцы инфекционной, токсико-инфекционной, инфекционно-аллергической,

аутоиммунной и токсической этиологии [6]. Это болезнь преимущественно детского возраста и юных людей, хотя заболевание может развиваться в любом возрасте. Причиной миокардитов могут быть любые вирусные или бактериальные агенты, а также неинфекционные факторы. Наиболее частой причиной заболевания являются вирусы. В 6—8% случаев миокардит развивается во время или вскоре после различных спорадических или эпидемических вирусных инфекций [1].

Из бактериальных миокардитов наиболее опасными являются дифтерийные (инфекционно-токсические), миокардиты при скарлатине, брюшном тифе и сальмонеллезах, туберкулезе, иерсиниозах (кишечном и псевдотуберкулезе), при генерализованных стрептококковых и стафилококковых инфекциях и тонзиллогенные миокардиты, связанные с данными возбудителями [7,8].

В патогенезе миокардита имеет значение сходство иммунопатологических феноменов при многообразии этиологических факторов. Экспериментально установлен патогенез вирусных миокардитов с вирусемией в течение 24–72 часов, последующей атакой кардиомиоцитов кардиотропными вирусами через специфические клеточные рецепторы, цитоплазматической репликацией вируса с подавлением синтеза собственных макромолекул белка, ДНК, РНК за счет синтеза белков, кодированных вирусом, изменением кардиомиоцита, его гибелью и запуском иммунных механизмов воспаления в миокарде. Развивающаяся при этом сердечная недостаточность (СН) сопровождается гиперпродукцией нейрогормонов и дальнейшим системным и миокардиальным синтезом провоспалительных цитокинов (ФНО- α , ИЛ1, ИЛ6, ИЛ8), инициирующих ремоделирование и прогрессирующую дисфункцию миокарда. На фоне анатомо-физиологических особенностей миокарда новорожденных и детей раннего возраста эти процессы являются причиной быстрого дезадаптивного ремоделирования миокарда с развитием сферичности, кардиомегалии с нарушением функции ЛЖ, быстрой декомпенсации

кровообращения, нарушений ритма. Клинически это коррелирует с тяжестью проявлений и прогнозом заболевания.

Цель. Оценить эффективность применения карнитина в лечении и профилактике внебольничной пневмонии у детей с кардитами.

Материалы и методы исследования.

Нами были обследованы дети в возрасте от 1 до 5 лет с внебольничной пневмонией, находившихся на стационарном лечении в отделениях экстренной педиатрии и детской реанимации СФ РНЦЭМП. Критериями исключения являлись: перенесенное инфекционное заболевание в течение месяца перед госпитализацией, наличие органической патологии сердца (врожденные и приобретенные пороки сердца, кардиомиопатии), наличие признаков ревматической лихорадки и патологии коронарных сосудов. В общей сложности в исследование было включено 68 больных с внебольничной пневмонией, которые соответствовали критериям исключения.

Больные случайным образом разделены на 2 группы В I группу (контрольную) включили 34 детей, которые находились на стандартном лечении. Во II группу (основную) вошло 34 больных детей с пневмонией, имевшие нарушение со стороны сердечно-сосудистой системы и парентерально получавших препарат карнитина. Терапевтическая дозировка препарата составляла 15-90 мг/кг/сут, суточная доза назначалась 2 раза в день в течение всего времени заболевания. В качестве профилактики повторных атак кардиологических симптомов, препарат назначался в дозе 10 мг/кг/сут, длительность противорецидивной терапии составляла 20 дней.

Об эффективности проводимой терапии применялись клинические и лабораторно-инструментальные методы диагностики миокардитов.

Оценка эффективности антиоксидантного препарата проводилась на основании объективных признаков цианоза, застойных хрипов в легких и тахикардии. Оценка выраженности цианоза у пациентов оценивалась по центральному и по периферическому распространению, а кашель по 4- бальной

системе: 0 баллов - нет кашля, 1 балл - единичный кашель, 2 балла - кашель выражен умеренно и 3 балла - частый, мучительный кашель. Тахикардия и цианоз явилась основным признаком поражения сердца при пневмонии, которые имели к тенденции продолжения даже на фоне исчезновения интоксикации от основного заболевания.

Дополнительными критериями эффективности терапии являлись продолжительность оксигенотерапии и длительность госпитализации. Ведение пациентов проводилось в соответствии со спецификой работы службы Экстренной медицинской помощи, стандартами диагностики и лечения (соблюдались рекомендуемые предельные сроки стационарного лечения бронхолегочных заболеваний). Критериями выписки явились: удовлетворительное состояние, показатель $SpO_2 \geq 95\%$, уменьшение кашля, одышки и тахикардии. Наличие изменений на электрокардиографическом исследовании “метаболического характера” по заключению кардиолога и незначительной сохранившихся пероральный цианоз при этом не являлись противопоказанием для выписки. Наблюдение пациентов продолжалось вплоть до полного разрешения основных симптомов заболевания.

Результаты исследования

После проведенного исследования были проанализированы и сопоставлены основные показатели больных сравниваемых групп при поступлении в стационар. Анализ показал, что отобранные в основную и контрольную группу пациенты были сравнимы по половым, возрастным, адресным показателям. Через 6 месяцев лечения было установлено достоверное влияние терапии карнитином на гемодинамические параметры: ФВ ЛЖ в группе лечения возросла с $26 \pm 6.7\%$ до $45.6 \pm 9.6\%$ vs в группе плацебо, где произошло снижение величины ФВ с $27.7 \pm 5.6\%$ до $21.3 \pm 5.3\%$; конечно диастолический объём в группе лечения уменьшился с 25.7 ± 50.1 до $140,7 \pm 50.6$ vs в группе плацебо, где произошло увеличение КДО с 245 ± 46.3 до 280.6 ± 48.9 . Самое частое изменение, регистрируемые на ЭКГ – синусовая тахикардия, которая отмечалась

у 48 пациентов, изменения сегмента ST у 12, AV- блокады у 7, блокада левой ножки пучка Гиса у 37 больных. Таким образом, самым ценным электрокардиографическим параметром у пациентов, страдающих миокардитом, является изменения комплекса QRS.

Заключение. Таким образом, включения препарата левокарнитина у больных имевшим изменении со стороны сердечно-сосудистой системы была высоко эффективна. Применение препарата обуславливает уменьшение осложненных кардиореспираторных синдромов и постгипокчических изменений в миокарде желудочков, что позволяет сделать вывод об определенном преимуществе карнитина в качестве профилактического средства для предупреждения развития хронизации сердечно-сосудистой патологии под «маской» внебольничной пневмонии у детей и дальнейшей трансформации заболевания в различных кардиопатиям.

ЛИТЕРАТУРА

1. Басаргина, Е.Н. Миокардиты у детей: пособие для врачей / Е.Н. Басаргина. — М., 2008. — 27 с
2. Богомолов, Б.П., Девяткин А.В. Дифференциальная диагностика инфекционных болезней / 2000.
3. Вишнякова Л.А., Никитина М.А., Петрова С.И. и др. Роль Streptococcus pneumoniae, Mycoplasma pneumonia и Chlamydia pneumonia при внебольничной пневмонии у детей // Пульмонология. — 2008. — № 3. — С. 43-47.
4. Григорьев К.И. Современный взгляд на пневмонию у детей и подходы к ее лечению и профилактике // Медицинская помощь. — 2005. — № 2. — С. 3-9.
5. Клинико-этиологическая характеристика внебольничной пневмонии у детей и анализ эффективности антимикробной терапии / Царькова С.А., Бейкин Я.Б., Шилова В.П. и др. // Вопросы современной педиатрии. — 2002. — Т.1, №6. — С.32-36.

6. Клинические рекомендации по детской кардиологии и ревматологии / под ред. М.А. Школьниковой, Е.И. Алексеевой. — М., 2011. — 143 с.

7. Руженцова, Т.А. Метаболическая терапия миокардитов и кардиомиопатий у детей, больных распространенными острыми инфекционными заболеваниями / Т.А. Руженцова, А.В. Горелов, Т.В. Смирнова, Л.А. Счастливых // Инфекционные болезни. — 2010. — Т. 8, № 3. — С.39—45.

8. Стреляева, А.В. Токсическая кардиопатия и миокардиты пеницилломикозной и иной этиологии у детей / А.В. Стреляева, Х.Н. Шадыева, Н.Б. Лазарева [и др.] // Российский кардиологический журнал. — 2010. — № 3. — С.46—52.

ACUTE MYOCARDITIS IN CHILDREN ON THE BACKGROUND OF BRONCHO-PULMONARY DISEASES

**Rakhmonov Ravshan Namozovich,
Zubaydullayev Sirojjon Vaydulla o'g'li**

Students of Pediatric faculty

Scientific supervisor: **Kardjavova Gulnoza Abilkasimovna**

PhD, assistant of the Department of 1 Pediatrics and Neonatology

Samarkand State Medical University,

Samarkand, Uzbekistan

Abstract: *Broncho-pulmonary diseases in children is one of the urgent problems in pediatrics, which is determined by the continuing high incidence and severe prognosis, especially in young children. The aim of the study was to determine the clinical characteristics of acute myocarditis in children with acute broncho-pulmonary diseases. We examined 64 children aged 6 months to 7 years with broncho-pulmonary diseases, which we divided into 2 groups. Group I (control) included 32 children who had only respiratory complaints. Group II (main) included 32 sick children with broncho-pulmonary diseases, who had a violation of the cardiovascular system, the presence of which was confirmed by instrumental methods. The results obtained emphasize that against the background of broncho-pulmonary diseases, all symptoms of acute heart failure are masked, the cause of which in most cases is acute coronary insufficiency; changes in the heart muscle in this pathology in children increases the risk of severe unwanted heart complications.*

Key words: *acute myocarditis, broncho-pulmonary diseases, children.*

Relevance. For several decades, severe broncho-pulmonary diseases has remained one of the urgent problems of modern medicine due to the steady trend towards an increase in the number of patients and a consistently high mortality rate, despite the use of new principles and methods of treatment [3,4]. The probable reason for this is the delayed diagnosis and, as a consequence, late initiation of treatment, as well as the impossibility of conducting an adequate assessment of the effectiveness of therapy. The diagnosis of broncho-pulmonary diseases in children is often difficult, especially if signs of respiratory failure have developed against the background of ARVI. The problem of acute myocarditis is currently due to its widespread occurrence, especially in childhood.

One of the main causes of acute myocarditis today is acute respiratory viral infections (ARVI), which remain the most common and global diseases in children. Cardiovascular failure is common in broncho-pulmonary diseases, especially in young children. It develops rapidly, already in the early stages of the disease. With an uncomplicated course of the disease, clinically latent heart failure occurs, it is diagnosed with the help of instrumental studies such as ECG, Echo CG. With broncho-pulmonary diseases in children, dysfunction of the cardiovascular system can clinically manifest itself in the form of coronary insufficiency, and more often cardiovascular failure. [2,7.9,]. Each flu epidemic accompanied with a complication of broncho-pulmonary diseases in children is associated with an increase in the number of cases of acute myocarditis, which determines the urgency of studying this problem.

An even more serious task is the timely diagnosis of complications of broncho-pulmonary diseases, especially myocarditis, since the identification of this cardiac complication allows you to avoid severe and sometimes fatal consequences for the patient. Previously developed clinical criteria, diagnostic criteria for the diagnosis of heart failure are not always objective enough to identify circulatory disorders in young children. For example, anxiety, decreased appetite, poor sleep in children are almost always noted. Tachypnea and tachycardia can be not only a sign of broncho-pulmonary diseases, but also occur in a healthy child during examination, feeding, etc. Shortness

of breath, tachypnea are always accompanied by diseases of the bronchi and lungs. The frequency of myocarditis in Broncho-pulmonary diseases according to different authors varies from 1 to 15%. From a diagnostic point of view, there are no specific electrocardiographic changes characteristic only for myocarditis.

Myocarditis is an inflammatory lesion of the heart muscle of an infectious, toxic-infectious, infectious-allergic, autoimmune and toxic etiology [6]. This disease is predominantly of children and young people, although the disease can develop at any age. Any viral or bacterial agents, as well as non-infectious factors, can be the cause of myocarditis. The most common cause of the disease is viruses. In 6-8% of cases, myocarditis develops during or shortly after various sporadic or epidemic viral infections [1].

Of the bacterial myocarditis, the most dangerous are diphtheria (infectious toxic), myocarditis with scarlet fever, typhoid fever and salmonellosis, tuberculosis, yersiniosis (intestinal and pseudotuberculosis), with generalized streptococcal and staphylococcal infections, 10 pathogens associated with these [8]

Purpose. To determine the clinical characteristics of acute myocarditis in children with broncho-pulmonary diseases.

Materials and research methods. We examined children aged 6 months to 7 years with broncho-pulmonary diseases, who were hospitalized in the emergency pediatrics and children's intensive care units of the SB of RSCEMA. The average age of the examined children was 2.7 years old. The exclusion criteria were: a previous infectious disease within a month before hospitalization, the presence of organic heart disease (congenital and acquired heart defects, cardiomyopathy), the presence of signs of rheumatic fever and coronary artery disease. A total of 64 patients with broncho-pulmonary diseases who met the exclusion criteria were included in the study.

The patients were randomly divided into 2 groups Group I (control) included 32 children who had only respiratory complaints. Group II (main) included 32 sick children with broncho-pulmonary diseases, who had a violation of the cardiovascular system.

Evaluation of the effectiveness of the therapy for broncho-pulmonary diseases according to the standard was carried out on the basis of objective signs of cyanosis, congestive wheezing in the lungs and tachycardia. Assessment of the severity of cyanosis in patients was assessed by central and peripheral distribution, and cough by a 4-point system: 0 points - no cough, 1 point - a single cough, 2 points - moderately expressed cough and 3 points - frequent, painful cough. Tachycardia and cyanosis were the main signs of heart damage in Broncho-pulmonary diseases, which tended to continue even against the background of the disappearance of intoxication from the underlying disease.

Additional criteria for the effectiveness of therapy were the duration of oxygen therapy and the duration of hospitalization. Patient management was carried out in accordance with the specifics of the Emergency Medical Service, diagnostic and treatment standards (the recommended deadlines for inpatient treatment of bronchopulmonary diseases were observed). Discharge criteria were: satisfactory condition, $SpO_2 \geq 95\%$, reduction in cough, shortness of breath and tachycardia. The presence of changes in the electrocardiographic study of "metabolic nature" according to the conclusion of the cardiologist and insignificant preserved oral cyanosis were not a contraindication for discharge. The observation of the patients continued until the main symptoms of the disease were completely resolved.

Research results and discussion. After the study, the main indicators of patients in the compared groups were analyzed and compared at admission to the hospital. The analysis showed that the patients selected for the main and control groups were comparable in terms of gender, age, target indicators. Upon repeated examination of children with cardiac disorders at discharge, the following hemodynamic parameters remained: LVEF in the treatment group decreased $45.6 \pm 9.6\%$ to $26 \pm 6.7\%$ to in the placebo group, where there was a decrease in EF from $27.7 \pm 5.6\%$ to $21.3 \pm 5.3\%$; of course, the diastolic volume in the treatment group decreased from 25.7 ± 50.1 to 140.7 ± 50.6 vs in the placebo group, where EDV increased from 245 ± 46.3 to 280.6 ± 48.9 . The most frequent changes recorded on the ECG are sinus. tachycardia, which was

noted in 18(39.1%) patients, ST segment changes in 12, AV block in 4(8,7%), left bundle branch block in 22(47,8%) patients. Thus, the most valuable electrocardiographic parameter in patients with myocarditis, is a change in the QRS complex.

The results of our study show that it is necessary to conduct echo cardiographic, as well as electrocardiographic studies of children with broncho-pulmonary diseases, causes a decrease in complicated cardiorespiratory syndromes and post hypoxic changes in the ventricular myocardium, which allows us to conclude that there is a certain advantage of preventive examination to prevent the development of chronic cardiovascular pathology. The most frequent changes recorded on the ECG were sinus tachycardia, which was noted in 18 (39.1%) patients, ST segment changes in 12, AV block in 4 (8.7%), left bundle branch block in 22 (47, 8%) patients.

Studies have shown that at present, the criteria for early detection of cardiac pathology in patients with broncho-pulmonary diseases have not been sufficiently developed. Due to the fact that the number of cardiac pathology at autopsy significantly exceeds its lifetime detection, the problem of early diagnosis of cardiovascular pathology and risk factors for its development in sick children with broncho-pulmonary diseases remains an urgent issue of clinical medicine [4].

Among the pulmonary and extrapulmonary complications of broncho-pulmonary diseases, an important place is occupied by lesions of the cardiovascular system [2,4]. According to many authors [1,10], dysfunction of the cardiovascular system is an almost constant companion of broncho-pulmonary diseases and develops from the first hours; at the same time, circulatory disorders often determine the prognosis and outcome of broncho-pulmonary diseases itself.

Conclusion. Thus, the clinical manifestations of heart failure in early childhood are non-specific, which in order to clarify the diagnosis, it is necessary to conduct a complete clinical and instrumental study, including an ECG with the calculation of indicators of central hemodynamics. An echocardiographic study of children with broncho-pulmonary diseases leads to a decrease in complicated cardiorespiratory

syndromes and post-hypocal changes in the ventricular myocardium, which allows us to conclude that there is a certain advantage of preventive examination to prevent the development of chronic cardiovascular pathology under the "mask" of broncho-pulmonary diseases in children and further transformation of the disease into various cardiopathy.

Literature:

1. Afonaskov O.V. Acute myocarditis in young patients with broncho-pulmonary diseases / Dis. Cand. honey. Sciences. - Khabarovsk, 2005. - 127 p.
2. Bakirova V.E. Assessment of the variability of respiratory and heart rhythms in patients with Broncho-pulmonary diseases7 Dis. .kand. honey. nauk.-Ufa, 2006.-159 p.
3. Basargina, E.N. Myocarditis in children: a guide for doctors / E.N. Basargin. - M., 2008 .-- 27 p.
4. Board LB, Chernik M.B. Factors affecting the course of broncho-pulmonary diseases // Abstracts of the 13th National Congress on Respiratory Diseases. November 10-14, 2003 St. Petersburg., 2003 .-- S. 236.
5. Vishnyakova L.A., Nikitina M.A., Petrova S.I. et al. The role of Streptococcus broncho-pulmonary disease, Mycoplasma broncho-pulmonary disease and Chlamydia broncho-pulmonary disease in Broncho-pulmonary disease in children // Pulmonology. - 2008. - No. 3. - S. 43-47.
6. Grigoriev K.I. Modern view of broncho-pulmonary disease in children and approaches to its treatment and prevention // Medical assistance. - 2005. - No. 2. - S. 3-9.
7. Clinical guidelines for pediatric cardiology and rheumatology / ed. M.A. Shkolnikova, E.I. Alekseeva. - M., 2011 .143 p.
8. Leontieva I.V. Lectures on pediatric cardiology. Medical practice. 2005.318-322
9. Ruzhentsova, T.A. Metabolic therapy of myocarditis and cardiomyopathy in children with common acute infectious diseases / T.A. Ruzhentsova, A.V. Gorelov, T.V. Smirnova, L.A. Happy // Infectious Diseases. – 2010. - T. 8, No. 3. - P.39-45.
10. Shavazi N.M., Tursunkulova D.A., Kardjavova G.A., Turayeva N.O. /Course of obstructive bronchitis in children on the background of hypoxic-ischemic encephalopathy depending on premorbid soil and immuno-biological indicators / Art of Medicine- 2023. Vol-3, ¹2. P 3-22.

KUZGI JAVDAR BO‘YINING BALANDLIGI VA DON HOSILIGA EKISH MUDDATI HAMDA BIOLOGIK FAOL MODDALARNING BOG‘LIQLIGI

Abdisaxatova Sadoqat Shuhrat qizi, magistr
Ismoilov Voxid Isropilovich, q.x.f.f.d., (PhD)
Mavlonov Bahodr Toshboyevich, q/x.f.n., dotsent
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi,
chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti

Annotatsiya. Maqolada sug‘oriladigan yerlarda yetishtiriladigan javdar Shalola navini imkoniyatlari, yetishtirish texnologiyasining asosiy elementlari ekish muddatlari hamda biologik faol moddalarning o‘simlikning bo‘yi va don hosildorligiga ta’siri bo‘yicha tadqiqot natijalari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Javdar (*Secale cereale*), ekin, muddat, o‘g‘it, me‘yori, mahsuldor, poya, nav, “Shalola”, hosildorlik, urug‘, tuproq, don.

Kirish. Qishloq xo‘jaligida ishlab chiqarishni barqarorlashtirish uchun o‘simliklar yetishtirish texnologiyasini ishlab chiqish, qishloq xo‘jalik madaniyatini oshirish, urug‘chilikni kuchaytirish navlarni yangilash va o‘simliklarni himoya qilish kabi yo‘nalishlarga asoslangan bo‘lishi kerak.

Respublikamizda ekiladigan javdar navlari asosan kuzda ekiladi. Ma’lumki, kuzgi boshqoli don ekinlarining kuz davrida o‘sishi, rivojlanishi va chiniqishi – ekish muddatlari, tur, nav, ob-havo sharoiti o‘g‘itlash, sug‘orish hamda o‘tmishdoshlarga bog‘liq.

A.Hamzaev, B.Mavlonov, V.Ismoilov, Sh.Tursunovlar fikriga ko‘ra, Samarqand viloyatining o‘tloqi bo‘z tuproqlari sharoitida kuzda ekilgan javdar nisbatan jadal o‘sib-rivojlanishi va yuqori miqdorda don hosili berish uchun ekish muddatini 1-oktabr etib belgilash maqbul deb hisoblashgan [2,5,6.]

X.Гинапп, Д.Дрегер, А.Захаренко va boshqalarning ta’kidlashicha, kuzgi javdar ekishni maqbul muddati Yevropa mamlakatlarida mintaqaning tuproq iqlim

sharoitidan kelib chiqib belgilanadi. Masalan, Germaniyaning shimoliy mintaqasida 25 sentabrdan 10 oktabrgacha, o'rta mintaqasida 1 oktabrdan 15 oktabrgacha, tog'oldi o'rta va janubiy mintaqasida 20 sentabrdan 5 oktabrgacha hamda Ukrainaning bir qancha viloyatlarida 20 avgustdan 20 sentabrgacha kuzgi javdarni ekish eng maqbul muddatlar hisoblanadi [1].

V.I.Ismoilov, A.X.Hamzayevlarning tadqiqotlarida, Samarqand viloyatining o'tloqi bo'z tuproqlari sharoitida kuzgi javdarning yangi "Shalola" navini oktabr oyining 1-dekadasida ekilganda mineral o'g'itlar me'yori $N_{150}P_{90}K_{75}$ kg/ga qo'llash, ekish oktabr oyining 2-dekadasida mineral o'g'itlar me'yorini $N_{180}P_{110}K_{90}$ kg/ga qo'llash tavsiya etiladi [3,4,7].

Samarqand viloyatining o'tloqi bo'z tuproqlari sharoitida kuzgi don ekinlaridan javdarning kuzgi va bahorgi navlarini agrotexnikasi yetarli darajada o'rganilmagan.

Yuqoridagilarni hisobga olib, kuzgi javdarning davlat reestriga kiritilgan yangi "Shalola" navini ekish muddatlari va biologik faol moddalarga bog'liq holda o'simlik bo'yining balandligi hamda don hosildorligiga ta'siri uyg'unlashgan holda o'rganildi.

Tadqiqotning maqsadi: Samarqand viloyatining o'tloqi bo'z tuproqlari sharoitida kuzgi javdarning Shalola navidan yuqori va sifatli don hosili yetishtirish uchun maqbul ekish muddat va biologik faol moddalarni takomillashtirish hamda ishlab chiqarishga tavsiya etishdan iborat.

Dala tajribalari Samarqand viloyati Ishtixon tumanidagi Dukkakli don ekinlari ilmiy tadqiqot instituti Samarqand ilmiy tajriba stansiyasi 2023-2024 yillar davomida o'tkaziladi. Dala tajribalarida Davlat reyestriga kiritilgan kuzgi javdarning Shalola navi urug'lari ekildi.

Dala tajribalarida kuzgi javadr urug'larini ekish uch muddatda (oktabr oyining irinchi, ikkinchi va uchunchi o'n kunligi), Fon- $N_{180}P_{120}K_{90}$ (nazorat) variantga qiyosan Uzgumi va Edagum SM preparatlari sinaldi. Bunda Uzgumi va Edagum SM preparatlari urug'larga ishlov berishda va o'simlikning tuplanish fazasida bargka purkashda preparatlarning yo'riqnomasida berilgan me'yorlarda ishlov berildi. Jumladan, Uzgumi tegishli - 1,4 l/t va 0,7 l/ga, Edagum SM - 0,6 l/t va 0,6 l/ga.

Tajribada 9 ta variant 3 takrorlikda qo'yildi. Dala tajribalarida paykal uzunligi 10 m, eni esa 3,6 m qilib olinib, har bir paykalning sathi 108 m², shundan hisobga olingani 54 m² ni tashkil etdi. Tajriba variantlari sistematik ravishda bir yarusda joylashtirildi.

Tatqiqot natijalari va ularning tahlili. O'tkazilgan tajribada o'simlik bo'yiga ekish muddatlari va biologik faol moddalar barcha rivojlanish fazalarida sezilarli ta'sir ko'rsatdi (1-jadval).

O'simlikning bo'yi mum pishish fazasida tajriba variantlari bo'yicha o'rtacha hisobda 148,4-132,8 sm ni tashkil etib, eng baland bo'yli o'simliklar birinchi ekish muddatida (10.X) qayd etilib, ekish muddatining kechikib borishi bilan o'simliklar past bo'yli bo'lganligi hisobga olindi. O'simlik bo'yini tahlil qilishdan ma'lum bo'lishicha, barcha ekish muddatlarida Fon-Uzgumi preparatining ta'siri boshqa preparatlarga qaraganda kuchli bo'lganligi qayd etildi. O'simlik bo'yi eng baland 10 oktyabr ekilganda Fon-Uzgumi preparati qo'llanilganda o'rtacha 148,4 sm, eng past o'simlik bo'yi esa kechki 30 oktyabrda Fon-N₁₈₀P₁₂₀K₉₀ qo'llanilgan variantda 132,8 sm bo'lganligi qayd etildi.

1-jadval

Ekish muddati va biologik faol moddalarni javdarning Shalola navini bo'yining balandligi va don hosildorligiga ta'siri (2023 yil)

Ekish muddatlari	Biologik faol moddalar	O'simlik bo'yi, sm	Qaytariqlar			O'rtacha
			I	II	III	
10 oktyabr	N ₁₈₀ P ₁₂₀ K ₉₀ -Fon	142,8	61,2	60,4	57,8	59,8
	Fon-Uzgumi	148,4	64,6	63,4	59,7	62,6
	Fon-Edagum SM	144,1	62,4	61,0	58,4	60,6
20 oktyabr	N ₁₈₀ P ₁₂₀ K ₉₀ -Fon	138,5	63,1	62,4	59,7	61,7
	Fon-Uzgumi	141,2	67,8	65,8	64,5	66,0
	Fon-Edagum SM	140,3	64,2	63,1	61,8	63,0
30 oktyabr	N ₁₈₀ P ₁₂₀ K ₉₀ -Fon	132,8	55,7	54,2	53,1	54,3
	Fon-Uzgumi	135,7	58,7	57,2	55,6	57,2
	Fon-Edagum SM	133,2	56,8	55,3	52,2	54,8

Samarqand viloyatining sug'oriladigan o'tloqi bo'z tuproqlari sharoitida o'tkazilgan tajribalardan olingan ma'lumotlar tahlilidan ma'lum bo'lishicha, kuzgi javdar Shalola navi hosildorligiga ekish muddatlari va biologik faol moddalar sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

Urug'lar 10 oktyabrda ekilgan variantlarda kuzgi javdar don hosildorligi o'rtacha variantlar bo'yicha 59,8-62,6 s/ga ni tashkil etgan bo'lsa, 20 oktyabrda ekilgan variantlarda 61,7-66,0 s/ga va 30 oktyabrda ekilgan variantlarda esa 54,3-57,2 s/ga bo'lganligi hisobga olindi. Demak, urug'lar 20 oktyabrda ekilganda boshqa ekish muddatlariga qaraganda hosildorlik yuqori bo'ladi, ya'ni ekish muddatlarining hosildorlikka bo'lgan ta'sirining ortib borish tartibi quyidagicha bo'ldi: 20.X→10.X→30.X.

Olingan ma'lumotlarga ko'ra, urug'lar 30 oktyabrda ekilgan variantlarda hosildorlik boshqa ekish muddatlariga qaraganda eng kam bo'lib, 54,3-57,2 s/ga ni tashkil etdi. Bunda eng yuqori hosildorlik Uzgumi preparati qo'llanilganda olinib, N₁₈₀P₁₂₀K₉₀ - Fon variantga nisbatan hosildorlikning oshishi 5,1 %ni tashkil etgan.

Xulosa, Samarqand viloyatining sug'oriladigan o'tloqi bo'z tuproqlari sharoitida kuzgi javdarning Shalola navi urug'larini 20 oktabrda ekish, shu bilan birga biologik faol moddalardan urug'larga ishlov berishda va tuplanish fazasida barg orqali qo'llashda foydalanish don ishlab chiqarish salmog'i 20-2% oshishini, maydon birligida somon hosildorligi oshishini hamda ozuqa birligi chiqimi ko'payishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Гинапп Х., Дрегер Д., Захаренко А., Каленская С., Каленский В., Ключков А., Кранц Ю., Крацш Г. ва б. “Зерновые культуры” Москва. 2008. – Б. 231-236.
2. Исмоилов В., Ҳамзаев А., Турсунов Ш. Экиш муддатлари ҳамда ўғитлаш меъёрларининг кузги жавдар бошоқ структураси ва дон ҳосилдорлигига боғлиқлиги. *Агро илм.* 1 – илова [71], 2021 й. – Б. 17-20.
3. Исмоилов В.И , Ҳамзаев А.Х // «Қишлоқ хўжалиги экология ва табиий ресурслардан самарали фойдаланишни ривожлантиришдаги ўрни» Республика илмий Анжумани Мақолалар тўплами. – Қарши. 2017. – Б. 42-43. 101.
4. Исмоилов В.И., Ҳамзаев А.Х. “Life Sciences and Agriculture” 2020. – № 2. – Б. 67 – 70.
5. Ҳамзаев А., Мавлонов Б., Исмоилов В. // «Агро илм» махсус сон-(61) – 2019. – Б. 69.
6. Ismoilov V. Javdar navlarining don sifatiga ekish muddati va mineral o‘g‘itlarning ta’siri // *Agro kimyo himoya va o‘simliklar karantini.* – 2022.
7. Омонов А. Ж. Оптимизация сроков и норм посева проса // *Актуальные проблемы современной науки.* – 2021. – №. 4. – С. 83-87.
8. Улуқова, Ш. Б., Исмоилов, В. И., Мавлонов, Б. Т., & Кулдашев, Б. Х. (2022). Жавдар навларининг биомасса тўплашига экиш муддати ва ўғитлаш меъёрларининг таъсири. *Agrobiotexnologiya va veterinariya tibbiyoti ilmiy jurnali*, 914-918.

"NEVER LET ME GO" BY KAZUO ISHIGURO: A POIGNANT EXPLORATION OF HUMANITY AND ETHICAL DILEMMAS

Komilova Liliya

Uzbekistan state world languages university,

Master's degree 2nd year,

American and English literature

Abstract: *Kazuo Ishiguro, the winner of the 2017 Nobel Prize in literature, is one of the most famous novelists in contemporary British literature. This article discusses about Kazuo Ishiguro's genre of writing, in addition, the issue of humanity, character development and ethical dilemmas within the novel "Never let me go".*

Keywords: *dystopia, post-human, imagery, characters, humanity, dehumanization, ethical dilemmas, clone, literary, exploration of identity.*

Kazuo Ishiguro's novel, "Never Let Me Go," is a haunting masterpiece that transcends traditional dystopian narratives, delving into the complex interplay between humanity, identity, and ethical dilemmas. Published in 2005, the novel unfolds in an alternate England where human clones are raised to donate their organs, providing a rich canvas for Ishiguro to weave a narrative that is as emotionally profound as it is morally challenging.

The story follows Kathy H., Ruth, and Tommy, who grow up in Hailsham, a peculiar boarding school that gradually reveals the grim reality awaiting its students. As these characters navigate their predetermined destinies, Ishiguro artfully explores the ethical dilemmas surrounding cloning, organ harvesting, and the dehumanization of individuals. At the heart of the novel is the theme of identity and humanity. Ishiguro presents a world where clones are created for a singular purpose – to provide vital organs for non-cloned individuals. The characters' struggle for selfhood within a

society that commodifies their existence is palpable. Kathy's introspective narrative serves as a poignant lens through which readers witness the delicate vicious circle between a desire for individuality and the societal constraints imposed on these clones.

The dehumanization of the characters is another thematic layer that Ishiguro masterfully unveils. The clones, raised in isolation, are stripped of conventional markers of humanity. Their experiences are eerily reminiscent of real-world ethical debates surrounding the value of life and the consequences of reducing individuals to mere commodities for the benefit of others. Ishiguro prompts readers to confront uncomfortable questions about the limits of scientific advancements and the potential dehumanizing effects of such progress. Ethical dilemmas permeate every facet of "Never Let Me Go." Cloning and genetic engineering, as depicted in the novel, raise profound questions about the morality of manipulating human life for medical purposes. The commodification of organs becomes a stark metaphor for the ethical complexities of sacrificing individual lives for societal benefits. Ishiguro's social and political commentary embedded in the narrative invites readers to reflect on contemporary issues surrounding medical ethics, societal values, and the potential consequences of unchecked scientific progress. "Never Let Me Go" is not a conventional dystopian thriller; it is a meditation on the human condition. Ishiguro's prose is delicately woven, inviting readers to empathize with characters facing the inevitability of their fate. The emotional impact is heightened by the characters' acceptance of their roles, creating a poignant narrative that lingers long after the last page is turned.

At its core, Ishiguro's narrative weaves a delicate tapestry of human experiences through the lives of Kathy H., Ruth, and Tommy, students raised in the eerie confines of Hailsham. The novel's emotional resonance lies not only in the stark reality of the characters' predetermined destinies but also in the deeply human responses to their circumstances. One of the primary themes driving the exploration of humanity is the characters' quest for identity. Kathy, the novel's narrator, serves as a compelling lens through which readers witness the struggle for selfhood within a society that views

clones as mere commodities. Ishiguro skillfully captures the nuances of Kathy's introspection, inviting readers to empathize with her desire for individuality despite the constraints imposed by a predetermined fate. The dehumanization of the characters further underscores the novel's exploration of humanity. Raised in isolation, the clones in "Never Let Me Go" are denied the conventional markers of what it means to be human. Ishiguro forces readers to confront uncomfortable questions about the moral implications of reducing individuals to their biological functions and the consequences of a society that views certain lives as expendable for the greater good.

Ethical dilemmas, intricately woven into the fabric of the narrative, serve as a catalyst for reflecting on the essence of humanity. The cloning and organ harvesting depicted in the novel prompt readers to grapple with the morality of manipulating life for medical purposes. Ishiguro's subtle yet impactful social and political commentary invites us to consider the ethical boundaries of scientific progress, challenging prevailing notions about the value of life and the potential dehumanizing effects of unchecked advancements. Ultimately, "Never Let Me Go" is a literary masterpiece that goes beyond the dystopian genre. It is a meditation on the very essence of humanity—our desires, fears, and the universal quest for meaning. Ishiguro's prose, elegant and evocative, pierces through the heart of ethical dilemmas, leaving readers with a profound sense of introspection. As we journey alongside Kathy, Ruth, and Tommy, we are compelled to confront the fragility of our humanity and the ethical responsibilities that come with our scientific pursuits. The novel's strength lies in its exploration of love and loss against the backdrop of an ethically fraught society. Ishiguro's characters confront their destinies with a quiet resignation, heightening the impact of the novel's emotional landscape. Kathy's introspective narration becomes a vessel for the characters' shared experiences, and her journey serves as a conduit for readers to contemplate the depths of human connection. As readers traverse the pages of "Never Let Me Go," Ishiguro's narrative challenges preconceived notions about humanity, morality, and the consequences of unchecked scientific progress. The

novel's beauty lies in its ability to transcend the dystopian genre, offering a nuanced exploration of the human spirit within the confines of an ethically complex world.

In conclusion, "Never Let Me Go" is a literary triumph that transcends genre boundaries. Kazuo Ishiguro's exploration of ethical dilemmas within a dystopian framework challenges readers to confront uncomfortable truths about the potential consequences of scientific advancements on our humanity. Through the eyes of Kathy, Ruth, and Tommy, Ishiguro invites us to ponder the delicate dance between individuality and societal expectations, ultimately leaving an indelible mark on our understanding of what it means to be human.

References:

1. Memories in Kazuo Ishiguro's Never Let Me Go: A Clone's Humanity. Francesca Boschetti, Memorial University of Newfoundland. July, 2017.
2. Generic Considerations in Ishiguro's Never Let Me Go, by Karl Shaddox. May, 2013.
3. Never let me go: science fiction and legal reality. Jan-Harm De Villiers, University of South Africa.
4. Never let me go: science fiction and legal reality. Magda Slabbert, University of South Africa. 2011.
5. A Study on Never Let Me Go from the Perspective of Ethical Criticism Si Xiao Qingdao, University of Science and Technology, China. July, 2011.

VOLEYBOLCHILARNING HUJUM TEXNIKASINI VARIATIVLIGINI OPTIMALLASHTIRISH

Ismoilov Dilmurod Xamidjonovich

Yoqubova Oyatxon Mirzoxid qizi

O‘zDJTSU “Voleybol, basketbol nazariyasi va uslubiyati” kafedra o‘qituvchilari

Annotatsiya. Ushbu maqolada voleybolchilarning hujum samaradorligini oshirish yo‘llari o‘rganilib, hujum samaradorligini oshirishda variativlikni qollash asosida zarbalar samaradorligini optimallashtirish yollari ochib berilgan

Kalit so‘zlar: voleybol, hujum, texnika, harakat tezkorligi, motor harakatlari, to‘siq qo‘yish.

OPTIMIZING VARIABILITY OF ATTACK TECHNIQUES OF VOLLEYBALL PLAYERS

Annotation. In this article, the ways of improving the attack efficiency of volleyball players are studied, and the ways of optimizing the effectiveness of shots based on maintaining variability in increasing the attack efficiency are revealed.

Key words: volleyball, attack, technique, movement speed, motor movements, blocking.

Tadqiqotning maqsadi: voleybolchilarning hujum variativligini oshirib hujum harakatlarini optimallashtirishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari

- voleybolchi qizlarning mashg‘ulotlar davomida to‘p qabul qilish malakasiga tayyorgarlik dinamikasini aniqlash;

- voleybolchi qizlarning maxsus jismoniy tayyorgarligi ko'rsatkichlarini aniqlash;

Tadqiqotning usullari: ilmiy -uslubiy adabiyotlar tahlili, pedagogik kuzatuv,

Pedagogik nazorat, pedagogik testlash, matematika va statika usullari, tadqiqotni tashkil qilish.

Tadqiqotning dolzarbligi

Hujum zarbasining samaradorligi ko'p jihatdan o'yinchining yaxshi bajarilgan sakrashiga bog'liq. Adabiyotlarda hujum zarbasini bajarish uchun tayyorgarlikning o'ziga xos xususiyatlari haqida turli xil ma'lumotlar mavjud. Xususan, yugurishni bajarish texnikasi va texnikaning ushbu bosqichini o'rgatishda muammolar mavjud. Mutaxassislar yugurishning eng muammoli tomonlarini adabiyotda yugurish paytidagi motor harakatlarining ketma-ketligi va mantiqiyiligini tizimli tushuntirishning yo'qligi va natijada voleybolchini o'rgatishning yagona metodologiyasining yo'qligi deb bilishadi.

O'tgan asrning 70-80-yillarida olimlar voleybolchilarning hujum zarbasining muhim elementi sifatida yugurishda to'xtash qadamini oqilona bajarishning biomexanik asoslarini o'rgandilar.

To'xtash qadamini bajarishda eng oqilona va samarali oyoqlarning parallel joylashishi bo'lishi kerakligi aniqlandi. Turli malaka va antropometrik ma'lumotlarga ega bo'lgan voleybolchilar tomonidan yugurishning biomexanik xususiyatlarini va to'xtash qadamini bajarishni to'liq o'rganib chiqdi. Bu oyoqning parallel joylashuvi orqali amalga oshiriladigan to'xtash bosqichidan so'ng eng yuqori va samarali sakrashga erishishini ko'rsatishga imkon berdi, bu esa son, tizza va oyoq Bilagi bo'g'imlarda ma'lum optimal "ishchi burchaklar" imkonini beradi. Bu voleybolchiga eng yuqori sakrashni amalga oshirish va o'zining tezlik-kuch sifatlarini maksimal darajada ko'rsatish imkonini beradi. Ushbu ilmiy xulosalar natijasida yosh voleybolchilarga hujum zarbasini berishga o'rgatishda tayanchda oyoqlarning parallel o'rnatilishini shakllantirishni tavsiya qiladi.

Tadqiqotni tashkil qilish

Voleybolchilarning yangi harakatlarini o'rgatish strukturasi o'rganib, texnik tayyorgarlikni universal texnik tayyorgarlikka erishish uchun texnik to'siq qo'yishlarning tuzilgan tizimi sifatida taqdim etishni taklif qiladi.

- to'g'ri harakatni o'z vaqtida tanlash;
- ketma-ket asosiy momentlar zanjirini amalga oshirish;
- asosiy nuqtalar zanjirini tashqi vaziyatga moslashtirish;
- vaziyatli masalalarning optimal yechimlarini topish;
- vazifalarni o'z imkoniyatlariga ko'ra ajrata olish;
- turli o'yin vaziyatlari uchun texnik harakatlar bloklari;
- o'zlashtirilgan texnik bloklarni turli o'yin vaziyatlariga mos keladigan yechimlarni amalga oshirish uchun qo'llash;
- o'z vaqtida to'g'ri harakatni tanlash;
- vaziyatning asosiy momentida kerakli natijalarga erishish;
- ketma-ket asosiy momentlar zanjirini amalga oshirish;
- asosiy nuqtalar zanjirini tashqi vaziyatga moslashtirish;
- vaziyatli masalalarning optimal yechimlarini topish;
- vazifalarni o'z imkoniyatlariga ko'ra ajrata olish;
- turli o'yin vaziyatlari uchun texnik harakatlar bloklari;
- o'zlashtirilgan texnik bloklarni turli o'yin vaziyatlariga mos keladigan yechimlarni amalga oshirish uchun qo'llash;

Hujum qilish jarayonida voleybolchilarning faolligini o'rganish yuqorida muhokama qilingan texnik elementni bajarishda o'yinchilarning individual harakatlarining bosqichlar ketma-ketligini tuzishga imkon beradi.

Voleybolchining hujum zarbasini bajarishdagi faoliyatining tuzilishi

1-jadval

Tashqi faoliyat	Ichki faoliyat	
Texnik faoliyat	Taktik faoliyat	Psixologik faoliyat
Dastlabki bosqich		
Yugurishni boshlash uchun harakat qilish va pozitsiyani egallash.	Sherik tomonidan to'pni qabul qilish sifatini baholash, bog'lovchi sherik va raqib o'yinchilari bilan o'ynash qobiliyati	O'yinni kuzatish, o'yin holatini tahlil qilish, hujumkor zarbani bajarish. Dastlabki qarorni va yugurishni boshlash uchun maqbul vaqtni aniqlash, sheriklar va raqiblarning harakatlarini bashorat qilish.
Tayyorgarlik bosqichi		
Yugurishni bajarish, sakrash, sakrash, zarba berish uchun tebranish. Qo'llarni ko'krak darajasiga ko'tarish, urish qo'lini yuqoriga va orqaga siljitish.	Yugurishni amalga oshirish, raqibga noto'g'ri ta'sir yo'nalishlarini ko'rsatish.	To'pni kuzatish. Sheriklar va raqiblarning harakatlarini bashorat qilish. O'yin muammosini hal qilishning asosiy variantlarini tanlash. O'z harakatlarini nazorat qilish va muvofiqlashtirish.
Asosiy bosqich		
Urgan qo'lning yelkasini oldinga olib chiqish, qo'lni tirsak bo'g'imida to'g'rilash, sakrashning eng yuqori nuqtasida qo'lni to'pga qo'yish. Yelkani oldinga olib borish, qo'lni bilak bo'g'imida bukish	Yuqori sifatli blokni o'rnatishda, to'siq qo'llarining gavdasini burish bilan zarba berish yoki qo'lning o'ngga yoki chapga bilak harakati bilan blokni kuzatish; kalta o'yinchi tomonidan blokirovka, zarba raqib qo'lidan oldin to'r, vaziyatga ko'ra blok-aut zarbasi	Blokerlarning harakatlarini kuzatish. Blokni sifatini aniqlang (balandligi, zichligi va hujumchi va to'pga nisbatan joylashuvi bo'yicha). Tezlik, balandlik bo'yicha uzatish sifatini aniqlash kengligi va panjaradan masofa. O'yin muammosining yakuniy yechimini tanlash va bajarish. Harakatlarning bajarilishini nazorat qilish.
Yakuniy bosqich		
Urilgan qo'lning harakati. Tananing oldinga ozgina egilishi. Bukilgan oyoqlarga ta'sir qilgandan keyin qo'nish. O'z-o'zini sug'urtalashga, qayta hujumga yoki blokni o'rnatishga yoki mudofaa harakatlariga o'tish.	Dushmanni hujumini muvaffaqiyatli qabul qilish, blokni o'rnatishga o'tish. Raqibni muvaffaqiyatsiz qabul qilgan taqdirda - blokni o'rnatish yoki o'tayotgan to'pni urish yoki qayta hujumga tayyorlik.	Tegishli hujum harakatlarini amalga oshirish samaradorligini tahlil qilish, to'pning parvozini, qo'nish sifatini kuzatish, raqib va sheriklarning harakatlarini bashorat qilish.

Hujum zarbasini berish jarayonida voleybolchilarning faoliyatini batafsil tasvirlab berishga muvaffaq bo'lishdi.

Xulosa. Shunday qilib, hujum zarbasini amalga oshirishga tayyorgarlik ko'rishning o'ziga xos xususiyatlariga oid maxsus adabiyotlarni tahlil qilish yugurishning o'zi bilan bevosita bog'liq bo'lgan asarlar juda kam ekanligini aniqlashga imkon berdi. Asosan, mutaxassislar hujum zarbasini bajarish jarayonida o'yinchilarning faoliyatini o'rganish bilan bog'liq tadqiqotlar o'tkazdilar. Maxsus literal bilak qo'shmasida. o'ngga yoki chapga, sifatsiz blokni o'rnatishda, blokerlarning qo'llari orasidagi bo'shliqni to'sib qo'yadigan xatolarni hisobga olgan holda zarbani bajarish, kalta o'yinchining bloki orqali zarba berish, oldinga zarba berish. raqib qo'llarining to'r ustidan o'tishi, vaziyatga ko'ra blok-aut zarbasi kengligi. O'yin muammosining yakuniy yechimini tanlash va bajarish. Harakatlarning bajarilishini nazorat qilish kabilarni inobatga olgan holda ochib berildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Акбаров А., Умматов А., Екубова О. Сравнительный анализ эффективности нападающих действий команд волейболисток высшей лиги в играх 1-и 2-туров XXVIII чемпионата Республики Узбекистан //Спортивні ігри. – 2022. – №. 2 (24). – С. 4-11.
2. Ашуркова С. Ф. Дифференцированный анализ результатов исследования профессиональной компетентности тренера на соответствие его правового статуса, установленного нормативными правовыми актами //АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СПОРТИВНЫХ ОТНОШЕНИЙ. – 2021. – С. 174-178.
3. Yoqubova O. M. VOLEYBOLCHI QIZLARNING HIMOYA HARAKAT TEZKORLIGINI SIGNAL O 'YINLI MASHQLAR YORDAMIDA OSHIRISH SAMARADORLIGI //GOLDEN BRAIN. – 2023. – T. 1. – №. 35. – С. 106-112.
4. Yusupova M. ARAVACHADA O'YNALADIGAN BASKETBOL TARIXI VA UMUMIY QOIDALAR //Talqin va tadqiqotlar. – 2023. – T. 1. – №. 21.
5. Ibragimov F. Z., Sultanbayeva N. F. VOLEYBOLCHILARNING TEXNIK TAKTIK XARAKATLARINING MUSOBOQA FAOLIYATI SAMARADORLILIGIGA TA'SIRINI O 'RGANISH //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 18. – С. 297-301.

6. Абдулхаева З. А. ВОЛЕЙБОЛЧИЛАРДА ҲАРАКАТ ТЕЗКОРЛИГИНИ ПУЛЬСОМЕТРИК ҚИЙМАТИНИ АНИҚЛАШ //GOLDEN BRAIN. – 2023. – Т. 1. – №. 35. – С. 69-74.
7. Ашуркова С. Ф., Умматов А. А. МЕТОДИКА ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ СИЛОВОЙ И ПЛАНИРУЮЩИХ ПОДАЧ В ПРОЦЕССЕ СОРЕВНОВАТЕЛЬНЫХ ИГР В ВОЛЕЙБОЛЕ //Fan-Sportga. – 2023. – №. 2. – С. 6-9.
8. Umbetova M. A., Kubeysinova U. T. Yosh basketbolchilarda kuch sifatini o‘yin mashqlari yordamida rivojlantirish //International conference dedicated to the role and importance of innovative education in the 21st century. – 2022. – Т. 1. – №. 10. – С. 111-116.
9. Pulatov F. A., Umbetova M. A. SPORT MALAKALARIGA O‘RGATISHDA QADDI-QOMATNI SHAKLLANTIRISHDA DIDAKTIK PRINSIPLARNI DIDAKTIK TARTIBDA QO‘LLASH MUHIMLIGI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 75-78.
10. Ganiyeva F. V. YOSH BASKETBOLCHILARNING JISMONIY TAYYORGARLIK DARAJASINI OSHIRISH IMKONIYATINI ORGANISH //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 18. – С. 15-18.
11. Zokhirjonovich I. F. et al. YOSH VOLEYBOLCHILARNI DASTLABKI TEXNIK USULLARGA O‘RGATISHDA MAXSUS BOSHLANGICH MASHQLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI //Gospodarka i Innowacje. – 2023. – Т. 35. – С. 724-728.

MILLIY VA XALQ RAQS SAN'ATI

Turg'unova Mumtozbegim Muhiddinjon qizi

O'z DSMI FMF

xoreografiya jamoalar rahbari 2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: **Abduhamidov Akmaljon**

O'z DSMI FMF "Xoreografiya" o'qtuvchisi

***Anatatsiya:** Ushbu maqolada o'zbek milliy raqsining kelib chiqish tarixi, ko'plab raqs san'atida uchraydigan harakatlar, hamda xalqimiz sevgan va ardoqlagan ustoz xoreograflar Mukarrama Turg'unboyeva hamda Isahor Oqilov sahnalashtirgan durdonalar haqida so'z yuritilgan.*

***Kalit so'zlar:** raqs, sahna, lirika, ansambli, ijodiy izlanish, musiqa, o'lchov, xoreografiya, milliy raqs, xalq raqsi.*

Milliy raqs va xoreografiya ta'limini yanada rivojlantirish, raqs san'atining tarixiy an'analarini va usullarini tiklash, avaylab asrash hamda boyitish, millatimizning o'ziga xos sharqona milliy yo'nalishlarini targ'ib etish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, milliy raqs yo'nalishlari bo'yicha uzoq muddatli, maqsadli dasturlar tayyorlash, raqs san'atini xalqimizning yuksak ma'naviyati va nozik, no'rin taqlidga asoslangan xatti-harakat va liboslar madaniyidan saqlash, maxsus ta'lim tizimini takomillashtirish, malakali kadrlarga bo'lgan ehtiyojni to'laroq qondirish hamda bu sohada tashkilotlarning moddiy negzini mustahkamlash maqsadida amalga oshirilishi lozim bo'lgan talaygina maqsad va vazifalar mavjud.

O'zbek milliy ashulla va raqs san'atini mukammal o'rnatish va xalqqa yetkazish maqsadida ilk bor 1930-yil Samarqand shahrida Muhiddin Qori Yoqubov boshchiligida birinchi studiya tashkil etildi.

Mustaqillik davrida raqs san'ati yanada tez sur'atlar bilan rivojlanmoqda. 1997-yil 8-yanvarda O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti Islom Karimovning "O'zbekistonda milliy raqs va xoreografiya san'atini rivojlantirish to'g'risida"gi

farmoni va mazkur farmonni bajarish yuzasidan Vazirlar Mahkamasining o‘sha yili 25-fevralda 101-qarori chiqqan. Shu jumladan M. Turg‘unboyeva nomidagi "O‘zbek raqs" ijodiy birlashmasi tashkil topdi, birlashma qoshida maxsus jamg‘arma tuzildi. Xoreografiya bilim yurti negizida esa Toshkent davlat milliy raqs va xoreografiya oliy maktabi barpo etildi. "O‘zbek raqs", "O‘zbeknavo" ijodiy birlashmalari tarkibidagi ansambllar, xalq raqs me‘rosini o‘rganish va tiklash asosida yangi raqslar yaratish, an‘anaviy raqslarni asrabavaylash va munosib darajada namoyish etish, yosh raqqos va raqqosalarni tarbiyalab yetishtirish bo‘yicha olib borayotgan harakatlari ijobiy natijalar bermoqda. Milliy raqs ijrochiligi bo‘yicha M. Turg‘unboyeva nomidagi mukofot ta‘sis etilgan. Bir qator davlat va xalq raqs ansambllari (masalan, "Bahor", "Tanavor" va boshqa), raqs ustalari jahonning turli mamlakatlarida bo‘lib, o‘zbek raqs san‘atini namoyish etmoqdalar.

Buxoro amirligi, Xiva va Qo‘qon xonliklari vujudga kelgach, raqs san‘atida ham o‘ziga xos uslublar maydonga keldi. Bu davrda jaholat, mutaassiblik kuchaygani sababli raqs san‘atida o‘smir bolalar va yigitlar yetakchilik qilgan. Ayollar raqsi esa sozanda (Buxoro amirligi), xalifa (Xiva xonligi) va yallachi (Farg‘ona vodiysida) deb yuritilgan ayol san‘atkorlardan iborat ihcham guruhlarning teatrlashgan dasturlarida rivojlanib, yopiq joylarda uyushtiriladigan ziyofat va bazmlarda ko‘rsatib kelingan. Shu jumladan erkaklarning yig‘inlarida raqqosalar yashirincha qatnashib ishtirok etganlar. 20-asrda raqs san‘ati Buxoro raqsi, Xorazm raqsi, Farg‘ona raqsi yo‘nalishida; zamonaviy sahna talablari asosida qayta ishlangan sahnaviy xalq raqsi sifatida: milliy raqs unsurlaridan foydalangan balet spektakllari tarzida rivojlanib keldi. Mazkur yo‘nalishlarning har biri asr davomida bir necha tarixiy bosqichni bosib o‘tib, o‘z shakli va shamoyiliga, mazmuniga ega bo‘lgan. Bir qator davlat va xalq raqs jamoalari jahonga tanildi. Bunda Hamdamxon, Yusufjon qiziq Shakarjonov, Usta Olim Komilov, Tamaraxonim, Mukarrama Turg‘unboyeva, Gavhar Rahimova, Roziya Karimova, Qunduz Mirkarimova, Karim Rahimov, Qodir Mo‘minov, Ma‘mura Ergasheva, Yulduz Ismashova, Shokir Ahmedov, Gavhar Matyoqubova, Rushana

Sultonova, Dilafro‘z Jabborova, Qizlarxon Do‘stmuamedova, Malika Ahmedova kabi raqs ustalarining xizmati katta bo‘lgan.

Xalq sahna raqsi ham davr bilan hamnafas tarzda jamiyat hayotida muhim ahamiyatga ega bo‘lib rivojlanib bormoqda. Mavjud xoreografik jamoalar yangilandi, professional va havaskor, o‘smirlar va bolalar uchun yangi jamoalar yuzaga kela boshladi. Bugungi kunda xalq raqsi san‘ati san‘at kollejlari, raqs maktablari, raqs studiyalarida va hozirgi kunda keng tarqalgan san‘at maktablarida keng saviyada o‘rgatilmoqda.

Xalq sahna raqsi ijrochisini tayyorlash – uzoq davom etadigan, pedagogdan ham, talabdan ham tizimli muntazam mehnatni talab qiladigan jarayondir. Xalq sahna raqsi bo‘yicha beriladigan darsning asosiy vazifasi raqqos va raqqosalarning harakat apparatini yaxshi shakillantirish, harakatlar harakteriniva ijro uslubini o‘zlashtirishdir. Ayni shu bajariladigan jarayonda maxsus moslama yordamidagi mashqlarining ahamiyati juda katta ro‘l o‘ynaydi. Xalq sahna raqsi mashqlarining asosiy maqsad va vazifalari quyidagilardir: raqqos jismoniy harakatini zarur o‘rtasida raqs harakatlarini bajarishga tayyorlash, ishlashga jalb qilish, klassik raqsdagi unchalik zarur bo‘lmagan mushshak va paylarni rivojlantirishdir. Buning uchun xalq sahna raqsi mashqlarida keskin o‘tirishlar, ochiq va yopiq poitsiyalar, tayanch oyoq tovonida ishlash, tovonni sirpanuvchanharakat bilan keskin va aniq ishlash va yana ko‘plab mashqlarni o‘z ichiga oladi. Xalq sahna raqsidagi mashqlar klassik raqsidagi mashqlardan o‘zining emotsionalligi, ijro uslubi va manerasi bilan alohida ajralib turadi.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki xalq va milliy raqslari san‘ati turli ritmik harakatlar orqali badiiy-ijodiy tassurot uyg‘otadi. Xalq va milliy raqs san‘atining har bir harakati, har bir qadami ma‘lum bir ma‘nolarga ega. Raqs harakatlari - hissiyotlarining tashqi ko‘rinishi. Hatto harakatidagi ma‘lum bir kichik o‘zgarishi ham kayfiyatni o‘zgartirib yuborishi mumkin.

Xalq raqsi betakror ifoda vositalari orqali go‘zallikni shakillantiradi, ularning qayg‘u va quvonchlarini ifodalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shahzoda Xudoynazarova O‘zbek xoreografiya sa’nati namunalari.
2. Lopuxov F. Xoreograficheskiye otkrovennosti. M. 1972.
3. Smirnov I.V. Rabota baletmeystera nad xoreograficheskim proizvedeniyem. Uchebnoye posobiye.M. 1979.

THE IMPORTANCE OF INTERFERENCE IN LANGUAGE ACQUISITION

Hayitboeva Diana Bahtiyor kizi

Master student at Samarkand State Institute of Foreign Languages

Sattorova Feruza Elmurodovna

Teacher at Samarkand State Institute of Foreign Languages, PhD.

ABSTRACT

This article explores the nuanced role of interference in language acquisition, shedding light on its significance in shaping the learning process. Interference, both positive and negative, manifests as the influence of a learner's native language on the acquisition of a new language. The discussion encompasses various aspects of interference, including phonological, grammatical, and cultural dimensions. Positive interference, exemplified by cognates and shared vocabulary, can expedite language learning, while negative interference may lead to errors in pronunciation, grammar, and cultural expressions. Recognizing and understanding interference becomes crucial for educators and learners alike, as it informs targeted instructional strategies, minimizes potential pitfalls, and enhances overall language proficiency. The article emphasizes the need for a balanced approach that acknowledges the complexities of interference, ultimately contributing to more effective and culturally sensitive language acquisition.

KEY WORDS: *interference, negative interference, positive interference, phonological interference, grammatical interference, cultural interference, individual differences.*

The importance of interference in language acquisition lies in its profound impact on how individuals learn and use a new language. Interference refers to the influence of a learner's native language on the process of acquiring a second language. Understanding this phenomenon is crucial for educators, learners, and researchers, as

it has both positive and negative implications for language acquisition. The importance of interference in language acquisition is multifaceted, influencing the learning experience positively through shared language elements and presenting challenges that require targeted instructional interventions. A nuanced understanding of interference enhances language instruction, promotes cultural competence, and contributes to the broader knowledge base of language acquisition.

In general terms, interference might be defined as deviation from linguocultural norms caused by one language influencing another. For a while the leading opinion suggested the first (mother) language (L1) have the leading effect onto the processes taking place in the second and further language (FL1/FL2+), but later research has made a valid point of it not always being the case. At the turn of the century many linguists argued that the impact of FL1 on the learner's FL2+ is more prominent than that of one's L1 [2]. This interference can either facilitate or hinder language learning, depending on various factors. Here are some aspects of interference in language learning:

Positive Interference (Facilitation): some aspects of the learner's native language may facilitate the learning of a new language. For example, if the learner's native language shares similarities in vocabulary, grammar structures, or phonetics with the target language, it can make the learning process easier. Positive interference, also known as facilitation, occurs when elements of a learner's native language contribute positively to the process of acquiring a new language. This phenomenon can make certain aspects of language learning easier and more efficient. Here are some examples of positive interference:

- *Cognates* are words that have a similar form and meaning in two or more languages. For example: the English word "telephone" and the Uzbek word "telefon" are cognates. Recognizing such similarities can help learners understand and remember new vocabulary more easily.
- *Shared Vocabulary:* some languages share a significant amount of vocabulary due to historical, cultural, or linguistic influences. For example: English and French share many words, like "communication" in English and

"communication" in French. Knowledge of shared vocabulary can accelerate vocabulary acquisition.

- *Grammatical Similarities*: similarities in grammatical structures between the native language and the target language can aid understanding and production. *For example*: if a learner's native language and the target language have similar word order or verb conjugation rules, it can simplify the learning process.
- *Language Transfer*: transfer of skills or knowledge from the native language to the target language. If a learner's native language uses a specific grammatical structure that is also present in the target language, the learner can transfer that knowledge, making it easier to understand and apply.

While positive interference can be advantageous, it's important for learners and educators to be aware of potential challenges and negative interference as well. Awareness of both positive and negative influences from the native language can contribute to a more effective and nuanced language learning experience.

Negative Interference (Interference/Interlanguage): learners may make errors in pronunciation, grammar, or vocabulary due to the influence of their native language. These errors are often referred to as interference errors or interlanguage errors. Some words in the new language may look or sound similar to words in the native language but have different meanings. Learners may use these false friends incorrectly based on their native language associations. Negative interference, also known as interference or interference errors, occurs when elements of a learner's native language hinder the acquisition of a new language. These influences can lead to errors in pronunciation, grammar, vocabulary, and overall language use. Here are some examples of negative interference in language learning:

Phonological Interference: pronunciation errors influenced by the sounds of the native language. An Uzbek speaker learning English may struggle with the /θ/ sound in "think" because Spanish lacks this sound, and the learner might substitute it with a similar sound.

Grammatical Interference: errors in sentence structure, verb conjugation, or word order influenced by the grammatical rules of the native language. A speaker of a language without articles (like Uzbek) may omit or misuse articles (a, an, the) in English sentences.

Lexical Interference: incorrect word choices influenced by the vocabulary of the native language. Example: A French speaker might use the word "sympathique" in English, thinking it's a direct translation of "sympathetic," but the more appropriate word is "friendly."

Cultural Interference: Cultural differences in communication styles and pragmatic conventions can influence how a learner uses language. Misunderstandings may occur if these differences are not addressed. Cultural interference in language learning refers to the influence of a learner's cultural background on their language use, including communication styles, pragmatic conventions, and expressions. Cultural differences can impact how individuals express themselves, convey politeness, and interpret social cues. Here are some examples and explanations of cultural interferences:

Communication Styles: In some cultures, direct communication is valued, while in others, indirect communication is preferred. A learner may unintentionally come across as too direct or too indirect, depending on the cultural norms of their native language. Politeness expressions and conventions can vary significantly between cultures. A learner might use politeness markers that are appropriate in their native culture but might be perceived differently in the target culture.

An urgent need to address the discrepancy between linguistic and cultural proficiency levels was convincingly stated by C. Hoffmann when exploring the matters of bilingualism at the threshold of the 21st century. Namely, she argued "the more fluent the bilingual becomes, the fewer allowances will be made and the less tolerant the native speakers of the other language will be of violations of cultural assumptions" [4]. Despite the fact that the author refrains from naming it cultural interference, this is exactly how we perceive the above-mentioned "violations", namely as an attempt to compensate for the knowledge, skills, and abilities one might lack by either substituting (or even transforming) them with those at your immediate disposal, or giving preference to the structures more predominant in your mentality. Addressing cultural interference involves developing cultural awareness and sensitivity. Language learners

benefit from exposure to the cultural context of the target language, including cultural norms, social conventions, and everyday practices. Language educators often incorporate cultural elements into their lessons and provide guidance on appropriate language use in different cultural contexts. Additionally, immersion experiences and interactions with native speakers can help learners navigate cultural differences and enhance their overall language proficiency.

Individual Differences: The extent to which a learner is aware of the potential influence of their native language can impact the degree of interference. Some learners may be more conscious of these influences and actively work to overcome them. Individual differences in language learning refer to the unique characteristics, preferences, and abilities that vary among language learners. These differences can significantly influence how individuals approach, experience, and succeed in the process of acquiring a new language. The idea that there is a critical period during childhood when language acquisition is optimal. Younger learners often acquire languages more easily and with native-like pronunciation.

The ability to analyze language patterns and structures. Some learners may have a natural inclination for understanding grammatical rules and linguistic patterns. Recognizing and accommodating these individual differences can enhance language teaching and learning experiences. Language educators often employ varied instructional strategies and provide personalized support to cater to the diverse needs and preferences of learners. Additionally, learners can benefit from self-awareness and exploring methods that align with their individual learning styles and motivations.

To minimize interference and enhance language learning, educators often employ strategies such as explicit instruction, cultural awareness activities, and providing opportunities for immersive language experiences. Additionally, learners who are aware of potential interference can take proactive steps to identify and address challenges as they arise.

REFERENCES

1. Alimov V.V. Interference in translation. M., 2005. P. 89.
2. Bagramova N.V. Lingvodidakticheskie osnovy obucheniya vtoromu inostrannomu yazyku [Linguo-didactic foundations of training in the second foreign language]. – SPb.: Izd-vo RGPU n.a. A.I. Gercena, 2005.
3. Barkhudarov L.S. Language and translation. M.: International relations, 1975. 138 p
4. Berzin F.M., Golovin B.N. General linguistics. Allowance. M.: Education, 1979. 134 p.
5. Bim I. L. Konceptsiya obucheniya vtoromu inostrannomu yazyku (nemeckomu na baze angliyskogo) [The concept of training in the second foreign language (German on the basis of English)]. – Obninsk: Titul, 2001.
6. Haugen E. The Norwegian Language in America, a study in bilingual behaviour. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1953.
7. Hoffmann C. An Introduction to Bilingualism. London; New York: Longman, 1991.
8. Milrud R.P. Obuchenie kulture i kultura obucheniya yazyku [Training in culture and culture of training in language]. // Vestnik TGU, 2012. P. 136- 143.
9. Riley P. Language, culture and identity: an ethnolinguistic perspective. London : Continuum, 2007.
10. Rozensveyg V. Ju. Osnovnye voprosy teorii yazykovykh kontaktov [Main questions of the theory of language contacts]. M.: Progress, 1972. P. 5–22.
11. Shcherba L.V. Language system and speech activity. M., 1974. 129 p.
12. Weinreich U. Languages in Contact: findings and problems // Publications of the Linguistic Circle of New York, New York, 1953.

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA IQTISODIY
TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHDA INTEGRATIV
YONDASHUVNING O‘RNI**

Xo‘jamqulova Nilufar Xazratqul qizi

Termiz davlat Pedagogika instituti magistranti

ANNOTATSIYA

Mazkur maqola maktabgacha yoshdagi bolalarga iqtisodiy tushunchalarni shakllantirish uchun integrativ yondashuv usul va vositalarini qo‘llash orqali ta’lim sifatini yanada yaxshilash chora-tadbirlari aks etgan. Iqtisodiy tarbiya bo‘yicha olib borilayotgan amaliy va ilmiy ishlarning mazmuni, maktabgacha yoshdagi bolalarga iqtisodiy bilimlar berishda pedagog-tarbiyachilar innovatsion metodikalarni qo‘llagan holda ta’limiy faoliyatlarning samaradorligini oshirishga xizmat qilishi aks etgan.

KALIT SO‘ZLAR: iqtisod, maktabgacha yosh davr, pul, bilim, yosh davrlar, usul va vositalar.

ABSTRACT

This article shows measures to further improve the quality of education by using the methods and tools of an integrative approach to from economic concepts for preschool children. Its reflected that it serves to increase the efficiency of educational activities.

KEYWORDS: economy, preschool age, money, knowledge, young times, methods and tools.

KIRISH

O‘zbekistonning iqtisodiy mustaqilligini, uning ilmiy salohiyatini saqlab qolish, mustaqil, shaxsiy va ijtimoiy hayotda ma’suliyatli qaror qabul qila oladigan erkin shaxsni tarbiyalamasdan amalga oshirib bo‘lmaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni iqtisodiy tarbiyalash, iqtisodiy madaniyat asoslarini shakllantirish, bolalarni

iqtisodiyotga jalb qilish, dastlabki iqtisodiy ta'lim iqtisodiy sotsializmning omillaridan biri bo'lib, bolaning moddiy va ma'naviy qadriyatlarga bo'lgan munosabatlariga, bola shaxsiyatini shakllantirishga katta ta'sir ko'rsatadi. Bugungi kunda O'zbekistonda o'tkazilayotgan bozor islohotlarining bosh maqsadi xususiy mulkka erkinlik berishdir. Chunki odamlarni mulkdor qilmay, o'rta mulkdor sinfini yaratmay turib, iqtisodiy va siyosiy barqarorlikka erishib bo'lmasligini hayotning o'zi ko'rsatmoqda."Yagona yo'limiz tadbirkorlar sonini ko'paytirish, odamlarni ishbilarmon qilish! Har bir hokim byudjetga qo'shimcha daromadlarni taminlashi uchun o'zi izlanishi, tadbirkorga sharoit yaratib, biznes vakillari bilan yelkama-yelka ishlashi kerak ". Bu so'zlardan shuni anglash kerakki, vatanimizning taraqqiyoti uchun iqtisodiy va mehnat tarbiyasi muhimdir. Chunki shakllanib borayotgan yosh avlodimiz uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirish va ularda tejamkorlik kabi tuyg'ularni singdirish kerak.

NATIJALAR

Maktabgacha ta'lim va tarbiya bolalarni o'qitish va tarbiyalashga, ularni intellektual, ma'naviy -axloqiy, etik, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, shuningdek bolalarni umumiy o'rta ta'limga qaratilgan ta'lim turidir. Iqtisodiy tarbiyaning asosiy maqsadiga bir qator vazifalarni hal etish natijasida erishish mumkin. Bu vazifalarning asosiylari quyidagilardan iborat.

-Bolalarda iqtisodiy ongni izchilik bilan rivojlantirib borish;

-Oqilona ehtiyojlarni, ularni moddiy imkoniyatlar bilan taqqoslash qobiliyatini shakllantirish;

-Bolalarda o'z ehtiyojlarini to'laroq qondirishga bo'lgan izlanishlarda mehnatga yo'nalganligini tarbiyalash;

-Kasb tanlashga ongli munosabatda bo'lish, tejamkorlik, rejalilik, omilkorlik, ishchanlik, xo'jalikni tejab-tergab olib borish kabi sifatlarni tarbiyalash;

-Bolalarni iqtisodiy tahlil qilish malaka va ko'nikmalari bilan qurollantirish, tejamkorlik va iqtisod qilish odatlarini tarbiyalash, aqliy va jismoniy mehnat madaniyatini shakllantirish, mehnatni ilmiy tashkil etish asoslarini egallab olish;

-Masulyatsizlikka, mehnatdagi tartibsizlikka, bekorchilikka, boqimandalik kayfiyatlariga, xojasizlikka, isrofgarchilikka, beparvolikka murosasiz munosabatda bo'lish hissini tarbiyalash va hokazo.

MUHOKAMA

XX asrning 70-yillarida olimlar L.N.Ponomaryovva L.E.Epstein iqtisodiy tarbiya xalq xo'jaligini rivojlantirishning muhim omili, ishlab chiqarishni ilmiy tashkil etishning zarur sharti hamda yosh avlodning mehnat va mol-mulkka to'g'ri munosabatini shakllantirishning muhim vositasi sifatida targ'ib etishdi."Iqtisodiy ta'lim "Iqtisodiy tarbiya", Iqtisodiy tayyorgarlik " kabi tushunchalarni talqin qilishda tadqiqotchilar A.F.Amend, L.P.Kurakov, B.T.Lixachev, V.A.Povstik, V.D.Popov, A.S.Prutchenkovlarning nuqtai nazarlari hisobga olgan holda ,biz iqtisodiy tarbiya shaxsning axloqiy va iqtisodiy fazilatlarini shakllantirishning maqsadli jarayoni tejamkorlik, ma'sulyat, samaradorlik, tadbirkorlik, shuningdek, qiymat munosabatlariga yo'naltirilgan odamlarning iqtisodiy hayoti haqidagi bilimlarni o'zlashtirishning maqsadli jarayonidir ,degan umumiy ta'rif berish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Maktabgacha yoshda iqtisodiy ta'lim muhitining mazmuni quyidagilardan iborat; obyektiv muhit [o'yinga asoslangan iqtisodiy muhit yaratish],ijtimoiy qiziqishlariga atrof-muhit[ota-onalar, ta'lim jamoasiMTT], voqea-bilim muhiti[qiziqarli ekskursiyalar, mashhur odamlar bilan uchrashuvlar] va axborot muhit[jumboq, illyustratsiyalar, do'kon, banklar, xizmat markazlari, Shahar sanoat korxonolari xaritalari, tanga namunalari]. tarbiyachi ijtimoiy agentlarning ma'lumotlarini professional tarzda qayta ishlab ,ushbu ta'sirni maqsadli yo'naltira olishi ,ijtimoiy rivojlanish holatini pedagogik holatga aylantira olishi,yetakchi axloqiy va iqtisodiy fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan ta'lim muhitini yarata olishi lozim .Iqtisodiy ta'limning yana bir sharti oila odamlar, jamiyat va jamiyatning iqtisodiy ahvoriga oid bolalar faoliyati turlarini [o'yin, bilim, mehnat] tashkil etish va to'ldirish, shu

asosda ijtimoiy-iqtisodiy jamiyatning ijobiy me'yorlari va qadriyatlariga bilimli qiziqishni rivojlantirishdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga iqtisodiy tarbiya berish usullari:

1. Bola o'z ota-onasining qayerda ishlashini va animasi ishlab chiqarishini, bu ishlab chiqarishining butun jamiyat uchun qanday ahamiyati borligini bilishi kerak.

2. Umuman, bola ota-onasi ishlab, topib keltiradigan daromadning katta va foydali ijtimoiy mehnat evaziga olinadigan ish haqqi ekanini mumkin qadar ertaroq yaxshi tushunishi lozim.

3. Bolani oila byujeti bilan mumkin qadar ertaroq tanishtirish lozim. U ota-onasining qancha maosh olishini bilishi kerak. Bola ota yoki onasining nimaga muhtoj ekanligini, bu muhtojlikning qanchalik zarurligini bilishi zarur, u oilaning boshqa a'zolari ehtoyojini yaxshiroq qondirishi uchun o'zining ba'zi ehtiyojlaridan vaqtinchalik kechishga odatlanishi kerak. Oilaning umumiy ehtoyojiga doir masalalarni muhokama qilishga Bolani ko'proq jalb qilish lozim.

4. Agar oilaning moddiy sharoiti juda yaxshi bo'lsa bolaning o'z tengdoshlari oldida bunday yaxshi sharoit bilan g'ururlanish va maqtanishga odatlantirmaslik kerak. Bola oilaning boyligidan o'zgalar oldida gerdayishga hech qanday asos yo'qligini tushunish zarur.

5. Ota-onalar bolalarining halol, rostgo'y va sofdillikka odatlanib borishlarini diqqat bilan kuzatib borishlari kerak. Ular hech narsani boladan atayin yashirmasliklari va shu bilan birga uning ko'z o'ngida keltiradigan har xil narsalarni atayin bolaning ko'z o'ngicha qo'yib, uni ana shu narsalarga beparvolik bilan, sulhlik qilmay qarashga o'rgatish lozim.

6. Oilada tejamkorlik va ixtuyotkorlik tarbiyasini to'g'ri tashkil etib eskirib qolgan narsalarni yaxshilab ta'mir qilib, yangisini sotib olish vaqtini cho'zish va shu yo'l bilan ota-onalar yoki oilaning boshqa a'zolari pulning ma'lum qismini tejab qolish Bolani juda kichuk yoshligidan boshlab xo'jaligini yaxshi yuritmoqchi bo'lgan kishi ro'zg'or buyumlarining juda eskirib qolishiga yo'l qo'ymasligi, ularni o'z vaqtida tuzatirish, bozorda yoki do'konda tasodifan ko'rib qolgan narsani sotib

olavermay, balki haqiqatdan kerak bo'lgan narsani sotib olishi maqsadga muvofiqdir. Bolalarga ham shu odatni singdirib borish kerak.

7. Bola faqat o'z xonadonidagi buyumlarnigina ehtiyot qilib qolmay, balki boshqa kishilarning buyumlarini ayniqsa, ko'pchilik foydalanadigan buyumlarni ham ehtiyot qiladigan bo'lishi lozim.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash kerakki, pedagogik xarakterdagi innovatsion usul va vositalarni qo'llash orqali ta'lim sifatini yanada yaxshilash mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasining asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lgan iqtisodiy savodxonlikni shakllantirish uchun zamonaniy pedagogik texnologiyalarni oshirishga xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Qonuni "Ta'lim to'g'risidagi "637-sonli 23.09.2020
2. F.R.Qodirova, SH.Q.Toshpo'latova, N.M.Kayumova va M.N.A'zamova." Maktabgacha pedagogika "Toshkent-2019
3. Artikova M.B. Umumta'lim maktabi va oila hamkorligi asosida o'quvchilarda tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish :ped.fanl.dok.diss-Namangan 2021
4. F.T.Egamberdiyev , M.O.Esonova, X.J.Xamraqulov , M.F.Egamberdiyev Iqtisodiy tafakkur "Adabiyot uchqunlari"-T:2018
5. <http://fayllar.org/mundarija-kirish-v5.html?page=2>
6. <https://goaravetisyan.ru/uz/netradicionnye-formy-provedeniya-zanyatii-v-detskom-sadu-netradicionnye>.

STUDY AND IMPORTANCE OF HISTORICAL SOURCES IN HUMAN HISTORY

Shodmonova Gulizor Farxod qizi

A teacher of Termez state university

shgulizor@gmail.com

ABSTRACT:

This article analyzes the massive benefits of historical sources in historiography for history and historians, society, and the emerging problems of true and impartial history based on comparative analysis of sources in historiography.

СТАТЬЯ:

В данной статье анализируются огромные преимущества исторических источников в историографии для истории и историков, общества, а также возникающие проблемы истинной и беспристрастной истории на основе сравнительного анализа источников в историографии.

Key words: *Historical data and sources, factual information, reference and primary resources, historical memoirs, historical criticism, cartography and bias.*

Introduction: Historical sources are essential for understanding and interpreting the past. They provide us with information about the history that would otherwise be lost. Historical sources also help us understand a society and its culture. For example, historical documents can tell us how they viewed the world and its place. Reference sources materials used in historical research provide factual information about the study. Learn the science of history, the importance of the reference sources such as primary and secondary resources, and the historical methodology. Primary sources are used in history to investigate questions about historical events and figures as well as to

support hypotheses about the past. Historians analyze the primary sources, which can be official records, firsthand accounts, photographs, and recordings, to help explain the past events and give context for related events. The source in history is a document or object used to support a text's claims. It can be a letter, an image, an object, a record, or even the original manuscript. The source in history can also be referred to as documentary evidence. A primary source in history is a document, book, or other object that was created during or near the period being written out. Why are primary sources important in the study of history? This is opposed to secondary sources, which are books or articles written about that period. Why are secondary sources important to the study of history? Secondary sources are texts in which the author has consulted primary sources and re-presented that information to make a claim or argument. Examples can include biographies, military history, guides, and historical non-fiction.

Results: The study of history is more than simply remembering dates and events, it can be a complex investigation in which a historian is a type of detective. From the clues about the past, the historian works to reconstruct the sequence of events, determine the motivations of the historical figures, and place events in context. Why is historical criticism important in studying historical sources? When historians seek out sources to use in their research, they must be careful when considering the quality of the source. All sources are not created equal when it comes to the value and reliability of the source. Why are memoirs an important historical source of knowledge? Memoirs are a type of writing that is personal and often tells stories. They can be written about anything from life experiences to the author's thoughts on a particular subject. Memoirs are popular because they allow people to share their thoughts and feelings. They can be seen as a means for people to reflect on their lives and share what they have learned with others. Why are monuments an important source of history. For as long as humanity has engaged in the construction of buildings, they have likewise built monuments. From the cryptic ruins of Gebekli Tepe and Stonehenge to the Aztec and Egyptian Pyramids, early human civilization is replete with often larger-than-life monuments. As time has passed and individual cultures have risen and fallen, mankind

has engaged in more life-sized monumental design, exemplified in the terra cotta soldiers of China and the sculpture and statuary of Greece and Rome. In their own way, even the Cathedrals of Medieval Europe and the Forbidden City of China serve as monuments. Why are monuments an important source of history? For as long as humanity has engaged in the construction of buildings, they have likewise built monuments. From the cryptic ruins of G bekli Tepe and Stonehenge to the Aztec and Egyptian Pyramids, early human civilization is replete with often larger-than-life monuments. As time has passed and individual cultures have risen and fallen, mankind has engaged in more life-sized monumental design, exemplified in the terra cotta soldiers of China and the sculpture and statuary of Greece and Rome. In their own way, even the Cathedrals of Medieval Europe and the Forbidden City of China serve as monuments. Why is it important for historians to study historiography? Historiography is the branch of history that studies history writing. It is usually a required subject in both graduate and undergraduate programs in history. Students usually study famous historians, such as Herodotus and Thucydides. Why are maps important in history? Historians make greater use of what is written than they do on pictures, drawings, and paintings. That said, maps are an excellent historical resource for several reasons.

Why are historical sources sometimes biased? Bias is a term used to describe a person's preconceived opinion or judgment about something. It can be positive or negative. Bias can come from various sources, including personal experience, education, cultural background, and other personal values. And history's aim is like that too.

References:

1. N. Jurayev. "Tarix falsafasining nazariy asoslari". Toshkent, "Ma'naviyat", 2008.
2. Shodmonova Gulizor Farxod qizi. "ACHAEMENID PUBLIC GOVERNMENT INSTITUTIONS". International Journal on Orange technologies. India, 5 July, 2020.
3. Shodmonova Gulizor Farxod qizi. "ORTA OSIYODA HARBIY SANATNING TARAQQIYOTI TARIXI (QADIMGI VA ILK ORTA ASRLAR DAVRI)". "Payomi donishkada", Panjikent, 2021.
4. Shodmonova Gulizor Farxod qizi. "РЕЛИГИОЗНЫЕ СИМВОЛЫ И ЛИТЕРАТУРНЫЕ ТЕРМИНЫ, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В ЛИТЕРАТУРЕ ДЛЯ ОБОЗНАЧЕНИЯ БОГА ИЛИ ПРОРОКА", "Xonishhoyi IV-umi Artuch", Panjikent, 2022.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ КЛАРИТРОМИЦИНА ПРИ ПНЕВМОНИИ С АТИПИЧНОЙ ЭТИОЛОГИЕЙ У ДЕТЕЙ

Мухаммадиев И.С.,

Студент 228 группы лечебного факультета,

Рахмонов Р.Н.,

Студент 613 группы педиатрического факультета СамГМУ

Научный руководитель: PhD., **Ибрагимова М.Ф.,**

Доцент кафедры 1-педиатрии и неонатологии Самаркандского

Государственного медицинского университета

Самарканд, Узбекистан.

Актуальность. Заболевания органов дыхательной системы занимают основное место в структуре инфекционной патологии у детей, и самый высокий уровень встречаемости внебольничных пневмоний с атипичной этиологией отмечается среди детей. Атипичные пневмонии составляют примерно 15-30% случаев воспалений легких у детей и подростков и возможны очаговые эпидемические вспышки в детских коллективах. [1,2,3,4]. Под внебольничной пневмонией следует понимать острое заболевание, возникшее во внебольничных условиях (то есть вне стационара или позднее 4 недель после выписки из него, или диагностированное в первые 48 ч от момента госпитализации), сопровождающееся симптомами инфекции нижних отделов дыхательных путей (лихорадка, кашель, выделение мокроты, боль в грудной клетке, одышка) и рентгенологическими признаками. Описано более ста микроорганизмов (бактерии, вирусы, грибы, простейшие), которые при определенных условиях могут являться возбудителями внебольничной пневмонии. К числу наиболее актуальных “типичных” бактериальных возбудителей внебольничной пневмонии относятся *Streptococcus pneumoniae* (*S.pneumoniae*), энтеробактерии - *Klebsiella pneumoniae* (*K.pneumoniae*) и др., *Staphylococcus aureus* (*S.aureus*),

Haemophilus influenzae (*H.influenzae*). Среди “атипичных” возбудителей наиболее часто выявляется *Legionella pneumophila* (*L.pneumophila*), *Mycoplasma pneumoniae* (*M.pneumoniae*) и *Chlamydia pneumoniae* (*C.pneumoniae*). [1,3,5].

Проблема рациональной антибактериальной терапии относится к числу наиболее актуальных проблем в педиатрии. Течение и исход внебольничных пневмоний зависит от правильного выбора антибактериального препарата в начале заболевания.

Антибактериальная терапия составляет основу этиотропного лечения внебольничной пневмонии. Для эффективной терапии идеальным является назначение антимикробного препарата, наиболее активного в отношении установленного возбудителя [1,3,4,10]. На сегодняшний день одним из таких препаратов на первый план выдвигается Кларитромицин. Кларитромицин относится в антибиотикам группы макролидов, оказывая антибактериальное действие, взаимодействуя с рибосомальной субъединицей бактерий и подавляя синтез белка, чувствительных к нему бактерий. [3,4,7,10]. Он проявляет высокую активность в отношении многих аэробных и анаэробных грамположительных и грамотрицательных микроорганизмов. Кларитромицин *in vitro* высоко активен в отношении *Legionella pneumophila* и *Mycoplasma pneumoniae*.

Цель работы: Изучить эффективность применения препарата Кларитромицин при пневмониях с атипичной этиологией у детей.

Материалы и методы исследования. В зависимости от назначенной терапии 60 пациентов в возрасте от 3 до 15 лет были разделены на 2 группы, которые находились на стационарном лечении в Самаркандском Филиале республиканского научного центра экстренной медицинской помощи, в отделениях педиатрии №1,2. В основную группу включено 30 детей, у которых комплексная терапия пневмонии сопровождалась назначением Кларитромицина в возрастной дозировке. В контрольную группу вошли 30 больных, получавшие только комплексное лечение. Для уточнения атипичной этиологии внебольничной пневмонии применяли методы ПЦР, позволяющий выявлять и

идентифицировать бактерий без выделения чистых культур, характеризующийся высокой диагностической точностью для выявления атипичных бактерий (*M. pneumoniae*, *S. pneumoniae*, *Legionella* spp.) и респираторных вирусов. Для анализа брали мазки со слизистых оболочек, трахеальный аспират, мокроту, кровь. Исследование мокроты или трахеального аспирата предпочтительно — положительный результат ПЦР на один из атипичных возбудителей позволяет считать этиологию установленной. Недостаток ПЦР — невозможность отличить живого возбудителя от погибшего, что может приводить к ошибкам в интерпретации положительных результатов ПЦР при контроле эффективности лечения больного. Одновременное определение микоплазменной и хламидийной инфекции на основании выявления антител класса IgM (методом ИФА) и положительного результата ПЦР повышает надежность диагностики атипичных возбудителей инфекций и позволяют более точно определить возбудителя в случае серопозитивных вариантов одновременно на *M.pneumoniae* и *S.pneumoniae*. Результаты динамики клинических проявлений и оценка эффективности терапии сравнивались в двух группах больных в течение 10 дней наблюдения.

Кларитромицин назначался детям 7.5 мг/кг 2 раза в сутки, продолжительность курса лечения составляло 7-10 дней. Оценка эффективности препарата проводилась на основании изучения динамики общего состояния ребёнка, клинических симптомов, таких как кашель, одышка, физикальных изменений в легких, рентгенологических данных.

Результаты работы: Результаты проведенных исследований до лечения показали, что у 24 (80%) больных 1-й группы и у 22 (73.3%) больных второй группы наблюдались гипертермия, признаки интоксикации. У 27 (90%) и у 26 (86.6%) больных 1-й и 2-й групп наблюдался кашель. У 7 (23.3%) и у 8 (26.6%) больных наблюдалась одышка.

На 3 -4 день после начала лечения у 23 (76.6%) детей 1- й группы и у 19 (63.3%) – 2-й группы отмечалась положительная клиническая динамика болезни:

уменьшились проявления интоксикации, температура тела снизилась. У 20 (66.6%) детей 1-й группы и у 17 (56.6%) – 2-й группы уменьшился кашель, повысился аппетит,- антибиотикотерапия была продолжена.

К 5-6 дню лечения у 29 (96.6%) детей 1-й группы и у 26 (86.6%) – 2-й группы отмечалось исчезновение кашля, одышки, хрипов в легких. На 10 день лечения отмечалась положительная динамика гематологических показателей.

На 10-12 день терапии при рентгенологическом исследовании органов грудной клетки показало полное исчезновение очага пневмонической инфильтрации легких у 28 (93.3%) больных детей 1-й группы и у 26 (86.6%) – 2-й группы.

Как видно по результатам обследования и лечения пневмоний с атипичной этиологией у детей применение Кларитромицина сопровождалось быстрой положительной динамикой;

Обсуждение результатов. Большинство случаев внебольничных пневмоний, согласно общепринятой классификации [5], диагностировались как «осложненные», при этом доля «осложненных» пневмоний преобладает у детей в возрасте до 1 года. Возраст детей, выделявших грамотрицательную флору был преимущественно ранним от 1 до 4 месяцев. Биоценоз верхних дыхательных путей с участием энтерококков включал такие микроорганизмы как стафилококки, энтеробактерии и грибы рода Кандида, в некоторых случаях обнаружены синегнойная палочка и неферментирующие грамотрицательные бактерии, то есть виды не характерные для данного биотопа. У детей нарушение микробиоценоза дыхательных путей имеет прямую корреляцию с иммунитетом, с изменением колонизационной резистентности и, следовательно, влияет на характер течения воспалительного процесса. Как видно по результатам бактериологического обследования возбудителями с внебольничной пневмонии больше чем в половине случаев является *Streptococcus pneumoniae*, на втором месте пневмония является осложнением гемофильной палочки. В 8,7% случаев встречались ассоциации энтерококка с пневмопатогенами – *S.pneumoniae*,

H. influenzae и чаще со вторым. Резистентность к антибактериальным препаратам изучена у основных этиологически значимых штаммов изолированных бактерий. У этих групп больных, определяющим тяжесть состояния больных, является кардиореспираторный синдром, который в одну треть случаев диагностирован у детей первых 3-х лет жизни. Наиболее типичные для пневмонии синдромы занимают значительно меньший удельный вес. У детей, преимущественно старшего возраста, рентгенологически документирован очаговая пневмония со значительной кардиомегалией и в большинстве случаев (74%) пневмония имела острое начало, клинически проявлялась влажным кашлем (80%), симптомами интоксикации (65%). Наличие фебрильной лихорадки в первые дни заболевания отмечалось в 72% случаев. В 28% случаев заболевания протекало с нормотермией. В 37% случаев заболеванию предшествовала ОРВИ. Большинство детей поступало в тяжелом состоянии. Крайне тяжелое состояние регистрировалось в 3 % случаев. Типичные локальные физикальные изменения в легких выявлялись лишь в 33% случаев.

Выводы. Таким образом Кларитромицин является эффективным антибактериальным препаратом лечения внебольничных пневмоний с атипичной этиологией у детей. Удобство в применении, наличие питьевой формы препарата, высокая эффективность, отсутствие выраженных нежелательных явлений позволяют рекомендовать этот препарат для широкого применения его в педиатрии. Исходя из вышеизложенного Кларитромицин может быть рекомендован для лечения больных с воспалительными заболеваниями верхних и нижних дыхательных путей.

Список литературы/ Iqtiboslar/References

1. Майданник В.Г., Митин Ю.В. Диагностика, лечение и профилактика воспалительных заболеваний органов дыхания у детей. — К.: ИЦ МедпромИнфо, 2006. — 288 с.
2. Патрушева Ю. С., Бакрадзе М. Д., Куличенко Т. В. Диагностика и лечение острого бронхоолита у детей. Вопросы диагностики в педиатрии. 2011; 3 (11): 5-11.
3. Таточенко В. К. Болезни органов дыхания у детей. Практическое руководство. Под ред. В. К. Таточенко. М.: Педиатр. 2012. 480 с.
4. Шавази Н.М., Ибрагимова М.Ф., Лим М.В., Кадирова Ш., Карджавова Г.А. Применение препарата Макропен при внебольничных пневмониях у детей. Вопросы науки и образования. №36 (120),2020. С 19-22.
5. Куличенко Т.В. Респираторная синцитиальная вирусная инфекция у детей: новые исследования // Педиатрическая фармакология. — №6. — 2009. — с. 70-76.
6. Таточенко В.К. Практическая пульмонология детского возраста / под ред. Таточенко В.К. — Москва: 2000. — 268 с.
7. Elphick H, AS Rigby, Everard ML. Phenotype Of Acute Respiratory Syncytial Virus Lower Respiratory Tract Illness in Infancy And Subsequent Morbidity // Acta Paediatrica. — № 96. — 2007. — с. 1-3.
8. Jansen R. et al. Genetic susceptibility to respiratory syncytial virus bronchiolitis is predominantly associated with innate immune genes. J. infect. dis. 2007; 196: 825-834.
9. Авдеев С.Н. Интенсивная терапия в пульмонологии. М., 2015. Т. 1. 304 с.
10. Алгоритмы диагностики и протоколы оказания медицинской помощи при пневмонии : методические рекомендации для врачей / Демко И.В., Чубарова С.В., Гордеева Н.В., Зеленый С.В. и др.; М-во здравоохранения Красноярского края, ГБОУ ВПО КрасГМУ им. проф. В.Ф. Войно-Ясенецкого Минздрава России. М., 2015. 75 с.

SIYOSIY NUTQ – IJTIMOIIY-SIYOSIY NOTIQLIKNING MUSTAQIL TURI SIFATIDA

Elbek Ro‘ziyev

Termiz davlat universiteti

o‘zbek tilshunosligi kafedrasida stajyor-tadqiqotchisi

e-mail: elbek_ruziyev@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada siyosiy nutqning o‘rganilishi, bu boradagi jahon va o‘zbek tilshunosligidagi nazariy qarashlar tahlilga tortilgan. Siyosiy nutqning boshqa nutq turlaridan farqi xususiyatlari ko‘rsatilgan holda uning rivojlanish jarayonlari yoritib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: *siyosiy lingvistika, siyosiy nutq, voizlik, notiqlik turlari, sud notiqligi.*

ABSTRACT

In this article, the study of political speech, the theoretical views of world and Uzbek linguistics in this regard are analyzed. The processes of its development are highlighted, showing the features of political speech that differ from other types of speech.

Keywords: *political linguistics, political discourse, preaching, types of oratory, judicial oratory.*

KIRISH

Nutq madaniyati, notiqlik san‘atiga odamlar azaldan qiziqqanlar. Nutq madaniyatining yuqori turi hisoblanuvchi notiqlik san‘ati qadimgi davrlardan ma‘lum bo‘lgan ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Notiqlik amaliy va ilmiy tadqiqot sifatida qadimgi Rim va Afinada shakllangan. Uning ilk ko‘rinishlari Misr, Ossuriya, Vavilon,

Hindiston mamlakatlarida paydo bo'lgani ma'lum. Shuningdek, sharq va g'arb notiqlik tarixi va uning turlarini tadqiq etish, dastlab nazariy qarashlarning o'rganilishi bilan boshlanadi.

Siyosiy lingvistika bugungi kunda tilshunoslikning yangi yo'nalishi sifatida keng o'rganilmoqda. Siyosiy lingvistikada asosiy e'tibor qaratiladigan masalalardan biri bu siyosiy diskurs hisoblanadi. Diskurs uning turlari borasida jahon tilshunosligida bir qancha ta'riflar keltirib o'tilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Siyosiy lingvistika xususan siyosiy nutqning strukturaviy funksional tahlili borasidagi qarashlar dastlab, Platon, Aristotel, J.Bul, J.Miller asarlarida bayon qilib o'tilgan. Siyosiy lingvistikaning lisoniy asoslari, strukturaviy unsurlar, boshqa lingvistik yo'nalishlar bilan o'zaro aloqadorligi masalalari M.Baxtin, R.Bart, X.Gadamer, D.Devidson, J.Delez, Y.Lotman, A.P. Chudinov kabi olimlarning tadqiqotlarida tizimli ravishda o'rganildi.

Siyosiy lingvistika borasida ishlarning o'zbek tilshunosligidagi o'rganishlari borasida to'xtalar ekanmiz, bevosita bu ishlar nutq madaniyati, notiqlik borasidagi tadqiqotlar doirasida bajarilganini ta'kidlash o'rinlidir. A.H.Aripovning "Notiqlik nutqining lisoniy-uslubiy vositalari" nomli tadqiqot ishida notiqlik madaniyati tarixi, uning uslubiyatiga doir masalalar tadqiqi barobarida ijtimoiy –siyosiy notiqlik uning mazmuniy ifodalanish borasida fikrlar bildirib o'tilgan [1:16].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Voizlik san'ati tinglovchilarning, voizlarning ijtimoiy-siyosiy mavqe va lavozimlarini hamda boshqa xususiyatlarini hisobga olgan holda ham uchga ajratilgan: sultoniya – yuqori tabaqa a'yonlari uchun; jihodiya-jangoh ishtirokchilari uchun; g'aribona – oddiy fuqarolarga mo'ljallangan nutqlar. Har birining yozilishi, o'qilishi, shuningdek, va'z etilish shartlari, usuli har xil bo'lgan.

Jonli so'zning beqiyos qudratidan bahramand bo'lish o'zbek xalqining xislatlaridan biridir. Notiqlik – chiroyli va ta'sirchan nutq so'zlash ilmi, badiiy yetuk so'zlangan

nutq san'atidir. Notqlik nutqi daliliy materiallarga boy bo'lib, uning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. O'z fikrini isbotlash, ya'ni keltirilgan dalillarning to'g'riligini ko'rsatib berish;
2. Tinglovchilarga estetik zavq bag'ishlash;
3. Tinglovchilarning ongiga, qalbiga, kayfiyatiga ta'sir etish, kishilarni faollikka undash [2:2].

Qayd etilganidek, jonli so'z, notqlik san'atiga qadim zamonlardan buyon alohida e'tibor berib kelinadi. Hozirgi vaqtda esa bu soha kishilariga talab kattadir. Notiq oldida o'z nutqining sifatini yaxshilash va takomillashtirish vazifasi turadi. Nutqning muvafaqqiyatli chiqishida, nutqning shakliy tomoni ham katta ahamiyatga ega.

Nutqning ta'sirchan bo'lishi uchun aniq va ravshan talaffuz, to'g'ri, o'z o'rnida qo'yilgan to'xtamlar bo'lishi shart. Shuningdek, nutq sur'ati, ovoz kuchi, nafas, tinglovchilar bilan izchil aloqa bog'lay olish, qo'l harakati va shu kabi nolisoniy va boshqa lisoniy vositalarga ham alohida ahamiyat berish talab qilinadi.

Sitseron fikricha, notiqqa qo'yiladigan talablar quyidagilardan iborat:

1. Notiq nutq jarayonida dadil bo'lishi, nutq mavzusini chuqur bilishi kerak;
2. Nutq to'la isbotlanishi kerak;
3. Nutq oldi-qochdi so'zlardan, ahamiyatsiz fikrlardan holi bo'lishi lozim;
4. Nutq materiallarini sidqidillik bilan to'plash, bu materiallar o'z mavzusi bilan tinglovchilarda qiziqish uyg'otishi kerak;
5. Manbalarni reja asosida joylashtirish, tushunishga oson bo'lishini ta'minlash lozim.

Qadimgi Yunoniston va Rimda asosan uch xil notqlik ko'rinishi faoliyat ko'rsatgan:

- a) sud notiqligi;
- b) siyosiy notqlik;
- v) maqtov notiqligi.

Notiqlikning ana shu bo'linishlari orasida siyosiy nutq ham davrlar davomida takomillashib bordi. Bu jihat bugungi kunda lingvistikada siyosiy diskurs doirasida o'rganilmoqda.

Siyosiy diskursda vositalar va usullar bilan ifodalangan xalqchilik ruhi kuchli bo'ladi. Bu siyosiy diskursning oldiga qo'ygan maqsadlariga mutanosib ravishda vazifalariga bog'liq bo'ladi. Negaki, xalq ruhiyatiga hamda tiliga mos so'zlar va iboralar auditoriyani o'ziga jalb qila oladi. Bu kabi turlarni yana kengaytirish mumkin lekin ularning barchasida siyosiy fanlarni o'rganishning turli usullari va uslublari, til darajalari va matn xususiyatlari izchil o'rganiladi. Lingvopolitologiya yoki siyosiy lingvistika ikki mustaqil fan: siyosat va lingvistikaning tutashish chorrahasida vujudga kelgan bo'lib lingvistikaning mustaqil tarmog'idir [3]. Siyosiy lingvistika sohasini o'rganagan rus olimi A.Chudinov, siyosiy tilshunoslik boshqa tilshunoslik yo'nalishlari bilan chambarchas bog'liq holatda bo'lishini ta'kidlar ekan, uning til va jamiyatning o'zaro ta'siri muammolari tomonidan – sotsilingvistika, funktsional stilistika va ayniqsa, publitsistik uslubni o'rganishi bilan, klassik va zamonaviy ritorika, kognitiv lingvistika va matn lingvistikasi bilan bog'liqlik tomonini bildirib o'tadi [4; -b.7]. Til, davlat, jamiyat munosabatlarining tobora kengayib borishi asnosida siyosiy lingvistika sohasiga qiziqish ham tobora kegayib bormoqda. Xususan, siyosiy lingvistika sohasi bilan shug'ullanadigan olimlarning zamonaviy siyosiy lingvistikaning to'rtta avtanom, ichki yo'nalishlarini ajratib o'tadi [5; -b. 22]. Bular:

- 1) siyosiy diskursni tanqidiy tahlil qilish;
- 2) siyosiy diskursning tarkibini tahlil qilish;
- 3) siyosiy diskursning ritorik tahlili;
- 4) siyosiy diskursning kognitiv tadqiqi.

Ushbu yo'nalishlarni bir-biridan ayro holda tasavvur etib bo'lmaydi, ular bir-birini to'ldiruvchi vositadir. Kognitiv yondashuv tanqidiy nutqni tahlil qilish bilan birlashtirilishi mumkin, bu esa o'z navbatida yana psixolingvistik usullar bilan to'ldirilishi mumkin.

XULOSA

Siyosiy nutqni tanqidiy tahlil qilish ijtimoiy kuchning jamiyatdagi hukmronligini amalga oshirish usullarini o'rganishga qaratilgan. Notiqlik nutqini faqat bitta mavzu bilan cheklab bo'lmaydi. Chunki biz hayotimizning barcha sohalarida ritorikadan foydalanamiz. Bundan tashqari, har qanday mavzu, har qanday fikr, borliq, fakt, fikr, hamma narsa haqida gapirish mumkin bo'lganligi sababli nutqning predmeti bo'lishi mumkin [6;-b.8]. Siyosiy-ijtimoiy notiqlik o'zining davlat va jamiyat boshqaruvida muhim ekanligi bilan ajralib turadi.

Muxtasar tarzda fikrimizni xulosalaydigan bo'lsak siyosiy diskurs murakkab o'rganish obyektidir, chunki u turli fanlar - siyosatshunoslik, ijtimoiy psixologiya, tilshunoslik chorrahasida joylashgan va muayyan siyosiy vaziyatlarda qo'llaniladigan nutqning shakli, vazifalari va mazmunini tahlil qilish bilan bog'liqdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Aripova A. N. Notiqlik nutqining lisoniy-uslubiy vositalari. Fil. fan.. nomz. diss. – T. 2002.
2. Жалилов Ҳ. Нотиқлик санъати. –Т.: Ўзбекистон, 1976.
3. Ro'ziyev E.O'. Tilshunoslikda siyosiy diskurs tushunchasi. Oriental Renaissance: innovative, educational, natural and social sciences. VOLUME1 | ISSUE 2 –B. 229 <https://cyberleninka.ru/article/n/-tilshunoslikda-siyosiy-diskurs-tushunchasi>
4. Чудинов А.П. Политическая лингвистика: Учеб. пособие / Москва. Изд-ва “Флинта”, 2006.
5. Будаев Э.В., Ворошилова М.Б., Дзюба Е.В., Красильникова Н.А.; отв. ред. А.П.Чудинов; Современная политическая лингвистика: учебное пособие /Урал. гос. пед. ун-т. — Екатеринбург, 2011.
6. Рузиев, Э. (2023). AMIR TEMUR VA TEMURIY HUKMDORLAR YORLIQLARIDA SIYOSIY NUTQ SHAKLLARINING QO'LLANILISHI. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 3(7), 161-167.
7. Elbek, O'Rol O'G. "TILSHUNOSLIKDA SIYOSIY DISKURS TUSHUNCHASI." Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 1.2 (2021): 229-232.

XIVA XONLIGIDA DAVLAT BOSHQARUVI, MANSAB VA UNVONLAR

Marimov Muzaffar Erkinovich

Urganch Ranch texnologiya universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xorazm vohasi hududida joylashgan, XVI – XVIII asrlarda o'zbek davlatchiligi rivojlanishiga juda katta hissa qo'shgan Xiva xonligidagi davlat boshqaruvi, mansab va unvonlar haqida so'z borgan.

Kalit so'zlar: Xorazm vohasi, Xiva xonligi, mansab, unvon, Kengash, inoq, otaliq, biy, qo'shbegi.

Аннотация: В данной статье рассказывается о государственном управлении, должностях и титулах Хивинского ханства, расположенного в Хорезмском оазисе, которые внесли большой вклад в развитие узбекской государственности в XVI-XVIII веках.

Ключевые слова: Хорезмский оазис, Хивинское ханство, должность, титул, совет, инок, отцовство, бий, кошбеги.

Abstract: This article discusses the state administration, positions and titles of the Khiva Khanate, located in the Khorezm oasis, which made a great contribution to the development of Uzbek statehood in the 16th – 18th centuries.

Key words: Khorezm oasis, Khiva Khanate, rank, council, inoq, paternity, biy, koshbegi, mehtar, mahram.

KIRISH

Xorazm vohasi qadimgi davrlardan o'zbek davlatchiligi shakllanishida va rivojlanishida alohida o'ringa ega hududlardan biri hisoblanadi. Shu sababli Xorazm vohasi, xususan, Xiva xonligi davri tarixni o'rganish bugungi kunda ham O'zbekiston tarixining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Shunday ekan, Xiva xonligidagi

davlat boshqaruvi mansab va unvonlar haqida so‘z yuritadigan bo‘lsak, ma’lumki, XVII asrda Xivada muayyan bir sulola hukmdor emas edi. Chingiziylar sulolasiga mansub ba’zi shaxslar Xivaga chaqirilib xonlik taxtiga ko‘tarilgan bo‘lsada, amalda hokimiyat qo‘ng‘irot sulolasidan bo‘lgan inoq qo‘lida bo‘lgan. 1770 - yildan boshlab faqat Qo‘ng‘irotlar sulolasi vakillari Xivada xon bo‘lganlar. Xiva xonligi davlat boshqaruviga ko‘ra mutloq monarxiya bo‘lib xon cheklanmagan hokimiyatga ega bo‘lgan. Xonlikda sud ishlari asosan diniy ulamolar qo‘lida bo‘lib , ularning mamlakat hayotida ta’siri kuchli bo‘lgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tadqiqot jarayonida ilmiy bilishning obyektivlik usulidan foydalanildi. Mazkur tadqiqotda Xiva xonligida davlat boshqaruvi, mansab va unvonlar ularning asosiy vazifalari obyektiv yoritib berildi. Tadqiqot jarayonida Azamat Ziyoning “O‘zbek davlatchiligi tarixi” , Xamid Ziyoyevning “Turkistonda Rossiya tajovuzi va hukmronligiga qarshi kurash”, Abdulla Abdurasulov “Xiva tarixiy-etnografik ocherklar” va Bahodir Eshovning “O‘zbekiston davlatchiligi va boshqaruvi tarixi” metodologik manba sifatida olindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Xiva xonligida unvon va mansablarni saroy, harbiy va diniy unvonlarga bo‘lish mumkin. Tadqiqotchilarning fikricha bu tasnif sof nazariy bo‘lib, aslida xonlik davrida muayyan unvon va mansablar sohalar bo‘yicha berilmagan. O‘sha vaqtda amaldor va unvon egasi ko‘pincha xonga nisbatan shaxsiy sadoqati, qavmi yaqinligidan bir mansabdan boshqa mansabga o‘tib, unvonlar sohibiga aylangan. Xonlikda eng oliy unvon xon bo‘lib, u ma’muriy, siyosiy va harbiy vakolatlarga ega bo‘lgan.

Xiva xonligi davlat tizimida Buxoro amirligi va Qo‘qon xonligidan farqli o‘laroq, xon huzurida Oliy Kengash (Devon) faoliyat ko‘rsatgan. Ma’lumotlarga ko‘ra, bu Oliy Kengashni Muhammad Rahimxon I o‘z hokimiyatini mustahkamlash uchun ilgari inoq va otaliqlar boshliq bo‘lgan urug‘ oqsoqollari kengashi o‘rniga ta’sis etgan edi. Bu Oliy Kengashga turli da’vo va jinoiy ishlarni ko‘rish va qaror

chiqarish huquqini berdi. Bu Kengashning vakolati chegaralangan bo‘lib, maslahat beruvchi organga o‘xshar, uning a‘zolari eng yuqori mansab va unvondagi amaldorlar bo‘lgan. Kengash majlisida boshqa amaldorlarga qaraganda ko‘proq inoq, shayx ul-islom, devonbegi va yasuvulboshi hal etuvchi ovozga ega bo‘lganlar. Kengash majlislari masalaning muhimligiga qarab, xon tomonidan chaqirilar edi. Oliy Kengash oqsoqollardan, ya’ni, ma’lum mansab va unvon egalaridan, chunonchi, naqib, shayx ul-islom, mutavvalli, mirob, qozi, farmonchi, darg‘a, shig‘ovul, dasturxonchi, arbob, miroxo‘r kabilardan iborat edi. Shuningdek, xonning qarindosh urug‘laridan bo‘lgan beklar, otaliq, inoq va biylar ham bu kengashga kirganlar.

Kengash xonlikning ichki ishlariga doir hamma masalalar bo‘yicha qaror qabul qilar va xonlikning boshqa davlatlar bilan bo‘lgan tashqi munosabalariga doir muammolarni hal etar edi. Garchi Kengash davlatning turli-tuman ichki va tashqi ishlarini muhokama qila olsa-da, muhokama qilingan masalalar bo‘yicha qaror chiqarish avvalo xonning xohish – irodasiga bog‘liq bo‘lgan. Xon saroyidagi unvonlar orasida eng kattasi va e’toborlisi inoq edi. Odatda inoqlar eng qudratli o‘zbek urug‘laridan tayinlangan hamda ular xonning eng yaqin maslahatchilari bo‘lgan. Inoqlar yirik amaldor, ya’ni urug‘ boshlig‘i hisoblangan. Abulg‘ozixon tantanali marosimlarda o‘tirish uchun inoqlarga o‘z yonidan to‘rtta joy ajratgan. Inoqlar biy, sulton, mingboshi kabi unvonlarni ham olganlar. XX asr boshlariga kelib inoqlar bek martabasiga tushib, oliy saroy amaldorlaridan ma’muriy mansab egalariga aylanadilar. Quyida Xiva xonligidagi ayrim unvon va mansablar haqida to‘liq ma’limot berib o‘tmoqchimiz:

Otaliq – urug‘ oqsoqoli. Inoq boshliq to‘pa (guruh) ga birlashgan urug‘ boshlig‘i. Xonning eng yaqin maslahatchilaridan biri bo‘lgan. Otaliq qilich va pichoq taqib yurgan.

Biy – saroy unvoni. Inoq va otaliqdan keyingi martaba. Biy qabila va urug‘ning boshlig‘i hisoblanib, ko‘chmanchi va yarim ko‘chmanchi turkiy xalqlarning, jumladan o‘zbeklarning urug‘ oqsoqollariga beriladigan unvon edi. XVII-XIX asrlarda biylar

yirik o‘zbek qabila va urug‘lariga boshchilik qilib, faqat markaziy hokimiyatga itoat etganlar. Biy unvoni avloddan avlodga meros qilib qoldirilgan.

Amir ul-umaro – Amirlarning amiri, Xiva xonligida XIX asrning o‘rtalarida ta’sis etilgan. Sayid Muhammadxon bu unvonni birinchi marta o‘zining akasi Sayid Mahmud to‘raga bergan edi. Muhammad Amin inoq hukmronligi davrida amir ul-umaro uning akasi Fozilbiy edi. O‘shandan keyin amir ul-umaro unvoni hech kimga berilmagan.

Qo‘shbegi – Xiva xonligida saroyning oliy mansablaridan biri bo‘lib, moliya va soliq yig‘ish ishlarini bajargan. Qo‘shbegining maxsus devoni hamda unga tobe etuvchi amaldorlari bo‘lgan.

Mehtar – katta, ulug‘ degan ma’noni beradi. Mehtar saroy xizmatkorlarining boshlig‘i vazifasini bajarib, xonga yaqin kishilardan va xon urug‘iga mansub a’yonlardan tayinlangan. Mehtarning ham o‘z devoni bo‘lib, yer solig‘i “solg‘ut” to‘plash ham uning xizmatiga kirgan.

Beklarbegi – Qoraqalpoq va ko‘chmanchi xalqlarning oqsoqollariga beriladigan faxriy unvon. Beklarbegining vazifasi ularning o‘z urug‘laridan yig‘iladigan xarajatlarning to‘g‘riligini tekshirib turish va ularni to‘la ravishda xazinaga topshirish ustidan nazorat qilishdan iborat bo‘lgan. Bu lavozimga amaldorlar odatda xonning qarindosh-urug‘laridan tayinlangan.

Bek – XIX asrda Xiva xonligining ijtimoiy-siyosiy hayotida beklar ancha katta rol o‘ynaganlar. Bek – xon va davlat arboblarning qarindoshlariga, farzandlariga beriladigan faxriy unvondir.

Parvonachi – xon saroyidagi oliy vazirlardan biri. Parvonachi saroyning ichki va tashqi ishlarida ham faol qatnashishi mumkin bo‘lgan. U arzu-shikoyatlarni xonning huzuriga olib kirib, javobini qaytargan. Shuningdek, parvonachi xonning farmonlarini saroy a’yonlariga va ma’sul shaxslarga yetkazib turgan.

Eshikoqosi – saroy darvozalarini qo‘riqlash ishlarini boshqargan. Oybolta uning mansab alomati bo‘lgan. Hukmdor saroyda bo‘lgan vaqtda eshikoqosi uni qo‘riqlash bilan shug‘ullangan. Eshikoqosi arzgo‘ylarning nima xususda kelganlarini surishtirib,

ularni saroydagi tegishli amaldorlar tomoniga jo'natar edi. Faqat juda muhim xabarlar bilan kelgan kishilargina xon huzuriga kiritilgan. Saroyda darvoza ortida turadigan qorovullar va maxsus darvoza qo'riqchilaridan tashqari xonni qo'riqlaydigan tunqator yoki tunotlarlar, ya'ni, kechasi bilan xonni qo'riqlab chiqadigan xizmatchilar ham bo'lgan.

Mahram – ishonchli xizmatkor, sidqidildan xizmat qiluvchi saroy ichkarisidagi xodim ma'nolarini anglatadi. Mahramlar xonga yaqin kishilar hisoblangan. Davlat boshqaruvida ular bevosita xonning maslahatchilari bo'lishgan. Mahramlar xonning oromxonasiga kirish huquqiga ega bo'lganlar.

Xiva xoni saroyida yana quyidagi unvon, mansab va vazifalar mavjud bo'lgan: oftobachi, buxchabardor, soatbardor, kitobdor, mo'zabardor (xon poyabzalini beruvchi), sharbatdor, mahram boshi (yuqori lavozim hisoblangan), to'shakchi, karnaychi, surnaychi, jarchi, oshmehtar (xon va saroy oshxonasi boshlig'i), sorbon (tuyachilar), kamon xalfa (ovchi, qushchi), merganlar, sayis (ot boquvchi), ko'mirchi, kuchanchi (egar-jabduqchi), tamakisoz, loykash, kulol, xodimchi, ro'molchi, selobchi (jom ushlab turuvchi), poyaki (chilimchi), aravachi, noschi, qilichkor (qilich va shamshir yasovchi), oshpaz, tovoqchi, darakchi (otchopar), jirchi (ashulachi), yo'nuvchi (duradgor), devon (mirza), mushrif (ozuqa yig'uvchi), bojbon (zakotchi) va boshqalar. Ularning barchasi saroy xazinasidan maosh olganliklari haqida ma'lumotlar bor.

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, XVI – XX asrning boshlarida mavjud bo'lgan Xiva xonligi – O'zbekiston davlatchiligi va boshqaruvi tarixida, iqtisodiy va madaniy hayotda o'z o'rniga ega bo'lib, jamiyat taraqqiyotining mintaqa hududlaridagi o'ziga xos tomonlari o'rganishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan davlat hisoblanadi. Xiva xonligining tarixi O'zbekiston tarixining ajralmas qismidir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Azamat Ziyov "O‘zbek davlatchiligi tarixi – T. "SHarq" 2000 .
2. X. Ziyoyev. Turkistonda Rossiya tajovuzi va hukmronligiga qarshi kurash. –T. "Sharq" .1998 .
3. A. Abdurasulov – "XIVA" Toshkent — "O‘zbekiston" nashryoti 1997.
4. A. Abdurasulov – "Xiva tarixiy-etnografik ocherklar" – Toshkent 1997.
5. Bahodir Eshov, "O‘zbekiston davlatchiligi va boshqaruvi tarixi", T., 2012.
6. Xorazm safari kundaliklari. – T., Yangi asr avlodi, 2009.
7. O‘zbekiston tarixi. Mualliflar jamoasi. – T., 2009.
8. Abulg‘oziy Bahodirxon. Shajarai turk.– T., 1992.
9. Xiva ming gumbaz shahri. –T., 1997
10. N. Allayeva, Xiva xonligining diplomatiyasi va savdo aloqalari. – T., Akademya nashr. 2019.

IMOM BUXORIY ILMIY ME'ROSINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI

Rasulova Muslima Ibrohimjon qizi

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi

Islomshunoslik fakulteti Islomshunoslik yo'nalishi

magistratura bosqichi 1-bosqich talabasi.

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada Movarounnahrda yetishib chiqqan va butun islom dunyosida o'zining munosib o'rniga ega bo'lgan mashhur muhaddis alloma Imom Buxoriy hazratlarining hayot yo'li, faoliyati va asarlari haqida ma'lumotlar berib o'tiladi. Shuningdek, Imom Buxoriyning hadis ilmidan tashqari fiqh, tafsir, tarix kabi ilmlar bilan shug'ullanib, ushbu ilmlar borasida yozgan asarlari haqida Imom Buxoriyning boy ilmiy merosi, uning hozirgi kundagi ahamiyati, asarlarining o'rganilishi haqida ham ko'plab ma'lumotlar berildi.*

***Kalit so'zlar:** Muhaddis, Imom Buxoriy, tafsir, fiqh, ilm, Qubbat-ul islom, sahih hadis, g'ayri hadis, isnod, roviy, Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, 1225 yillik yubileyi, Imom Buxoriy yodgorlik majmui.*

IX-XII asrlarda islom dini O'rta Osiyo xalqlari davlatchiligi tarixida katta rol o'ynay boshladi. Movarounnahrda bu davr arab xalifaligidan mustaqil bo'lgan davlatlarning paydo bo'lishi va rivojlanishi davri bo'lgan bo'lsa, islom bu vaqtda Sharqda keng tarqalib, jahon dini darajasiga ko'tariladi. Azaldan savodli bo'lgan, madaniyat darajasi yuqori darajaga ko'tarilgan Movarounnahr xalqi tez orada nafaqat arab tilini, balki islomni ham chuqur o'rganib, arab tili va shariat masalalarida kitoblar yozadigan olimlarni yetishtirib chiqara boshladi. Shuningdek, o'sha davr shaharlari orasida islom dini ta'limotini chuqur targ'ib qilishda Buxoro shahri alohida o'rinni egallaydi. Yuqorida qayd qilinganidek, madrasa-yu, maktablarning borligi bu yerda

yetuk ilohiyot fan namoyondalarini yetishib chiqishiga xizmat qiladi. Shuning uchun bo'lsa kerak, Buxoro shu davrdan boshlab "Qubbat-ul islom" – "Islom dinining gumbazi" nomi bilan shuhrat topa boshlaydi¹. "Muhaddislar sultoni" degan nomga ega bo'lgan Imom Buxoriyning nomlari hamisha hurmat-ehtirom bilan tilga olinadi. Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil ibn Ibrohim Mug'iyra Buxoriy hijriy 194-yil shavvol oyining 13-kuni, milodiy 810-yil 20-iyulda Buxoroda tavallud topdi. U yoshligidan aql-idrokli, o'tkir zehni va ma'rifatli, turli ilm-fanlarni, ayniqsa, hadis ilmini zo'r qiziqish bilan egalladi. Manbalarda ko'rsatilishicha, u o'n yoshidan boshlab o'z yurtidagi turli rivoyatchilardan eshitgan hadislarni, shuningdek, Abdulloh ibn Muborak va Vakiy kabi olimlarning hadis to'plamlarini mutolaa qilib, yodlagan, ustoz shayx Dohiliy bilan hadis rivoyatchilari haqidagi qizg'in bahslarda qatnashgan. O'n olti yoshga yetguncha Imom Buxoriy o'z yurtidagi mashoyixlardan hadis eshitib, ulardan saboq oladi. Mana shundan keyin, islomiy ilmlarning markazi, Payg'ambar alayhissalomning vatani, Qur'oni karim nozil bo'lgan muqaddas diyor – islom dinining markazi Hijozi sharifga bordi.

Imom Buxoriy 825-yili onasi va akasi Ahmad bilan Makkai Mukarramaga yetib kelib, haj ibodatini ado etganidan keyin onasi va akasini Buxoroga qaytarib yuborib, o'zi Makkada qoldi va muqaddas shahar mashoyixlarining ilmiy yig'inlariga qatnasha boshladi. O'sha paytda Makkada istiqomat qilayotgan bir qancha ko'zga ko'ringan ulamolar bo'lib, ulardan hadis ilmi sohasida mashhurlardan imom Abu Valiy ibn Arzaqiy, Abdulloh Zubayr va alloma Hamidiylarni ko'rsatish mumkin. 827-yilda, o'n sakkiz yoshida Payg'ambar alayhissalomning ravzai muboraklari qo'yilgan muqaddas shahar Madinai Munavvaraga yetib keldi. Shu paytda Madinai Munavvarada ko'zga ko'ringan mashhur ulamolardan Ibrohim ibn Munzir, Mutrif ibn Abdulloh, Ibrohim ibn Hamza, Abu Sobit Muhammad ibn Ubaydulloh, Abdulaziz ibn Abdulloh Uvaysiy kabi yetuk olimlar faoliyat ko'rsatardilar.

Imom Buxoriy ushbu ulamolar bilan muloqotda bo'lib, ulardan hadislar bo'yicha ko'pdan ko'p saboq oldi. Bu yerda o'zining dastlabki asari "At-tarix al-kabir" ("Katta

¹ A.Sagdullayev. O'zbekiston tarixi. 1-kitob. – Toshkent; 2018. – B. 390.

tarix”)ning qoralamasini tugatdi¹. Keyinchalik, Shom, Misr, Falastin va Iroq shaharlarini kezib, bir qancha arablar orasida yurdi. Shu tariqa 600 ming hadis to‘plab, bulardan 100 ming “Sahih” va 200 ming, “Hasan” hadislarni yod olgan, 600 ming hadisdan 7265 tasini, “Jome’ as-sahih” (“Ishonchli to‘plami”) kitobiga kiritdi. Umri davomida jami 20 dan ortiq asarlar yozgan. Bu kitob “Sahihul Buxoriy” nomi bilan ham yuritiladi. Bu asarga kiritilgan ishonchli hadislar soni takrorlanadiganlari bilan 7275 ta bo‘lib, takrorlanmaydigan hadislar 4000 tadir. Asar yozilganligiga 1200 yil vaqt o‘tgan bo‘lsa ham, shu vaqtgacha u islom olamida Qur’ondan keyin ikkinchi o‘rinda turadigan muhim manba vazifasini o‘tab kelmoqda. O‘rta asrda yashagan ba’zi adib va xattotlar uchun bu kitob nusxalarini ko‘chirish tirikchilik vositasi ham bo‘lib kelgan. Taniqli adib va ilohiyotchi olim Nuvayriy (vafoti 1332) undan sakkiz nusxa ko‘chirib, har birini ming dirhamdan sotgan. Uning 1325-yili ko‘chirilgan nodir nusxasi Istanbulda saqlanmoqda. “Al-jome as-sahih”ga ko‘plab sharhlar bitilgan. Imom Buxoriy to‘plagan hadislarda faqat Islom dini ta’limotiga oid qoidalar aks ettirilibgina qolmay, ular mehr-muhabbat, halollik, poklik, sahiylik, ota-ona, kattalarga hurmat, yetim-yesir, beva-bechoralarga muruvvat, mehnatsevarlik, Vatanga muhabbat kabi oliyjanob insoniy fazilatlar majmuasidir². Tafsir ilmi. Muhammad ibn Ismoil Buxoriy buyuk muhaddis olim bo‘lish bilan birgalikda Qur’on oyatlari nimaga dalolat qilishini juda yaxshi bilar edi. U Qur’on va hadisdan shar’iy masala bo‘yicha hukm chiqara olish qudratiga ega edi. Uning “Sahih”idagi tafsir kitobini va “At-tafsir al-kabir” asari bu sohada ham tengsiz ekanligiga yorqin misol bo‘ladi.

Hadislardan hukm olishda nimalarga e’tibor qaratish kerakligini a’lo darajada o‘rgangan Imom Buxoriy hadis ilmi bilan shug‘ullanish bilan birgalikda fiqh ilmi bilan ham mashhur bo‘lgan. U yoshligidan boshlab, “Ahli ray” mazhabini juda yaxshi o‘rgandi. U sahobalarning so‘zlari va tobe’inlarning fatvolarini yaxshi o‘rgandi. U hatto 18 yoshida ularga bag‘ishlab bir mustaqil asar yozdi. Uni buyuk faqih va tengsiz mujtahid ekanligini juda ko‘p ustozlari ta’kidlaganlar:

¹ T.Xatamov. Sharq mutafakkirlarining ilmiy merosi. – Toshkent; 2020. – B. 82.

² Xoji Ismatulloh Abdulloh. Markaziy Osiyoda islom madaniyati. – Toshkent; 2005. – B. 48.

Nua'ym ibn Hammod Xazzo'y: "Muhammad ibn Ismoil bu ummatning faqihidir" – deb, Muhammad ibn Bashshor (Bundor) "Muhammad ibn Ismoil zamonamizning eng faqihidir." – deya va Buhoriy hazratlari Basraga kelganlarida esa, "Bugun faqihlar sayyidi tashrif buyurdi" – deb alohida e'tirof etishgan. Muhammad ibn Ismoil Buxoriy "Sahih"ning boblarini tartibga solishda fiqhiy masalalarga alohida e'tibor qaratgan. U buni shu darajada noziklik va latiflik bilan amalga oshirdi. Buhoriyning "Sahih" asari va boshqa asarlariga qarab shularni aytish mumkinki, Muhammad ibn Ismoil Buxoriy hech kimga taqlid qilmagan holda o'ziga hos ilmiy maktab yaratdi.

"Al-adab al-mufrad" ("Adab haqida yagona kitob") allomaning axloq va odobga oid hadislar jamlanmasi bo'lib, 644 bobdan iborat. Jami 1322 ta hadis jamlangan. Bu asarda boshqa muhaddislar kitoblarida uchramaydigan bir qancha hadislar ham berilgan. Asarning yana bir qimmatli tomoni shuki, undagi hadislarini yozib olgan hadis rivoyatchilari (isnodlar) boshqa muhaddislar isnodlariga nisbatan ancha ishonchli kishilar bo'lgan. "Al-adab al-mufrad" qo'lyozmalari Sharq va G'arbning juda ko'p kutubxonalarida mavjud. U 1898-yili Hindistonda, 1930-yil Qohirada, 1970 va 1980-yillari O'rta Osiyo va Qozog'iston musulmonlari diniy boshqarmasi tashabbusi bilan ikki marta arab tilida nashr etildi. Uning 600 hadisdan iborat 267 bobi taniqli islomshunos olim Shamsiddin Boboxonov tomonidan o'zbek tiliga tarjima qilinib, 1990-yilda "O'zbekiston" nashriyatida chop etilgan. "Al-adab al-mufrad"ning 1-24-boblari ota-onaga xizmat qilish, ularning hurmatini joyiga qo'yish, ayniqsa, qarigan chog'ida ularni e'zozlab parvarish qilish, diliga ozor bermaslik, ularning haqqini ado etish masalalariga bag'ishlangan. Bundan tashqari "Kitob al-kuna" ("Kunyalar haqida kitob")roviylarning kunyalariga bag'ishlangan asar; "At-tarix al-kabiyr" kitobi Turkiyada 9 jildda nashr qilingan; "At-tarix as-sog'iy" ("Kichik tarix") asari hadis tarixiga oid qimmatli asar; "Kitob al-favoid" ("Foydali ashyolar haqida kitob"); "Al-jomi' al-kabiyr" ("Katta tayanch"); "Xalq af'ol al-ibod"("Alloh bandalari ishlarining tabiati"); "Al-musnad al-kabiyr" ("Katta tayanch"); "At-tafsir al-kabiyr"

(“Katta tafsir”); “Kitob al-xiba” (“Xayr ehson haqida kitob”) va boshqa asarlarining ba’zilari bizgacha yetib kelmagan¹.

Buxoriy o’rta bo’yli, ozg’in va o’rta gavdali edi. Uning ko‘plab yaxshi odatlaridan tashqari, u kam gapiradigan va boshqalarga taqlid qilmaslik kabi fazilatlarga ega edi. Yeb-ichish haqida qayg’urmasdi. Uning saxovatligi, dunyo mulkini mensimasligi, ko‘makchiligini ko‘rsatadigan ko‘plab xulq-atvori bor. Uning 25000 dirham qarzi bo‘lgan kishiga nisbatan bag‘rikengligi diqqatga sazovordir. Anchadan beri qarzni to‘lamagan bu shaxsga qarzini ba’zi ma’murlar orqali undirishni maslahat berganlarga “Ulardan yordam so‘rasam, o‘zlari xohlagancha fatvo berishimni so‘raydilar, Dunyo manfaati uchun dinimni sota olmayman” – degan ekanlar².

Imom Buxoriyning “Al-jomi’ as-sahih” kitobiga mashhur olimlar tomonidan yuzdan ziyod sharh va xoshiyalar bitilgan. Jumladan, “Fathul-Boriy”, “Al-Kavkab ad-daroriy”, “Irshodus-sariy”, “Umdat al-qoriy”, “Fayzul-boriy” va boshqa ko‘plab sharhlarni misol qilib keltirish mumkin. Imom Buxoriyning ilmiy merosi o‘zining hajmi, zamonasining diniy va ijtimoiy fanlarini to‘la-to‘kis qamrab olganligi bilan kishini hayratga soladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017-yilning 14-15 aprel kunlari Samarqand viloyatiga qilgan tashrifi chog‘ida Imom Buxoriy yodgorlik majmui qoshida xalqaro ilmiy-tadqiqot markazini qurish taklifini bildirib, shunday degan edi: “Buyuk mutafakkir bobomiz, barcha muhaddislar peshvosi Imom Buxoriy mangu qo‘nim topgan ushbu maskanda o‘ziga xos ma’naviy-ruhiy muhit mavjud. Majmuaga ziyoratga kelgan odam bu markazga ham kirib, o‘ziga katta ozuqa olsin, bobolarimiz hikmatlaridan o‘rganib ketsin. Shunda ularning qalbida ulug‘ ajdodlarimiz bilan faxrlanish tuyg‘usi rivoj topadi, ayni paytda shunday buyuk zotlarning avlodi mas’uliyatini his etadi”³.

Demak, hadislar mazmunan har bir mo‘minning ishonchini, e’tiqodini mustahkamlaydi va shu bilan birga insonni ma’naviy kamolotga da’vat etadi. Shunday

¹ R.Shamsutdinov, H.Mo`minov. ”O`zbekiston tarixi”. - Toshkent-2021. 85-bet

² <https://islamansiklopedisi.org.tr/buhari-muhammed-b-ismail>

³ <https://religions.uz/uz/news/detail?id=501>

ekan, hadislar komil insonni shakllantirishda muhim manba hisoblanadi va undan yoshlar tarbiyasida foydalanish shu kunning dolzarb vazifalaridan sanaladi. Yurtimizda yashab ijod etgan buyuk alloma va mutafakkirlarning bebaho ilmiy-ma'naviy merosini tadqiq qilish, ular qoldirgan asarlarni ilmiy-izohli tarjima qilib, ommalashtirish hamda xorijiy davlatlardagi kutubxonalar, arxiv fondlarida saqlanayotgan qo'lyozmalarning elektron nusxalarini to'plab, xalqimizga yetkazish dolzarb masalalarga aylanmoqda. Albatta, bunaqangi meroslarimiz hozirgi davrda va bundan oldingi davrlarda ham ancha bo'lgan. Chunki, O'zbekiston "Buyuklar yurti" – deya ta'riflanadi. Ayniqsa, din borasida ham dunyoviy bilimlar borasida ham ma'naviy-madaniy, tarixiy-ilmiy meroslarimiz anchagina. Ana shunday buyuk muhaddis allomalarimizdan Imom Buxoriy hazratlarining boy ilmiy meroslari bugungi kungacha o'z ahamiyatini yo'qotmagan va hanuzgacha yo'qotmay kelmoqda. Chunki hadis islomda Qur'ondan keyingi ikkinchi o'rinda turuvchi muqaddas manbadir. Buxoriy asarlari musulmon dunyosining barcha madrasa va dorilfununlarida Payg'ambar (s.a.v.) sunnatlari bo'yicha asosiy darslik, qo'llanma hisoblanadi. Jamoat arboblari, olim-u ulamolar va din peshvolari Buxoriy asarlariga tayanib ish tutadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. R.Shamsutdinov, H.Mo'minov. O'zbekiston tarixi. – Toshkent; 2021.
2. A.S.Sagdullayev. O'zbekiston tarixi. I kitob. – Toshkent; Donishmand ziyosi, 2021.
3. T.Hatamov. Sharq mutafakkirlarining ilmiy merosi. – Toshkent; Ijod-Press. 2020.
4. Xoji Ismatulloh Abulloh. Markaziy Osiyo islom madaniyati. – Toshkent; Sharq, 2005.
5. islamansiklopedisi.org.tr/buhari-muhammed-b-ismail
6. <https://www.bukhari.uz/?p=18064&lang=oz>
7. <https://religions.uz/uz/news/detail?id=501>

AYOLLAR VA QIZLAR ORASIDA HAYZ OLDI SINDROMINING KECHISHI

Suyunova Muxlisa Olimjon qizi

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Subxonova Zarnigor Sultonbek qizi

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

To'layev Bobur Zoyir o'g'li

Samarqand davlat tibbiyot universiteti talabasi

***Annotatsiya:** Deyarli ko'pchilik ayol va qizlarimiz hayz ko'rish paytida tananing qorin, bel, qov sohalarida noodatiy og'riqni his qiladilar. Lekin juda kamchiliklarigina odatiyga aylanib ulgurgan bu hodisa ayol jinsiy sistemasida kechayotgan disfunktsional o'zgarishlar alomati ekanligini his qilmaydilar. Bu esa shifokorga murojaat qilish va turli tekshiruvlardan o'tish uchun bir signal rolini o'ynaydi. Demak, ushbu maqolada biz ayol tanasining reproduktiv organlari faoliyatida ko'plab o'zgarishlar bilan yaqindan tanishamiz. Ularning o'zaro o'xshashlik va farqlarini aniqlaymiz.*

***Kalit so'zlar:** siydik ayirish, shishlar, oyoqdagi og'riqlar, endometrioz, bachadon, bachadon nayi, gormonal o'zgarishlar, hayz sikli, anomal o'zgarishlar, ekstragenital patalogiya.*

Hayz oldi sindromi -hayz oldidan, hayz siklining ikkinchi fazasida yuzaga keladigan neyropsixik, vegetativ-qon tomir va endokrin-almashinuvi buzilishlari bilan kuzatiladigan murakkab patologik sptomokompleks bo'lib hisoblanadi. Kuzatuvlarimiz davomida turli yoshdagi guruhlarda hayz oldi sindromining uchrash soni turlicha 19-20 yoshda-20%, 30 yoshdan keyin-47%, 40-49 yoshdan keyin-55% ni

qayd etadi. Bundan ko‘rinadiki ayollarda yosh ulg‘aygani sari hayz oldi sindromining uchrash ko‘rsatkichi o‘sib boradi. Hayz oldi sindromining kelib chiqish omillariga: stress holatlar, neyroinfeksiyalar, asoratli tug‘uruq va abortlar, turli jarohat va jarrohlik amaliyotlari kiradi. Og‘irlashgan ginekologik anamnez va ekstragenital patologiyalar premorbid fon bo‘lib xizmat qiladi. Hayz oldi sindromi rivojlanishi haqida nazariyalar ko‘p misol uchun gormonlar almashinuvining buzilishi, psixosomatik buzilishlar, turli narsalarga nisbatan organizmning yuqori sezuvchanligi ya‘ni allergiyalar va shu kabilar kiradi. Hayz oldi sindromining patogenezida giperestrogeniya va u bilan bog‘liq natriyning hamda suyuqlikning to‘qimalarda, asosan, markaziy asab tizimida yig‘ilib qolishi yetakchi o‘rinni egallaydi.

Hayz oldi sindromining quyidagi klinik shakllarini juda tez-tez uchratishimiz mumkin. Nerv-psixik ya‘ni emotsional labillik, ta‘sirchanlik, yig‘loqilik, uyqusizlik, jahldorlik, tez charchash, xotira susayishi, seksual buzilishlar va shu kabilar kiradi. Bu holatlar ko‘pincha 19-20 yoshli ayol qizlarimiz orasida ko‘proq kuzatilishi so‘rovlarimiz mobaynida o‘z tasdig‘ini topdi. Bundan tashqari shishlar- tananing yuz, boldir, barmoqlar shishi, sut bezlari taranglashuvi va og‘riqliligi- mastodiniya, teri qichishishi terlash, chanqash, tana vazni ortishi, me‘da-ichak yo‘llari faoliyatining buzilishi, bosh og‘rishi va ta‘sirchanlik kuzatiladi. Shishlar asosan katta yoshli ayollar xususan 40-49 yosh ba‘zan undan katta yoshli hali menopauza holati kuzatilmagan ayollarda uchrashi kuzatildi. Sefalgik ya‘ni vegetativ-qon tomir va nevrologik simptomatika ustunligi: migrensimon bosh og‘rig‘i, ko‘ngil aynib qayt qilish, ich ketishi, bosh aylanishi, yurak urib ketishi, ta‘sirchanlik hidga sezgirlik ortishi ham shular jumlasidan hisoblanadi. Qo‘shimcha ravishda krizli- simpato-adrenal kirizlar ustun bo‘lib, AQB ko‘tarilishi, taxikardiya, EKG o‘zgarishsiz, yurak og‘riqlari. Odatda, krizlar charchoq va stress holatlaridan so‘ng kuzatiladi. Bu belgilar ham 40-49 yoshlar orasida ko‘p kuzatiladi.

Patologik simptomlar soni, intensivligi va davomiyligi bo‘yicha hayz oldi sindromining 3 ta shakli farqlanadi. Bular yengil, o‘rta va og‘ir. Yengil shakli hayzdan 2-10 kun oldin uch, to‘rt yoki undan ortiq simptomlarning paydo bo‘lishi bilan

xarakterlanadi. Bu simptomlardan bir yoki ikkitasi kuchliroq rivojlanadi. Og‘ir shakli-hayzdan 3-14 kun oldin 5- 12 yoki undan ortiq simptomlar bilan yuzaga keladi. Shundan 2-5 tasi yoki barchasi kuchli rivojlanadi. Manbalarda yozilishicha hayz oldi sindromi uch bosqichda kechadi.

Kompensirlangan-paydo bo‘lgan simptomlar hayz boshlanishi bilan yo‘qolib, yillar o‘tgani sari hayz oldi sindromi avj olmaydi.

Subkompensirlangan-yillar o‘tgani sari og‘irligi avj oladi, muddati, soni va rivojlanish darajasi ortadi.

Dekompensirlangan-og‘ir davri avj olib, yorug‘ oraliqlar kamayadi. Hayz oldi sindromining tashxisi belgilarining yo‘qligini aniqlash uchun kalla suyagi va turk egarlari, umurtqa va bo‘yin qismi rentgenografiyasi, buyrak, me‘da-ichak yo‘llarini tekshirish, EEG, EKG funksional sinamalar bilan, ko‘z tubi va ko‘rish maydoni, ko‘krak bezida og‘riq bo‘lganida hayzning 1-fazasida mammografiya o‘tkazish tavsiya etiladi.

Bunga yana qo‘shimcha ravishda 30 yoshdan oshgan ayollarda hayz paytida kuchli og‘riq ikkinchi darajali algodismenoreyoz deb ataladi. Ushbu patologiyaning ko‘plab sabablari mavjud bo‘lib ayrimlari ichki jinsiy organlarning anatomik xususiyatlari yoki yallig‘lanish jarayonlari bilan bog‘liq. Ikkilamchi alodismenoreya abortdan keyin, reproduktiv tizimning infeksiyasi fonida sodir bo‘ladi, hayz vaqtidan 2-3 kun oldin va hayz vaqtida kuchli og‘riq yuzaga keladi. Ikkilamchi algodismenoreyaga jinsiy hayotning yo‘qligi, bachadon miomasi, varikoz tomirlari va jinsiy rivojlanish patologiyalari tufayli yuzaga keladi. Bu ham hayz oldi sindromining yana bir o‘ziga xos klinik ko‘rinishlaridan biri hisoblanadi.

Kasallikni davolash uni davomiyligiga, klinik shakliga, bemorning yoshi va yo‘ldosh ekstragenital patologiyaga bog‘liq. Davolashning birinchi bosqichida psixoterapiya ya‘ni bemor bilan o‘zaro suxbat, kasallik ma‘nosini tushuntirish, autotrening, dam olish va ishlash tartibi, parhez bo‘yicha maslahatlar, badantarbiya kabilar tavsiya etiladi. Neyropsixik belgilarni hisobga olib sedativ va psixotrop vositalar (tazepam, diazepam, rudotel, seduksen, amitriptilinva boshqalar ichishga

ko'rsatma beriladi. Hayzning ikkinchi fazasida belgilar paydo bo'lishidan 2-3 kun oldin beriladi. Antigistamin vositalar shish turida samara beradi.

Sefalgik va kriz shaklida prolaktin miqdori yuqori bo'lganda dostineks yoki parlodel (1,25-2,5 mg kuniga) hayzning ikkinchi fazasida beriladi. Hayz oldi sindromining shish shaklida veroshpiron 25 mg 2-3 marta kuniga hayzning ikkinchi belgilar paydo bo'lishidan 3-4 kun oldin beriladi. Hayz oldi sindromining patogenezida prostoglandinlar rol o'ynashini hisobga olib, antiprostoglandinlar- naprosin, indometatsin va boshqalar tavfsiya etiladi. Gormonal terapiya hayzning 2-fazasi yetishmovchiligida tavfsiya qilinadi.

Bundan tashqari umumiy barcha turmush qurmagan qizlardan tortib, yoshi katta ayollarimizni hayz siklidagi buzilishlar va kuchli og'riq bezovta qiladi. Buni oldini olishda gormonal bo'lmagan Remens tabiiy preparatlaridan foydalanish o'rinlidir. Remensning terapevtik ta'siri uning hayz ko'rish funksiyasining markaziy va periferik bo'g'inlarini tartibga soluvchi ta'siri bilan belgilanadi. Remensning shubhasiz afzalliklarga, uning samaradorligiga qo'shimcha ravishda, nojo'ya ta'sirlarning deyarli to'liq yo'qligi. Preparatni qabul qilishda qarshi ko'rsatmalar yo'qligi haqida Rossiya tibbiy server "Ko'paytirish muammolari jurnali"da qayt etilgan. Olib borilgan tadqiqotning maqsadi Remensning turli xil hayz davrining buzilishi, algodismenoreya, premenstyal kuchlanish sindromini davolashda samaradorligini baholash edi.

46 nafar ayolda olib borilgan tadqiqot, tekshiruv ishlari algodismenoreya, 32 nafar bemorda dismenoreya, tos a'zolarining surunkali yallig'lanish jarayoni ko'rinishida ikkilamchi dismenoreya 14 nafar bemor ayollarda aniqlangan. Davolanishdan oldin barcha ayollar hayz ko'rishdan oldin va hayz ko'rgandan so'ng darhol qorinning pastki qismida kuchli va o'ta og'ir bel og'riqlari, bosh og'rig'i, sut bezlaridagi og'riqlar va og'riqlarning kuchayishidan shikoyat qiladilar. Davolanishning birinchi oylarida allaqachon 24 ayolda bel og'rig'i, 16 nafarida bosh og'rig'i, 32 nafar ayollarda hayz davrining ikkinchi bosqichida migren hurujlarining ikkinchi bosqichi to'xtadi. 25 nafar ayollarda mastodoniya belgilarini qayd etdilar. Ikkilamchi algomenoreya bilan

14 nafar ayolda obektiv tekshiruv va laboratoriya ma'lumotlari bilan tasdiqlangan yallig'lanish o'zgarishlarining regressiyasining aniq tendensiyasi mavjudligi. Qolgan bemorlarda og'riq to'liq to'xtamadi, ammo uning intensivligi sezilari darajada kamaydi. Bundan tashqari, ayollarning aksaryati neyropsixik kasalliklarni kamaytirdi ba'zilarida butunlay yo'q qildi, farovonlikni yaxshiladi, samaradorlikni oshirdi. Faqat 2 nafar ayolda kerakli ta'sir olinmadi, deb yoziladi «Проблемы Репродукции» jurnalida.

Demak algodismenoreya davolovchi ginekolog tekshiruvdan so'ng, sababini aniqlab shunga ko'ra kompleks davo buyuradi. Og'riq qoldiruvchi vositalardan tashqari, kundalik faol harakatlanish, badantarbiya mashg'ulotlari bilan muntazam shug'ullanishni o'z ichiga olishi mumkin. Buning sababi shundaki, tosda joylashgan a'zolarining kam harakatligi bois ularning qisilishi va kislarod taqchilligi yuzaga keladi. Faol harakatlanish natijasida barcha qon tomirlarda qonning aktiv aylanishi natijasida barcha to'qimalar kislorod bilan yaxshi taminlanadi, bu yallig'lanishni bartaraf etishga yordam beradi. Agar bu birlamchi algodismenoreya bo'lsa, davolanish nafaqat jismoniy faollikni, balki turmush tarzini normallashtirish va og'riqni qoldirish uchun og'riq qoldiruvchi preparatlardan foydalanishni va psixolog bilan maslahatlashish tavsiya etiladi. Hayz oldi sindromining og'ir shaklida gestagenlar 16 dan 25- kungacha (dyufaston 10 mg 2 mahal), yoki aralash menopauza yoshidagi, mastopatiya va bachadon miomasi bor ayollarga (noretisteron 5 mg hayz siklining 5-kunidan 20 kun davomida beriladi. Hayz oldi sindromi har 6-9 oy davomida davolanadi.

Adabiyotlar va manbalar:

1. Rossiya tibbiy server “Ko‘paytirish muammolari” jurnali, Jurnalning 1999 yil soni.
2. Early human development 89 (5) 277-281, 2013/ Milca Jeric, Damir Roje, Nina Medic, Tomislav Strinic, Zoran Mestrovic, Marco Vulic.
3. СУБЕРЛЕНІНКА Назимова А. Ф. Красникова Марина Борисовна. Трубина Татьяна Борисовна, Трубин Владимир Борисович
4. М. И. Кахиани ЖУРНАЛ АКУШЕРСТВА и ЖЕНСКИХ БОЛЕЗНЕЙ
5. ВОРОНЦОВ И. М./ Материалы 2-го Российского форума « мат и дитя»- М.. 1994- С 242-243
6. Доценко В. А. Эколого-гигиеническая концепция питания человека/ Дщценко В. А. Гигиена и санитария.
7. Nargiza |Magzumova GINEKOLOGIK KASALLIKLAR

OSHQOZON VA O'N IKKI BARMOQLI ICHAK YARA KASALLIKLARI VA ULARNING ASORATLARI

Subxonova Zarnigor Sultonbek qizi

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Suyunova Muxlisa Olimjon qizi

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

To'layev Bobur Zoyir o'g'li

Samarqand davlat tibbiyot universiteti talabasi

***Annotatsiya:** Oshqozon va o'n ikki barmoqli ichakning oshqozon yarasi- bu oshqozon yarasi, yoki ichak shilliq qavati yuzasida yaralar paydo bo'lishi bilan tavsiflangan takroriy patologiya. Kasallik o'tkir tus olganida odam qornining yuqori qismida o'tkir og'riqni boshdan kechiradi, bir muncha vaqt o'tgach remissiya davri kuzatiladi. Kasallikning rivojlanishi 20-30 yoshdagi odamlarda kuzatiladi. Bu holat shu yoshdagi odamlarning to'g'ri ovqatlanmasliklari, sog'lom turmush tarziga amal qilmasliklari va kundalik hayotda pala-partish ovqatlanish asosiy mezon bo'lib chiqqanloigini xulosalarimiz davomida yana bir bor ko'rdik. Erkaklar bu kasallikdan ayollarga qaraganda 5-6 marta tez aziyat chekishadi. Oshqozon yarasi odamni uzoq vaqt davomida nogironlikka olib kelishi mumkin.*

***Kalit so'zlar:** kortikosteroidlar, nosteroid dori vositalar, ichak yarasi, biologik faollik, yallig'lanish jarayoni, peptik yaralar, chekish, kislotalilik, jarrohlik amaliyoti, steroid dori vositalar, yuqumli kasalliklari.*

Oshqozon va O'n ikki barmoqli ichak yarasining asosiy sababi bo'lib *Helicobacter pylori* hisoblanadi. Bu oshqozon ichak traktining himoya membranasini

yo‘q qiladigan va oshqozondagi kislotalilik darajasini buzadigan yallig‘lanish o‘choqlarinin gpaydo bo‘lishini qo‘zg‘atadigan mikroob hisoblanadi. Aslida oshqozon yarasi nima bu oshqozonning shilliq qavatidagi ochiq yara, ba’zida xuddi shunday yaralar oshqozonning orasida joylashgan ichak qisimda paydo bo‘ladi. Bu holda, u o‘n ikki barmoqli ichak yarasi hisoblanadi. Oshqozon yarasining ikkala turi ham peptik yara deb ataladi. Ular bir xil ssenariy bo‘yicha paydo bo‘ladi, rivojlanadi va davolanadi. Shu bois peptik yara tushinchasini oshqozon yarasining aniq sinonimi desa ham bo‘ladi. Peptik yaralar juda keng tarqalgan. Misol uchun, Amerika Qo‘shma shtatlarida har o‘n nafaridan biri bu kasallikdan aziyat chekadi. Yosh qanchalik katta bo‘lsa, oshqozon yarasi rivojlanish xavfi shunchalik yuqori bo‘ladi. Ayniqsa, 60 yoshdan oshgan odamlarda bu kasallik keng tarqalgan. Oshqozonda ovqat hazm bo‘lishiga yordam beradigan kislota mavjud. Ammo u organning devorlarini ham hazm qila oladi. Buning oldini olish uchun oshqozonning ichki shilimshiq qismi faol ravishda ishlab chiqaradigan himoya hujayra qatlami bilan qoplangan. Agar biror sababga ko‘ra bu qatlam vayron bo‘lsa, shilimshiq kamaysa, kislota oshqozon devorini yemira boshlaydi. Shu tariqa yara hosil bo‘ladi. Himoya qatlamini buzishi mumkin bo‘lgan omillarga biz yuqorida aytib o‘tgan Helikobakter pylorining oshqozonga yuvilmagan qo‘llar yoki boshqa narsalardan tushgan bakteriyalarning himoya qatlamiga ziyon yetkazadi. Ba’zi sharoitlarda bu mikroblar birinchi novbatda oshqozon shilliq qavatining yallig‘lanishi(gastrit)ni keltirib chiqaradi, so‘ngra himoya qatlamining yaxlitligini buzadi. Qiziqarlisi shundaki, dunyo aholisining 50 foizigacha Helicobakter pylori bilan kasallangan. Ammo bu ko‘p holatlarda sog‘liqqa jiddiy ta’sir qilmaydi. Oshqozon yarasi bilan infeksiyalanganlarning 10-15 foizidagina rivojlanadi.

Shu jumladan bir qancha og‘riq qoldiruvchi dori vositalarini qabul qilish, ma’lumki steroid (yuqori biologik faollikka ega preparatlar) bo‘lmagan yallig‘lanishga qarshi dorilar (NSAID) oshqozon yarasining paydo bo‘lishiga olib kelishi mumkin, masalan:

Aspirin tabletkalari ham himoya qobig‘i bilan qoplangan bo‘lsa ham oshqozondan tashqarida eriydi.

Ibuprofenga asoslangan vositalar.

Diklofenak natriyga asoslangan preparatlar.

Naproksenga asoslangan og‘riq qoldiruvchi vositalar.

Ba‘zi retseptlarga asoslangan NSAIDlar.

Parasetamolga asoslangan vositalar steroid bo‘lmagan yallig‘lanishga qarshipreparatlarga tegishli emas va ular oshqozonning himoya qatlamiga zarar yetkazmaydi. Qo‘shimcha ravishda shuni ta‘kidlash kerakki, NSAID larni qabul qilganlarning hammasi ham oshqozon yarasini rivojlantirmaydi. Og‘riq qoldiruvchi vositalar allaqachon *Helicobacter pylori* bakteriyasi bilan kasallangan oshqozonga kirsam, xavf ortadi. Shuningdek, steroid bo‘lmagan yallig‘lanishga qarshi dorilarini qabul qilish ikki hissa xavfli bo‘lishi mumkin, agar:

Ko‘rsatmalarga rioya qilmagan holda, og‘riq qoldiruvchi vositalarni nazoratsiz ravishda ichsangiz, dozani oshirsangiz.

NSAIDLarni ketma-ket bir necha kun ketma-ket ravishda qabul qilsangiz.

70 yoshdan oshgan bo‘lsangiz.

Kortikosteroidlarni qabul qilayotgan bo‘lasangiz. Bunday preparatlar astma, artritlar uchun buyuriladi.

Bemorga oldin ham oshqozon yarasi tashxisi qo‘yilgan bo‘lsa.

Bular qatoriga yana turmush tarzining ayrim omillari: Ilgari qabul qilingan achchiq ovqatlar, qahva, spirtli ichiklar va stress oshqozonning himoya qatlamini yupqalashtiradi, degan qarash bor edi. Ammo bu uchun yetarli dalillar mavjud emas. Ko‘proq tasdiqlangan omillardan zararli omillardan biri- chekish oshqozon yarasining shakllanishiga olib kelishi mumkin:

Og‘riq yuqumli kasalliklar:

Qorin bo‘shlig‘ida o‘tkazilgan jarrohlik amaliyoti:

Ba‘zi dori-darmonlarni qabul qilish, masalan, steroidlar:

Zollinger-Ellison sindromi deb ataluvchi kam uchraydigan kasallik bo‘lib, unda kislotaga hosil qiluvchi hujayralarda o‘sma (gastrinoma) paydo bo‘ladi.

Xavfli oshqozon yarasi ba'zan inson uchun haxf tug'diradigan hech qanday omildek tuyilishi mumkin. Agar oshqozon yarasi kichik bo'lsa, organizm o'z-o'zidan uni yengadi. Oshqozon shilliq qavatidagi yara bitadi va ovqat hazm qilish tizimi normal ishlashini davom etdiradi. Yana bir noxush asorat yaraning chuqurlashib borishi bilan yuzaga keladi. Paydo bo'lgan teshik orqali oshqozon yoki ichak tarkibi qorin bo'shlig'iga o'tadi va bu peritonitga olib keladi. Qorin bo'shlig'ining yallig'lanishi, o'z vaqtida to'xtatilmasa, qon zaharlanishiga, muhim organlarning ishlamay qolishiga va to'satdan o'limga ham sabab bo'lishi mumkin. Tibbiy ko'riksiz sizning holatingizda vaqealar qanday rivojlanishini oldindan aytib bo'lmaydi. Shuning uchun oshqozon yarasi belgilarini bilish juda muhim, ular paydo bo'lsa, iloji boricha tezroq shifokorga murojaat qilish lozim. Ba'zan hech qanday alomat sezilmaydi. Ammo ko'pincha oshqozon yarasi xarakterli belgilar sifatida namoyon bo'ladi.

Qorinning yuqori markaziy qismida yonuvchan, kesuvchan og'riqlar paydo bo'laadi. Bu esa och qoringa aniq namoyon bo'ladi.

Og'riq ovqatdan keyin yoki dori-darmonlarni qabul qilgandan keyin kamayadi.

Ko'ngil aynishi yoki qayt qilish muntazam ravishda sodir bo'ladi

Jig'ildon qaynashi kuzatiladi.

Agar ushbu alomatlardan kamida ikkitasini his qilsangiz, iloji boricha gastroentrologga ko'rinish tavfsiya etiladi. Oshqozon yarasini oldini olishda asosan zarurat bo'lmasa, og'riq qoldiruvchi vosita (NSAID) larni qabul qilmaslik lozim. Haroratni pasaytirish yoki og'riqni kamaytirish lozim bo'lsa, NSAID larning eng past dozasidan foydalanish lozim. Ovqatlanish qonun qoidalariga rioya qilish, o'z vaqtida va ovqatlanish ratsionidan chiqmagan hoatda meyorida ovqatlanish, spirtli ichimliklar va chekish kabi zararli odatlardan yiroq yurish ham oshqozon va o'n ikki barmoqli ichak yara kasalliklarini aholi orasida sezilarli darajada kamayishini va oldini olinishini ta'minlaydi.

Adabiyotlar va manbalar:

1. Rossiya tibbiy server “Ko‘paytirish muammolari” jurnali, Jurnalning 1999 yil soni.
2. Early human development 89 (5) 277-281, 2013/ Milca Jeric, Damir Roje, Nina Medic, Tomislav Strinic, Zoran Mestrovic, Marco Vulic.
3. СУБЕРЛЕНИНКА Назимова А. Ф. Красникова Марина Борисовна. Трубина Татьяна Борисовна, Трубин Владимир Борисович
4. М. И. Кахиани ЖУРНАЛ АКУШЕРСТВА и ЖЕНСКИХ БОЛЕЗНЕЙ
5. ВОРОНЦОВ И. М./ Материалы 2-го Российского форума « мат и дитя»- М.. 1994- С 242-243
6. Доценко В. А. Эколого-гигиеническая концепция питания человека/ Дщценко В. А. Гигиена и санитария.
7. Nargiza |Magzumova GINEKOLOGIK KASALLIKLAR

AYOLLARDA HOMILADORLIKNI DASTLABKI OYLARIDA ANIQLASH

To'layev Bobur Zoyir o'g'li

Samarqand davlat tibbiyot universiteti talabasi

Subxonova Zarnigor Sultonbek qizi

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Suyunova Muxlisa Olimjon qizi

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

***Annotatsiya:** Maqolaning mazmuni homiladorlikning belgilari, alomatlari haqida uning qanday namoyon bo'lishi hamma ayollarda biroz yoki tubdan farq qilishi mumkin. Ba'zi ayollarda homiladorlikni ko'rsatadigan dastlabki belgilar mavjud bo'lsa, ba'zilarida hech qanday o'zgarish sezmaydilar. Tuxum hujayra urug'langanidan keyin ayol organizmida qator gormonal o'zgarishlar kuzatiladi. Quyida organizmdagi gormonal o'zgarishlar ta'sirida yuzaga kelayotgan o'zgarishlar haqida to'xtalib o'tamiz.*

***Kalit so'zlar:** bosh og'rig'i, implantatsiya, yetuk homiladorlik, allergik sezuvchanlik, toshmalar, ko'ngil aynishi, tanadagi shishlar.*

Ayol tuxundoni urug'langandan so'ng bachadonda joylashishni boshlaydi. Bu jarayon implantatsiya deb ataladi. Aynan shu davrda (1-2 kun) qindan oz miqdorda qonli ajralma kuzatilishi mumkin. Ular hayz davomidagi ajralmalardan rangi, davomiyligi va miqdori bilan tubdan farq qiladi. Rangi ochroq, davomiyligi qisqaroq va miqdori juda oz bo'ladi. Bu vaqtda hayz kelishi kuzatilmaydi. Biroq hayzning kechikishiga ishonchli belgi sifatida qaralmasligi kerak, chunki hayz ko'rishning

yo'qligi ko'pincha reproduktiv tizim kasalliklari, stress va gormomal patologik o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Homiladorlining belgilari: Sut bezlarining kattalashishi va og'riqli bo'lishi kuzatiladi. Homiladorlik yuzaga kelganida ayol organizmida juda ko'p gormonal o'zgarishlar yuzaga keladi. Sut bezlari esa gormonal o'zgaruvchanlikka juda sezgir bo'ladi. Lekin ko'krakning kattalashishi homiladorlikka qarshi ichiladigan gormonal dori vositalar tufayli ham vujudga kelishi mumkinligini ham yoddan chiqar, asligimiz lozim. Homilador ayolning ko'krak bezlarida butun homiladorlik davri davomida o'ziga xos o'zgarishlar bo'ladi. O'zgarishlar homiladorlikning ilk belgilari sifatida namoyon bo'lishidan boshlab, toki tug'uruqqa qadar yangi tug'ilajak chaqaloqni to'laqonli ozuqa bilan ta'minlash darajasiga yetguniga qadar davom etadi. Ko'krakdagi bu o'zgarishlarga yumshoqlik va noqulaylik kiradi. Ko'krakning yumshoqligi bu ko'pincha homiladorlikning dastlabki belgilaridan biridir. Bu o'zgarishlar qondagi gormonlar darajasining ko'tarilishi va ko'krak to'qimalarida qon aylanishining yaxshilanishi tufayli yuzaga keladi. Homilador bo'lganda, ayniqsa, birinchi homiladorlik paytida bir yoki ikki o'lchamda ko'krak hajmining oshishi bu odatiy holdir. Bu holat homiladorlikning dastlabki davridan boshlanishi mumkin va bu butun davr mobaynida davom etishi mumkin. Ko'krakning tez o'sishi uning terisining cho'zilishiga va va qichishishiga olib keladi. Farzand tug'ilganidan keyin ham ko'krak kattalashishda davom etishi mumkin. Homiladorlik davrida qon hajmi 50 % ga oshadi. Buning oqibatida ko'krak va oshqozon sohasida yiriklashgan tomirlar, qon va ozuqa moddalarni tanadagi rivojlanayotgan homilaga yetkazib berish uchun zarur. Bundan tashqari areolalar rangi to'qlashadi, so'rg'ichlardan suyuqlik oqishi, ko'krak shishi ham shular jumlasiga kiradi. Shish ba'zi homiladorlarga ta'sir qiladi, bu shishlar tashvishlanish uchun sabab bo'lmaydi.

Charchoq va uyquchanlik, tezda holsizlanish, ba'zilar yig'loqi bo'lib qolishi ham ko'p yuzaga keladigan holat. Bu belgi ko'pincha birinchi yordamga keladi. Organizmda modda almashinuv jarayonlarining kuchayishi va tez charchoq hissi,

uyquchanlik hamda hordiq olish istagi paydo bo'lishiga olib keladi. Keyinchalik birinchi trimestrdagi uyquchanlik keyingi trimestrlarda uyqusizlik bilan almashinadi.

Ko'ngil aynishi yoki toksikoz paydo bo'lishi ko'pincha homilaning 5-6 haftaligidan boshlanadi, ba'zi ayollarda esa bu simptom urug'langandan so'ng, ya'ni 2-3 haftada ham kuzatilishi mumkin. Toksikoz homiladorlikning umumiy belgisi bo'lib, ko'ngil aynishiva ba'zi ba'zida qayt qilishi bilan ajralib turadi. Toksikoz odatda ertalabki ko'ngil aynishi bilan bir qatorda kunning istalgan vaqtida ham xuddi shu belgilar bilan homilador ayolga turli noqulayliklar tug'dirishi mumkin. Homiladorlikda ko'ngil aynishi va qusish odatda homilaga zarar yetkazmaydi. Ko'ngil aynishi natijasida ba'zan qayt qilish ham yuzaga kelishi mumkin tabiiyki bu o'z vaqtida organism suv balansuning kamayishiga olib keladi. Shuning uchun homilador ayollarimizda ovqatlanish oralig'ida tez-tez suv ichish tavsiya etiladi. Gazlanmagan mineral suv yoki limonli choy ko'ngil aynishini yengishiga va yo'qolgan suyuqlik o'rminin to'ldirishga yordamlashadi. Toksikoz bilan kurashayotgan homilador ayollar uchun toza havoda sayr qilish ham yaxshi natija beradi. Bunda yurish paytida homilador ayol va homilaning qoni kislorod bilan yaxshi to'yinadi va qon aylanishi yaxshilanadi. Qo'shimcha ravishda homiladorlik vaqtida ta'm va hidga ta'sirchan bo'lib qolishlari va bu ko'ngil aynishi, bosh og'rig'i, va allergik reaksiyalarni qo'zg'ashi mumkin.

Homiladorlikning dastlabki belgisi sifatida yana ayolda odatdagidan ko'ra tez-tez kichik hojatga ehtiyoj yuzaga kelishini kuzatish mumkin. Homiladorlik paytida tanadagi qon miqdori ortib boradi, bu homilador ayolning buyraklariga tushadigan qo'shimcha suyuqlikni qayta ishlashga olib keladi. Bu esa o'z-o'zidan peshob ajralishining oshishiga olib keladi.

Bundan atshqari qo'shimcha ravishda quyidagi o'zgarishlar ham yuzaga keladi.

Homiladorlikning belgilari sifatida bazal tempraturaning ortishi

Progesteron gormonning ko'plab ishlab chiqarilishi natijasida tana harorati 37 gradusgacha ko'tarilishi mumkin.

Chanoq sohasida og'irlik hissini sezish, ya'ni chanoq sohasida qon aylanishi ortishi hisobiga yuzaga keladi.

Uyqusizlik – charchash hissi ko'pincha asab qo'zg'aluvchanligiga olib kelishi natijasida uyqusizlik kuzatilishi mumkin.

Belda og'riq sezish- bel sohasida simillovchi og'riqlarni sezish mumkin. Ammo buyrak kasalliklarida ham og'riq kuzatilishini unutmasligimiz lozim.

Bosh og'rig'i-gormonal o'zgarishlar asab tizimiga ta'sir qilganligi sababli bosh og'rig'i kuzatilishi mumkin.

Bosh aylanishi va hushidan ketish. Bu qon tomirlarning kengayishi, qon bosimining pasayishi va qonda qand miqdorining kamayishi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Ishtahaning ochilishi – moddalar almashinuvi va tezlashuvi sababli ishtaha ochiladi.

Hid bilish va ta'm bilishning kuchayishi- oldinlari hidlarga nisbatan sezgirliги past bo'lsa yoki ahamiyat bermagan bo'lsa, homiladorlikda sezgirliги ortadi.

Qo'zg'aluvchanlik va kayfiyatning o'zgarishi- ko'pchilik ayollar jahldor va kayfiyati tez-tez o'zgarib turuvchi bo'lib qolishadi

Tana va yuzning o'zgarishi-ayol organizmi homilani ozuqa bilan ta'minlab berishi uchun tana vazni ortishi kuzatiladi.

Yuz, qo'l va oyoqlarning shishi- homiladorlikda organizm ko'proq suyuqlik ushlab qolishga harakat qiladi. Shu sababdan ha yuz, qo'l va oyoqlarda turli darajadagi shishlar kuzatiladi.

Yuzdagi har xil toshmalar- ayol oldinlari terisi bilan hech qanday muammolar bo'lmagan bo'lsada, homiladorlikda yuzda husnbuzarlar toshadi. Bu organizmdagi gormonal o'zgaruvchanli bilan ta'riflanadi.

Qorin dam bo'lishi va qabziyat-gormonlarning ichakka ta'siri natijasida ichaklarda metiorizm kuzatiladi.

Qorinning oq chizig'ida pigmentatsiyaning buzilishi- homilador ayollar uchun harakterli bo'lgan simptom kindikdan qov simfizigacha bo'lgan "yo'lakcha" paydo bo'ladi.

Adabiyotlar va manbalar:

1. Akusherlik amaliyoti A. A Qodirova. M. H. Kattaxo'jayeva, D. Q. Najmiddinova, V, E Ashurova
2. Early human development 89 (5) 277-281, 2013/ Milca Jeric, Damir Roje, Nina Medic, Tomislav Strinic, Zoran Mestrovic, Marco Vulic.
3. CYBERLENINKA Назимова А. Ф. Красникова Марина Борисовна. Трубина Татьяна Борисовна, Трубин Владимир Борисович
4. М. И. Кахиани ЖУРНАЛ АКУШЕРСТВА и ЖЕНСКИХ БОЛЕЗНЕЙ
5. ВОРОНЦОВ И. М./ Материалы 2-го Российского форума « мат и дитя»- М.. 1994- С 242-243
6. Доценко В. А. Эколого-гигиеническая концепция питания человека/ Дщценко В. А. Гигиена и санитария.

MEHNAT MUHOFAZASI FANINING RIVOJLANISH TARIXI VA BOSHQA FANLAR BILAN O‘ZARO BOG‘LIQLIGI

Shodmonov G‘olib Do‘stmurodovich,

Karimov Bahodir O‘ktam o‘g‘li

Qarshi muhandislik – iqtisodiyot instituti

E-mail: favorite_007@mail.ru

***Annotatsiya.** Maqolada Insoniyatning uzoq o‘tmish hayotiy tajribasi har qanday faoliyat potensial xavfga ega ekanligini tasdiqlaydi. Xavfsizlik – ma’lum darajada xavf tug‘ilishi bartaraf etilgan faoliyat vaziyati, ya’ni faoliyatni amalga oshirishdagi asosiy maqsadlardan biridir. Mehnat muhofazasi - bu tegishli qonun va boshqa me’yoriy hujjatlar asosida amal qiluvchi, insonning mehnat jarayonidagi xavfsizligi, sihat-salomatligi va ish qobiliyatini saqlanishini ta’minlashga qaratilgan ijtimoiy-iqtisodiy, tashkiliy, texnikaviy, sanitar-gigienik va davolash profilaktika tadbirlar hamda vositalar tizimidan iboratdir.*

***Tayanch iboralar:** xavfsizlik, muhandislik psixologiyasi, psixofiziologiya, mehnat fiziologiyasi, mehnat gigiyenasi, antropometriya, ergonomika, texnikaviy estetika, mehnat muhofazasi, tashkiliy, sanitariya-gigienik, texnikaviy, ijtimoiy-iqtisodiy va davolash profilaktika tadbirlari.*

Kirish. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy va siyosiy sohalardagi barcha islohotlarning pirovard maqsadi yurtimizda yashayotgan barcha fuqarolar uchun munosib hayot sharoitlarini yaratishdan iboratdir. Albatta, hozirgi vaqtda har qanday jamiyatda munosib hayot sharoitini yaratish ilmiy-texnik taraqqiyot asosida amalga oshiriladi va bu inson mehnatini yengillashtirish bilan bir qatorda, turli xil xavfli omillarni vujudga keltiradiki, natijada har xil ko‘rinishdagi baxtsiz hodisalar: jarohatlanishlar, shikastlanishlar va kasb kasalliklari vujudga keladi. Lekin, bu

muqaddas zaminda yashayotgan har bir inson yaxshi yashashni, ya'ni, o'zining moddiy, ma'naviy va ijtimoiy ehtiyojlarini to'liqroq qondirishni istaydi. Aynan shu sababli inson tinimsiz faoliyatda bo'ladi.

Faoliyat – insonning yashashi uchun zarur bo'lgan asosiy shart-sharoitlardan biridir.

Mehnat – faoliyatning oliy formasidir. Falsafiy nuqtai nazardan olib qaraganda «inson» tushunchasiga eng adekvat aniqlanish «Homo agens», ya'ni «harakatdagi inson»dir. Albatta, faoliyat va mehnat formasi turlicha bo'lib, u hayotdagi ishlab chiqarish, madaniyat, jamoat ishlari, ilmiy ishlar va boshqa sohalardagi amaliy, intellektual hamda ma'naviy jarayonlarni o'z ichiga oladi.

Faoliyatni tartibsiz, amaldagi qonun-qoidalar, standartlar va ko'rsatmalarga amal qilmasdan amalga oshirilishi, nafaqat jarohatlanish yoki shikastlanishni keltirib chiqarishi, balki ayrim hollarda o'limga ham olib kelishi mumkin. Tabiiyki, bu insonni o'z faoliyatidagi tabiiy, texnik, antropogen, ekologik va boshqa turdagi barcha xavfli omillardan himoyalashni ilmiy asosda tashkil etishni talab etadi. Aynan «Hayot faoliyati xavfsizligi» fanining asosiy maqsadi va vazifalari ushbu masala yechimiga qaratilgan bo'lib, u fanning o'z qonuniyatlari, uslublari va printsiplari asosida amalga oshiriladi.

Asosiy qism. Insoniyatning uzoq o'tmish hayotiy tajribasi har qanday faoliyat potensial xavfga ega ekanligini tasdiqlaydi. Albatta, bu tasdiq aksiomaviy harakterga egadir. Vaholanki, xavf darajasini boshqarish va kamaytirish mumkin. Lekin, qanday vaziyatda bo'lmasin absolyut xavfsizlikga erishib bo'lmaydi.

Xavfsizlik – ma'lum darajada xavf tug'ilishi bartaraf etilgan faoliyat vaziyati, ya'ni faoliyatni amalga oshirishdagi asosiy maqsadlardan biridir.

Mehnat muhofazasi esa insonning mehnat faoliyati davrida xavfsizlikni ta'minlashga qaratilgan vositalar, usullar majmuidir. Demak, inson faoliyati xavfsizligini ta'minlash birinchi navbatda uning faoliyat jarayonini va uni amalga oshirishda yuzaga keladigan xavfli omillarni o'rganishni talab etadi. Shu sababli inson faoliyati xavfsizligini ta'minlash bo'yicha tadqiqot ishlari eramizdan oldingi 384-322

yillarda ijod qilgan Aristotel, eramizdan oldingi 460-377 yillarda yashagan Gippokrat asarlarida ham uchraydi.

Tiklanish davrning buyuk taniqli olimi Parauels (1493-1541yy.) tog' ishlarini bajarishda yuzaga keladigan xavfli omillarni o'rganib chiqqan. U o'z asarlarida «Barcha moddalar zahardir va barcha moddalar dori-darmon hamdir. Faqat bir me'yori ushbu moddani zaharga aylantirsa, ikkinchi me'yori esa uni dori-darmonga aylantiradi» deb yozadi. Nemis olimi Agrikol (1494-1555yy) o'zining «Tog' ishlari haqida» nomli asarida, shuningdek, italyan vrachi Ramatssin (1633-1714yy), rus olimi M.V.Lomonosov (1711-1765yy) o'z asarlarida mehnat muhofazasi masalalariga katta e'tibor qaratgan.

XIX asrda sanoatni intensiv rivojlanishi natijasida mehnat muhofazasi muammolari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borgan bir qancha olimlar yitishib chiqdi. Jumladan, V.L.Kirpichev (1845-1913yy), A.A.Press (1857-1930yy), D.P.Nikoskiy (1855-1918yy), V.A.Levitskiy (1867-1936yy), A.A.Skochinskiy (1874-1960yy), S.I.Kaplun (1897-1943yy) shular jumlasidandir. Yuqorida ta'kidlanganidek, mehnat xavfsizligini ta'minlash qadimgi davrdan hozirgi kungacha inson faoliyatining muhim tomonlaridan biri hisoblanib kelindi. Inson imkon qadar o'zining ilmiy va amaliy faoliyatida doimo o'z xavfsizligini ta'minlashga harakat qildi. Shu sababli, «Mehnatni muhofaza qilish» mustaqil fan sifatida shakllandi va o'z nazariyasiga, metodiga hamda prinsiplariga ega bo'ldi. Shu bilan bir qatorda «Mehnatni muhofaza qilish» fani muhandislik psixologiyasi, psixofiziologiya, mehnat fiziologiyasi, mehnat gigiyenasi, antropometriya, ergonomika, texnikaviy estetika kabi fanlarning yutuqlariga asoslanadi. Ushbu fanlar bir-biridan tadqiqot qilinadigan yoki o'rganiladigan ob'ektlarining turi, ya'ni, «inson-mashina», «inson-muhit», «inson-mashina-muhit» tizimlari bilan farq qiladi. Birinchi turdagi tizimlar qonuniyatlarini muhandislik psixologiyasi, psixofiziologiya, mehnat fiziologiyasi o'rgansa, «inson-muhit» tizimi qonuniyatlarini mehnat gigiyenasi o'rganadi. «Inson-mashina-muhit» qonuniyatlari esa ergonomikaning asosiy tadbiriq ob'yekti hisoblanadi. Lekin, real ishlab chiqarish sharoitida barcha turdagi bog'lanishlar bir vaqtda yuzaga keladi va shu sababli inson

o‘z mehnat faoliyatida bir necha omillar bilan bog‘lanadi, o‘zaro ta‘sirida bo‘ladi. Shu sababli, ishlab chiqarish sharoitida umumlashgan xavfli va zararli omillarning inson sog‘ligi va mehnat qobiliyatiga birgalikdagi ta‘sirini alohida mustaqil fan – «Mehnat muhofazasi» o‘rganadi.

Mehnat muhofazasi - bu tegishli qonun va boshqa me‘yoriy hujjatlar asosida amal qiluvchi, insonning mehnat jarayonidagi xavfsizligi, sihat-salomatligi va ish qobiliyatini saqlanishini ta‘minlashga qaratilgan ijtimoiy-iqtisodiy, tashkiliy, texnikaviy, sanitar-gigienik va davolash profilaktika tadbirlar hamda vositalar tizimidan iboratdir.

Vaholanki, inson ishlab chiqarishdagi mehnat faoliyati davrida xavfli va zararli omillar ta‘sirida yashaydi. Shunga mos holda «Mehnatni muhofaza qilish» fanining ob‘ekti nafaqat insonning mehnat faoliyati, balki uning butun mehnat faoliyati davridagi xavfsizligini ta‘minlashga qaratilgan tashkiliy, sanitariya-gigienik, texnikaviy, ijtimoiy-iqtisodiy va davolash profilaktika tadbirlari hamda vositalari majmuidan iboratdir. Ushbu fan yuqorida ta‘kidlangan fanlardan tashqari texnikaviy, fizikaviy, kimyoviy, biologik va huquq fanlari bilan bog‘liq holda rivojlanadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda maqolada mehnat muhofazasining rivojlanish tarixi va boshqa fanlar bilan o‘zaro bog‘liqligi haqida fikir yuritildi va hayot faoliyati xavfsizligi fanining fan sifatida rivojlanish tarixi mazmun mohiyati ishchi xodimlarning sog‘lom ish faoliyatini taminlashdan iborat ekanligi ishchi hodimlar mehnatini, sog‘ligini saqlashdan va hayot faoliyati barqororlashishini amalga oshirishdan iborat ekanligi o‘rganildi. Inson-mashina-muhit qonuniyatlari esa ergonomikaning asosiy tadbiriq ob‘yekti hisoblanadi. Lekin, real ishlab chiqarish sharoitida barcha turdagi bog‘lanishlar bir vaqtda yuzaga keladi va shu sababli inson o‘z mehnat faoliyatida bir necha omillar bilan bog‘lanadi, o‘zaro ta‘sirida bo‘ladi. Shu sababli, ishlab chiqarish sharoitida umumlashgan xavfli va zararli omillarning inson sog‘ligi va mehnat qobiliyatiga birgalikdagi ta‘sirini alohida mustaqil fan – Mehnat muhofazasi o‘rganadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O. Qudratov, T. Gʻaniev. Hayotiy faoliyat xavfsizligi. Toshkent. «Mehnat»-2004.
2. H.E. Gʻoipov. Mehnat muhofazasi. Toshkent. «Mehnat»-2000
3. Gʻ.Y.Yormatov, O.R.Yuldashev, A.I.Hamrayeva. Hayot faoliyati xavfsizligi (Darslik) T., “Aloqachi” 2009. Bet – 218
4. Karimov B., qizi Nishonova S. C. MEHNATNI MUHOFAZA QILISHNING MAQSAD VA VAZIFALARI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 16. – C. 482-486.
5. Karimov B., qizi Nishonova S. C. MEHNATNI MUHOFAZA QILISHNING MAQSAD VA VAZIFALARI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 16. – C. 482-486.
6. Karimov B. MEHNAT MUHOFAZASI VA TEXNIKA XAVFSIZLIGI TAʼLIM YOʻNALISHINING FAOLIYAT OBʼEKT LARI VA ISH SOHALARI TOʻGʻRISIDA TUSHUNCHA //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 16. – C. 487-489.
7. Мурадов С. ПРОБЛЕМЫ ТУШЕНИЯ ПОЖАРОВ КЛАССА Е ЛИЧНЫМ СОСТАВОМ ПОЖАРНОЙ ОХРАНЫ В МИРЕ //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – T. 2. – №. 5.
8. Rayimkulov A., Murodov S. Some Issues of Safety in the Use of Tower Cranes Used in Construction Projects //JournalNX. – C. 301-308.
9. Sultonova D. N., qizi Siddiqova M. A. COLOR SCHEME IN THE FORMATION OF THE ARTISTIC ENVIRONMENT OF THE INTERIOR OF MODERN EDUCATIONAL CENTERS //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 109-115.
10. Muradov S. ISHLAB CHI QARISHDAGI AVARIYALARNI OʻRGANISH VA TAHLIL QILISH //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 16. – C. 474-477
11. Жураев Б. Х. МЕТОДЫ И СРЕДСТВА ПОДГОТОВКИ ХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОБЪЕКТОВ К ЧРЕЗВЫЧАЙНЫМ СИТУАЦИЯМ //Вестник науки и образования. – 2022. – №. 6-2 (126). – C. 20-24.

СИСТЕМА ВОЗБУЖДЕНИЯ СИНХРОННЫХ ГЕНЕРАТОРОВ

Алиев Аброр Мураткулович

Ассистент Термезского инженерно-технологического института

abror_aliyev@mail.ru

Аннотация: Системы возбуждения предназначены для питания обмотки возбуждения синхронной машины постоянным током и соответствующего регулирования тока возбуждения. К системе возбуждения машины относятся обмотка ротора, источник постоянного напряжения - возбудитель, устройства ручного или автоматического регулирования, с помощью которых можно изменять напряжение и соответственно ток возбуждения. В качестве возбудителей используются генераторы постоянного тока, генераторы переменного тока повышенной частоты с выпрямителями, тиристорные выпрямители, преобразующие ток различной частоты в постоянный.

Abstract: Excitation systems are designed to power the excitation winding of a synchronous machine with direct current and correspondingly regulate the excitation current. The excitation system of the machine includes the rotor winding, a constant voltage source - the exciter, manual or automatic control devices, with which you can change the voltage and, accordingly, the excitation current. DC generators, high-frequency alternating current generators with rectifiers, and thyristor rectifiers that convert current of various frequencies into direct current are used as exciters.

Ключевые слова: синхронный генератор, система возбуждение, тиристорные системы самовозбуждение, системы бесщеточные диодные, системы тиристорные независимые, цифровой автоматический регулятор напряжения систем АРВ.

ВВЕДЕНИЕ

Обмотки роторов синхронных генераторов получают питание от специальных источников постоянного тока, называемых возбудителями.

Мощность возбудителей составляет 0,3-1% мощности генератора, а номинальное напряжение - от 100 до 650 В. Чем мощнее генератор, тем обычно больше номинальное напряжение возбуждения.

Современные схемы возбуждения кроме возбудителя содержат большое количество вспомогательного оборудования. Совокупность возбудителя, вспомогательных и регулирующих устройств принято называть системой возбуждения.

Системы возбуждения используются для питания роторной обмотки постоянным током, который соответствует току возбуждения. В наши дни для регулирования тока возбуждения используют системы АРВ (автоматического регулирования возбуждения), реагирующие на ряд параметров синхронного генератора и в зависимости от режима его работы автоматически изменяя ток возбуждения.

Система возбуждения синхронной машины, использующая коллекторную машину постоянного тока, сидящую на одном валу или в виде отдельного агрегата, остается основной, несмотря на рост единичной мощности синхронного генератора до сотен тысяч киловатт. В период 1965—1970 гг. единичная мощность синхронных генераторов возросла до 800 000 кВт, соответственно мощность возбуждения выросла до нескольких тысяч киловатт. При изготовлении коллекторных машин такой мощности возникают значительные трудности. [8]

Структура условного обозначения система возбуждения, которого выпускаемого в настоящий время:

СВГ - XXX 1 - XXX 2 - 2,0 - УХЛ 4 [9]

СВГ – система возбуждения генератора;

XXX 1 – номинальное выпрямленное напряжение, В;

XXX 2 – номинальный ток обмотки возбуждения генератора, А;

2,0 кратность форсировки по напряжению, о.е.

УХЛ – климатическое исполнение (умеренный климат);

4 – категория размещения.

ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ

Ниже на схема-1 показано функциональная схема возбуждения синхронного генератора. [7]

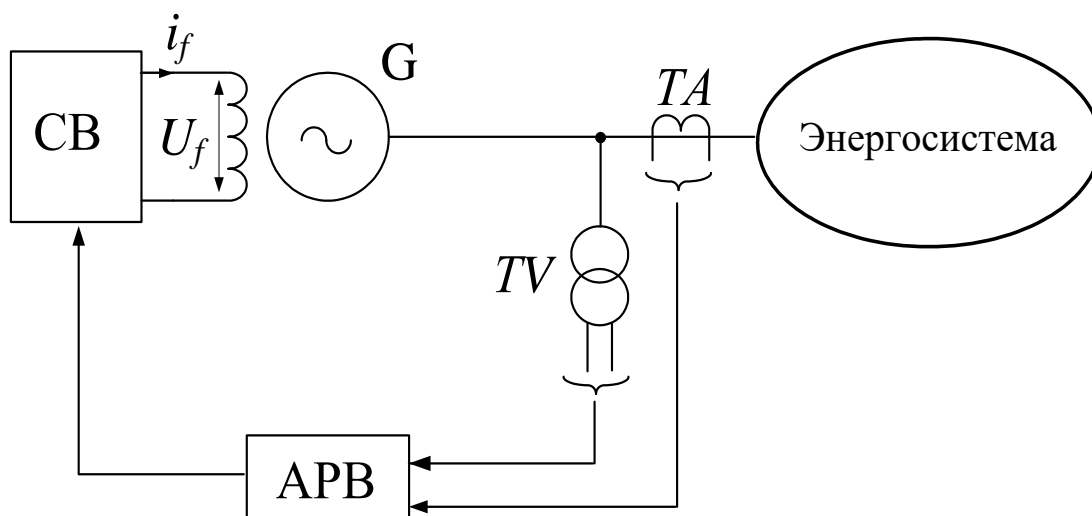

Схема-1. Функциональная схема возбуждения синхронного генератора, где: *G* – синхронный генератор, *АРВ* – автоматического регулирования возбуждения, *СВ* – система возбуждения, *TV* – трансформатор напряжения, трансформатор ток.

Следует иметь в виду, что при работе крупных синхронных генераторов на протяженные линии электропередач для устойчивой работы необходимо обеспечить возможность быстро увеличивать возбуждение при нарушении режима. Машинный возбудитель из-за наличия индуктивности у его обмоток обладает относительно большой электромагнитной постоянной времени (порядка десятых долей секунды). Важным является переход на безинерционные системы возбуждения.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Современное состояние полупроводниковой техники допускает создание мощных полупроводниковых выпрямителей для возбуждения

синхронных машин. Применение полупроводниковых выпрямителей существенно упрощает и облегчает систему возбуждения, повышает ее быстродействие.

В качестве возбудителей используются генераторы постоянного тока, генераторы переменного тока повышенной частоты с выпрямителями, тиристорные выпрямители, преобразующие ток различной частоты в постоянный.

Рассмотрим наиболее современные системы возбуждения мощных генераторов. [6]

- *Тиристорные системы самовозбуждения (СТС)* предназначены для питания обмоток возбуждения турбо и гидрогенераторов выпрямленным регулируемым током.

Системы самовозбуждения менее надежны, чем системы независимого возбуждения, поскольку в них работа возбудителя зависит от режима сети переменного тока.

- *Системы тиристорные независимые (СТН)* предназначены для питания обмоток возбуждения крупных турбо- и гидрогенераторов выпрямленным регулируемым током.

Независимое возбуждение генераторов получило наибольшее распространение. Основное достоинство этого способа состоит в том, что возбуждение синхронного генератора не зависит от режима электрической сети и поэтому является наиболее надежным.

- *Системы бесщеточные диодные (СБД)* предназначены для питания обмоток возбуждения турбогенераторов выпрямленным регулируемым током.

Система бесщеточного возбуждения интенсивно совершенствуется и является перспективной для генераторов всех типов, особенно для турбогенераторов большой мощности (300-1200 МВт).

- *Цифровой автоматический регулятор напряжения систем АРВ.*

ОБСУЖДЕНИЕ

Система возбуждения синхронного генератора (СВГ) предназначена для питания обмотки возбуждения турбогенератора автоматически регулируемым постоянным током, в нормальных и аварийных режимах работы генератора.

СВГ обеспечивает:

- пуск, по одной команде с заданным алгоритмом и темпом нарастания напряжения генератора. На завершающем этапе пуска при поступлении на соответствующие входы напряжения, пропорционального напряжению сети, обеспечивается подгонка уставки напряжения турбогенератора к напряжению сети;
- работу генератора в автономном режиме, в энергосистеме с нагрузками, от холостого хода до номинального, а также с перегрузками, допускаемыми турбогенератором;
- устойчивую работу турбогенератора в переходных и аварийных режимах, при сбросах и набросах нагрузки, режимах недовозбуждения, допускаемых генератором по условиям устойчивости и нагрева;
- форсировку возбуждения или развозбуждение при нарушениях в энергосистеме, вызывающих снижение или увеличение напряжения генератора;
- гашение поля обмотки возбуждения генератора при нормальном останове генератора инвертированием через тиристоры, а в аварийных режимах генератора - отключением АГП;
- автоматическое регулирование тока возбуждения турбогенератора с использованием пропорционально – интегрального (ПИ) закона регулирования по отклонению напряжения генератора и изменению реактивной составляющей тока статора, и отклонению тока ротора;
- дистанционное изменение уставки напряжения генератора в пределах от 80 до 110 % номинального значения;

- ручное регулирование тока возбуждения в диапазоне от 0 % до 200 % (задается уставками);
- ограничение тока возбуждения генератора двухкратным значением по отношению к номинальному току, а также ограничение перегрузки по току ротора генератора по время-зависимой характеристике;
- контроль перегрузки по току статора генератора по время-зависимой характеристике;
- контроль и ограничение реактивной мощности генератора в зависимости от значения активной мощности;
- «подгонку» уставки напряжения турбогенератора к напряжению сети с точностью 0,3 % от установившегося напряжения сети;
- точность поддержания напряжения на выводах турбогенератора в пределах 0,5 % от заданной статической характеристики;
- постоянный контроль сопротивления изоляции цепей ротора;
- начальное возбуждение генератора от сети постоянного напряжения 220 В или 110 В;
- контроль токов фаз первичной обмотки питающего трансформатора.

Системы возбуждения обеспечивают следующие режимы работы синхронных генераторов: начальное возбуждение, холостой ход, включение в сеть методом точной синхронизации или самосинхронизации, работу в энергосистеме с допустимыми нагрузками и перегрузками, форсировку возбуждения по напряжению и по току с заданной кратностью, разгрузку по реактивной мощности и развозбуждение при неисправности энергосистемы.

ЗАКЛЮЧЕНИЯ

Цифровой автоматический регулятор напряжения систем АРВ системы возбуждения синхронных генераторов главной отличительной особенностью имеют то, что в них используется быстрое действие автоматических регуляторов возбуждения и реализовать информационные функции, функции контроля, защиты и диагностики, обеспечить связь с системами управления верхнего уровня.

Литература:

1. Липкин, Б. Ю. Электроснабжение промышленных предприятий и установок: учебник для вузов / Б. Ю. Липкин. – М. : Высшая школа, 1990. – 363 с.
2. Неклепаев, Б. Н. Электрическая часть электростанций: учебное пособие для студентов вузов / Б. Н. Неклепаев. – М. : Высшая школа, 1998. – 586 с.
3. Самойлов, М. В. Основы энергосбережения: учебное пособие для студентов вузов / М. В. Самойлов. – 2-е изд., стер. – Минск : БГЭУ, 2002. – 198 с.
4. Интернет-портал: Сайт все о электроснабжении и электротехнике [Электронный ресурс] / Системы возбуждения синхронных генераторов. – Режим доступа: <http://pue8.ru/silovayaelektronika/198-sistemy-vozbuzhdeniya-sinhronnyh-generatorov.html>. – Дата доступа: 14.04.2016.
5. Интернет-портал: Сайт все о электроснабжении и электротехнике [Электронный ресурс] / Модели систем возбуждения синхронных машин. – Режим доступа: https://portal.tpu.ru/SHARED/k/KATZ/teach/Tab4/lk8_AVR.ppt
8. Интернет-портал: Сайт все о электроснабжении и электротехнике [Электронный ресурс] / Общие сведения об электрических машинах - системы возбуждения синхронных генераторов. – Режим доступа: <https://leg.co.ua/info/elektricheskie-mashiny/obschie-svedeniya-ob-elektricheskikh-mashinah-10.html>
9. Интернет-портал: Сайт все о электроснабжении и электротехнике [Электронный ресурс] / Система возбуждения генератора СВГ. – Режим доступа: https://pluton.ua/p/brochures/doc/SVG_ru.pdf

RADIOAKTIV NURLARNING INSON ORGANIZMIGA TA'SIRI

Avezov Ismoil Yoshuzoq o'g'li

BuDU fizika o'qituvchisi

Email: ismoil.avezov.yoshuzoqvich@gmail.com

Xusenova Eldona Eldorovna

BuDU Fizika kafedrası talabasi

Email: khusenovaeldona@gmail.com

***Annotatsiya:** Kundalik hayotimizda nurlanish, radioaktivlik atamalariga tez-tez duch kelamiz. Ko'pchilik ularning inson uchun zararli ekanligini bilsa-da, asl mohiyatini yaxshi anglab yetmaydi. Holbuki, atrofimizni o'rab turgan oddiy jismlar, kundalik turmushda keng foydalaniladigan materiallarda ham radioaktivlik xususiyati mavjud bo'lishi mumkin.*

- Aholi yashaydigan binolarning asosiy qurilish materiallarining tarkibida tabiiy va sun'iy radioaktiv elementlarning yemirilishi natijasida radioaktiv gaz radon-222 izotopi hosil bo'ladi. - Bu izotop suvda yaxshi eriydi hamda havo va suv orqali odamning ichki organizmiga tushib turli xil patologik o'zgarishlarga olib keladi. Shu sababli hozirgi kunda radon-222 radioaktiv gazini o'rganish dolzarbdir.

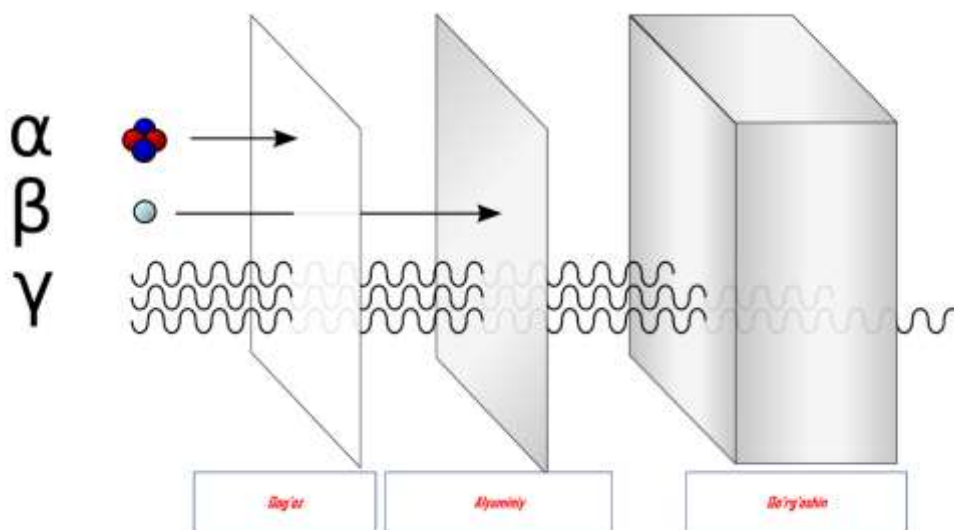
Tabiiy radioaktiv izotoplarning tarqalishi turli hududlarda hududning geografik joylashuviga bog'liq ravishda turlicha bo'ladi. Radioaktiv izotoplar kishilar organizmiga havo, suv, iste'mol mahsulotlari biologik zanjiri orqali o'tadi va kishilarning organlarini ichkaridan nurlantiradigan ichki nurlanish manbai bo'lib qoladi. Radionuklidlarning organizmda chiqarilishi, radionuklidlarning fizikaviy-kimyoviy xossalari, yarim yemirilish davrlariga bog'liq bo'lib, to'liq chiqarilmasdan organizmdagi turli organlarda (suyakda, mushaklarda, o'pkada va boshqalarda) to'planadi. Kishilar organizmiga o'tgan radioaktiv izotoplarning xavfsiz deb belgilangan chegaraviy miqdoridan ortib ketishi kishilarning ortiqcha nurlanish olishiga olib keladi. Ortiqcha nurlanish esa sog'lom hujayralar atomlarini

ionlashtirib, hujayralarni yemiradi, qon tarkibini o'zgartiradi, hayot uchun xavfli bo'lgan turli patologik jarayonlar (saraton, nasl kasalligi, bepushtlik, teri, qon kasalliklari) kelib chiqishiga sabab bo'lishi mumkin. Shuning uchun ham atrof-muhit namunalarining tarkibidagi radionuklidlar miqdorini, o'zgarishini, migratsiyasini nazorat qilish, radionuklidlarning to'planishini kamaytirish chora-tadbirlarini izlash kishilarning radiatsion xavfsizligini ta'minlashda tabiiy fanlar oldida turgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

Kalit so'zlar: praton, alfa zarra, neytron, gamma, beta nurlanish, fottoefekt, Kompton efekti, Elektron pozitron jufti hosil bo'lishi, energiya, kimyoviy o'zgarishlar.

Biz bugungi kunda eng dolzarb mavzulardan biri bo'lgan radioaktiv nurlarning inson organizmiga ta'sirini qarar ekanmiz avvalam bor biz radiatsiya tushunchasini kiritib olmog'imiz zarur.

Radioaktivlik bu yadro o'zidan ma'lum bir energiyali zarrani yoki nurlanishni chiqarib bir turdan boshqa turga o'tishini tushunamiz. Chiqarilgan nurlanish turli energiyali va turli xil zaryadli har zarralar bo'lishi mumkin, ushbu chiqqan zarra turiga qarab biz radioaktivlikni turlarga ajratamiz. Masalan, yadrodan ajralib chiqadigan zaralarga misol qilib, alfa zarra ${}^4_2\alpha$, praton 1_1p , neytron 1_0n , beta ${}^0_{\pm}\beta$, gamma ${}^0_0\gamma$...larni keltirish mumkin.

	O'tish turi	ΔZ	ΔA	Jarayon	Tasirlash ish	Birinchi ochgan olimlar
1	α - o'tish	-2	-4	${}^A_Zx \rightarrow {}^{A-4}_{Z-2}y + {}^4_2He$	S+E	E.Rezerford 1899 - yil
2	β - o'tish	± 1	0	—	W	—
3	β^- yemirilish	+1	0	${}^A_Zx \rightarrow {}^A_{Z+1}y + e^- + \bar{\nu}_e$	W	E.Rezerford 1899 - yil
4	β^+ yemirilish	-1	0	${}^A_Zx \rightarrow {}^A_{Z-1}y + e^+ + \nu_e$	W	I.Jolio – Kyuri F.Jolio – Kyuri 1934- yil
5	K - qoplash	-1	0	${}^A_Zx + e^- \rightarrow {}^A_{Z-1}y + \bar{\nu}_e$	N	A.Alberes 1937-yil
6	γ nurlanish	0	0	${}^A_Zx \rightarrow {}^A_Zy + \gamma$	E	P.Villard 1900- yil
7	Spontan bo'linish	$\sim \frac{Z}{2}$	$\sim \frac{A}{2}$	${}^A_Zx \rightarrow {}^{A_1}_{Z_1}y + {}^{A-A_1}_{Z-Z_1}\tilde{y}$	S+E	K.A.Petrjak G.N.Flerov 1940 - yil
8	Protonli radioaktivlik	-1	-1	${}^A_Zx \rightarrow {}^{A-1}_{Z-1}y + {}^1_1H$	S+E	J.Cherni va boshq. 1970
9	Ikki protonli radioaktivlik	-2	-2	${}^A_Zx \rightarrow {}^{A-2}_{Z-2}y + {}^1_1H + {}^1_1H$	S+E	J.Cherni va boshq.1983

Radioaktiv yemirilishlarning turlarini quyidagicha izohlash mumkin:

Ushbu jadvalda radioaktiv nurlarning hosil bo'lish jarayoni va 1-bo'lib qaysi olim tomonidan aniqlanganligi va qanday ta'sirlarda kuzatilishini ko'rishimiz mumkin.

Simvollar S – kuchli tasirlashish , E – elektromagnit va W – kuchsiz tasirlashishlarni ifodalaydi. ΔZ va ΔA – “siljish qoidasi”

Quyida berilgan nurlanishlar zaryadi va masasi mavjud bo'lganligi sababli ularni ma'lum maydon ta'sirida yo'nalishidan og'dirish mumkin. Ammo gamma nurlanish bular orasida eng inson hayoti uchun havf tug'diruvchi nurlardan hisoblanadi. Bu gamma nurlanish massasi va zaryadi yo'qligi bilan tushunriladi.

Gamma nurlanish muhitdan o'tganda muhitda asosan 3 xil ta'sirni kuzatish mumkin.

- I. Fotto efekt.
- II. Kompton efekti.
- III. Elektron pozitron jufti hosil bo'lishi.

Gamma-nur alfa, beta-yemirilishlardan so'ng, yadro reaksiyalaridan keyin vujudga keladi, yemirilishlardan keyin energiyasi 10 keV-5 MeV gacha reaksiyalardan keyin esa ~ 20 MeV gacha yetishi mumkin.

Inson organizmidan ushbu radioaktiv nurlar o'tishida ham yuqoridagi 3 xodisani kuzatish mumkin bo'ladi, o'z navbatida bu jarayonlar sodir bo'lishi ehtimoligi gamma nurlanish energiyasiga bog'liq bo'ladi. Radioaktiv nurlanishlar muhit ichidan o'tganda quyidagi qonun bo'yicha o'z intensivliklarini yo'qotib boradilar.

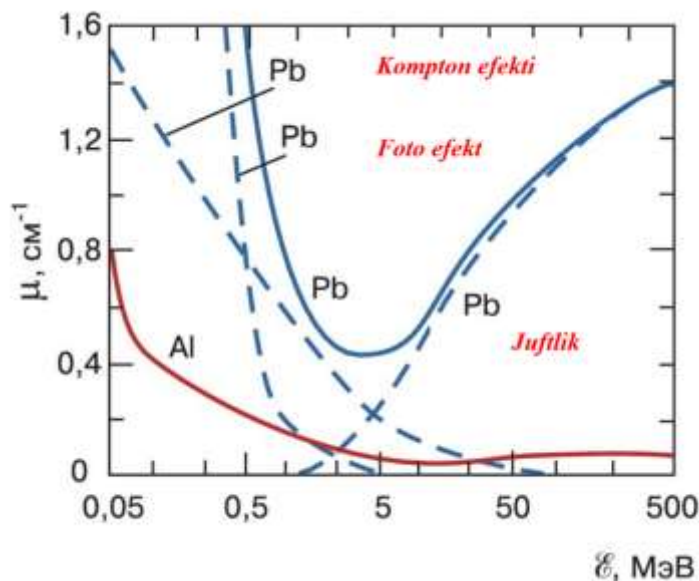
$$I = I_0 e^{-\mu \Delta x}$$

I_0 – boshlang'ich intensivlik, μ – yutilish ko'fsenti,

Δx – yutilish chuqurligi, I – Natijaviy intensivlik

Gamma nurlarning muhitda to'la yutilish ko'ffitsienti yuqoridagi uch jarayon hisobiga yutilish ko'ffitsientlari yig'indisidan iborat:

$$\mu = \mu_f + \mu_k + \mu_j$$

Kichik energiyalar $E_\gamma < E_1$ sohasida fotoeffekt, oraliq energiyalar $E_1 < E_\gamma < E_2$ sohasida Kompton effekti, yuqori energiyalar $E_2 < E_\gamma$ sohasida juftlik hodisasi ro'y berish ehtimolligi yuqori bo'ladi. E_1 va E_2 energiyalar turli muhitlarda har xil qiymatga ega. Masalan, alyuminiy uchun $E_1 = 0.05$ va $E_2 = 15 \text{ MeV}$, qo'rg'oshin uchun esa $E_1 = 0.5$ va $E_2 = 5 \text{ MeV}$ va h.k.

Radiatsiya – bu energiyaning zarrachalar yoki to'lqin shaklida tarqalishidir.

Odamlar nurlanish bilan bevosita ishlaydimi yoki ishlamaydimi, bundan qat'i nazar ularning radioaktiv nurlanishlar bilan ta'sirlashuvini uchta kategoriyaga ajratish mumkin, chunki insoniyat doimo nurlar maydoni ichida hayot kechiradi:

A- kategoriya, bunga bevosita nurlanish manbalari bilan ishlovchi odamlar, ya'ni yadro qurilmalari, yadro reaksiyalari, aktivatsion tahlil, radiopreparat ishlab chiqarish va h.k. ish olib borayotgan shaxslar kiradi.

B- kategoriya, bunga bevosita nurlanish manbalari bilan ishlamaydigan, lekin ish joylari nurlanishlar maydoni yaqinida joylashgan nazariy fiziklar, buxgalteriya xodimlari, kutubxona xodimlari, kommunal xizmatchilari va h.k. kiradi.

V- kategoriya, bunga viloyat, o'lka, respublika aholisi kiradi. Bu toifadagi odamlarga tabiiy fon nurlanishigina ta'sir ko'rsatadi.

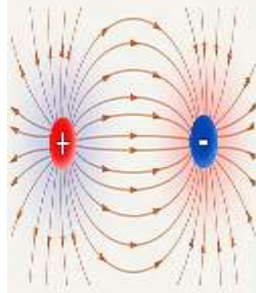

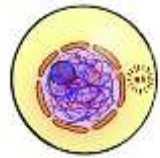

1-jadvalda A-, B-, va V-kategoriyadagi odamlar uchun nurlanish dozasining bir yilligidagi chegaraviy qiymatlari ko'rsatilgan.

A-, B- kategoriyalarda ko'rsatilgan doza qiymatlari ichiga odamlarni tibbiyot jarayonlarida va tabiiy fon nurlanishlaridan olgan doza qiymatlari kirmaydi.

1-jadval.

Dozaning chegaraviy qiymati	NRB-76/87		SanPiN (mZv)			Xalqaro norma	
	A	B	A	B	V	A	B
Efektiv doza (odam badani)	-	-	20	2	1	O'rtacha 5-yilda 20	O'rtacha 5-yilda 1
Ekvivalent doza (odam badani)	50	5	-	-	-	-	-
(ko'z gavhari)	150	15	150	15	15	150	15
(teri)	300	30	200	-	-	500	-
(suyak tovon)	300	30	200	-	-	500	-

Nurlanishning organizm to'qimalariga ionlashtiruvchi ta'sirini qaraylik.

<p>Zaryadlangan zarrachalar. Organizm to‘qimalariga kirgan alfa va betta zarrachalar atom elektronlariga yaqinlashib ular bilan o‘zaro harakati tufayli energiyasini yo‘qotadi. Gamma nurlanish va rentgen nurlari o‘zining energiyasini moddaga bir necha usullar bilan beradi va natijada elektrik o‘zaro harakatga olib keladi.</p>	
<p>Elektrik o‘zaro harakat. Kirgan nurlanishdan so‘ng o‘nlab trillion sekundlarda organizmdagi to‘qimaning tegishli atomiga yetadi, shu atomdan elektron ajraladi. U manfiy zaryadlangan. Shu sababli dastlabki neytral atomlardan qolganlari musbat zaryadlangan bo‘lib qoladi. Bu jarayon ionlashish deb aytiladi. Ajralayotgan elektronlar boshqa atomlarni ionlashtirish bilan davom etadi.</p>	
<p>Fizik-kimyoviy o‘zgarishlar. Erkin elektronlar va ionlashgan atomlar shunday holatda to‘xtab qolmaydi va sekundning o‘n milliardlar vaqtida murakkab zanjirli reaksiyada ishtirok etadi, natijada yangi molekulalar sodir bo‘ladi, shundan tajovuzli erkin radikal kabi.</p>	
<p>Kimyoviy o‘zgarishlar. Navbatdagi sekundning millionlar qismida hosil bo‘lgan erkin radikallar bir-biridan ta’sirlanadi va reaksiya zanjiri orqali boshqa oxirigacha o‘rganilmagan molekulalarni ham, qaysiki biologik tomondan to‘qimalarni normal faoliyati uchun kerakli molekulalar kimyoviy modifikasiyasini chaqirishi mumkin.</p>	
<p>Biologik samaralar. Bir necha sekundda biokimyoviy o‘zgarishlar sodir bo‘lishi mumkin, nurlangandan o‘n yillardan so‘ng to‘qimani o‘lishi yoki ularda rakni keltirib chiqarishi mumkin.</p>	

Organizmida nurlanishning darajasiga bog'liq holda quyidagi natijalar bo'lishi mumkin:

1. o'tkir nur kasalligi;
2. markaziy asab tizimining buzilishi;
3. mahalliy nurdan kuyish;
4. yomon o'smalar hosil bo'lishi;
5. -leykozlar (oqqon);
6. -immun kasalliklari;
7. -farzandsizlik;
8. -buzilishlar.

Xulosa: Aholi yashaydigan binolarning asosiy qurilish materiallarining tarkibida tabiiy va sun'iy radioaktiv elementlarning yemirilishi natijasida radioaktiv gaz radon-222 izotopi hosil bo'ladi. - Bu izotop suvda yaxshi eriydi hamda havo va suv orqali odamning ichki organizmiga tushib turli xil patologik o'zgarishlarga olib keladi. Shu sababli hozirgi kunda radon-222 radioaktiv gazini o'rganish dolzarbdir. Agarda radiatsion xavfsizlik reoya qilinmasa yuqorida keltilgan muomolar yuzaga kelishi mumkin. Shuning uchun radiatsion xavfsizlik bugungi kunda dolzarb yo'nalishdan biri deb qaralmog'i zarur.

ADABIYOTLAR

1. Аvezов Исмоил Ёшузoқ ўғли. Основные физические процессы энерговыделения в реакторах.//theory and analytical aspects of recent research. International scientific-online conference: Part 1, Issue 5: MAY 31st 2022// <https://doi.org/10.5281/zenodo.6598661>
2. Avezov I.Yo. Energiyaga ehtiyojni qoplashda aes dan foydalanish istiqbollari.// __Ўзбекистонда илмий тадқиқотлар: даврий анжуманлар:'. Май 2022 16-қисм
3. Avezov Ismoil Yoshuzoq o'g'li. Respublikamizda aes dan foydalanish istiqbollari.//''Involta Ilmiy Jurnal. Vol. 1 No.6 (2022). Vebsayt: <https://involta.uz/>

AXBOROT TEXNOLOGIYALAR VA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR INTEGRATSIYTASI ASOSIDA DIDAKTIK RESURS YARATISH

Zohidova Fayyoza Azamjon qizi

Toshkent To'qimachilik va Yengil Sanoat Instituti assistenti

E-mail: fayozazohidova912@gmail.com

Annotatsiya: Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarning yangiligi va o'ziga xosligi insoniyat rivojlanishi nuqtai nazaridan ular deyarli insoniyat faoliyati barcha sohalariga kirib borishi, ulardan cheklanmagan joylar va maqsadlarda foydalanish mumkinligidan iborat. Gumanitar ta'lim tizimi — bu shaxsiy fikrlashini qayta anglab yetish, yangi o'quv dasturlarini ishlab chiqish, doimiy fikr almashish doimiy jarayonidir.

Kalit so'zlar: axborot texnologiyalari, pedagogik texnologiyalar, didaktik resurs, MindMeister, Web texnologiyalar.

Annotation: The novelty and uniqueness of information and communication technologies from the point of view of human development is that they penetrate almost all spheres of human activity, they can be used in unlimited places and purposes. The humanistic education system is a continuous process of rethinking one's own thinking, developing new educational programs, and constantly exchanging ideas.

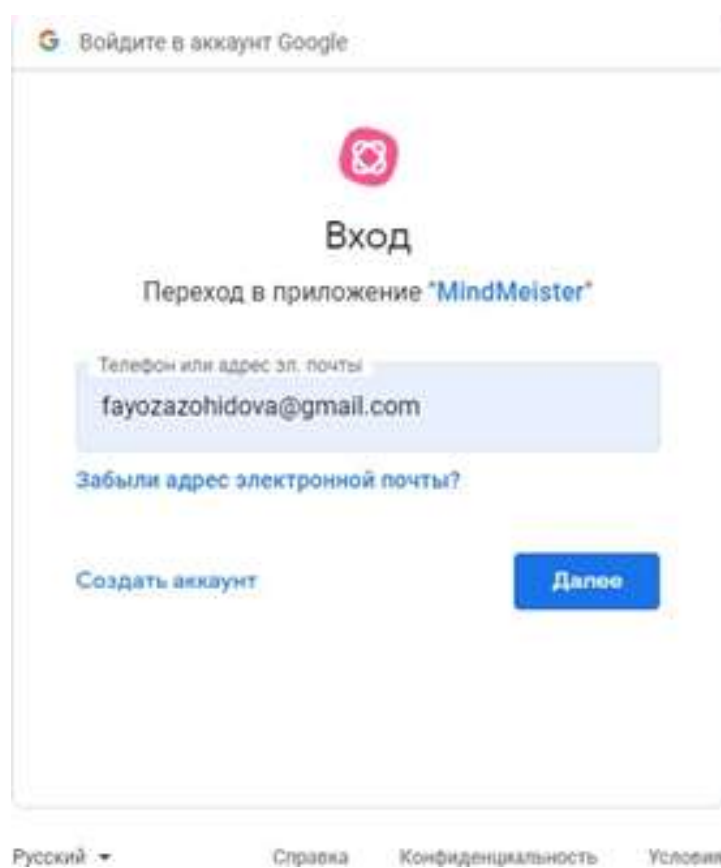
Key words: information technologies, pedagogical technologies, didactic resource, MindMeister, Web technologies.

Hozirgi paytda kompyuter tarmoqlari davrida yangi texnologiyalarni yaratish va tarqatish xususiyatlari o'zgarmoqda. Ta'lim jarayonida Web texnologiyalar yordamida intellektual bilimlar xaritasi va didaktik oyinlar yaratish. MindMeister aqlli xaritalarni yaratish uchun ajoyib platforma hisoblanadi. Uning yordami bilan siz loyihani javonlarga qulay tarzda tarqatishingiz mumkin. Keyin kerakli formatga eksport qilishingiz mumkin. Bunday kartani yaratishni ko'rib chiqamiz.

Birinchidan, saytga o‘ting.

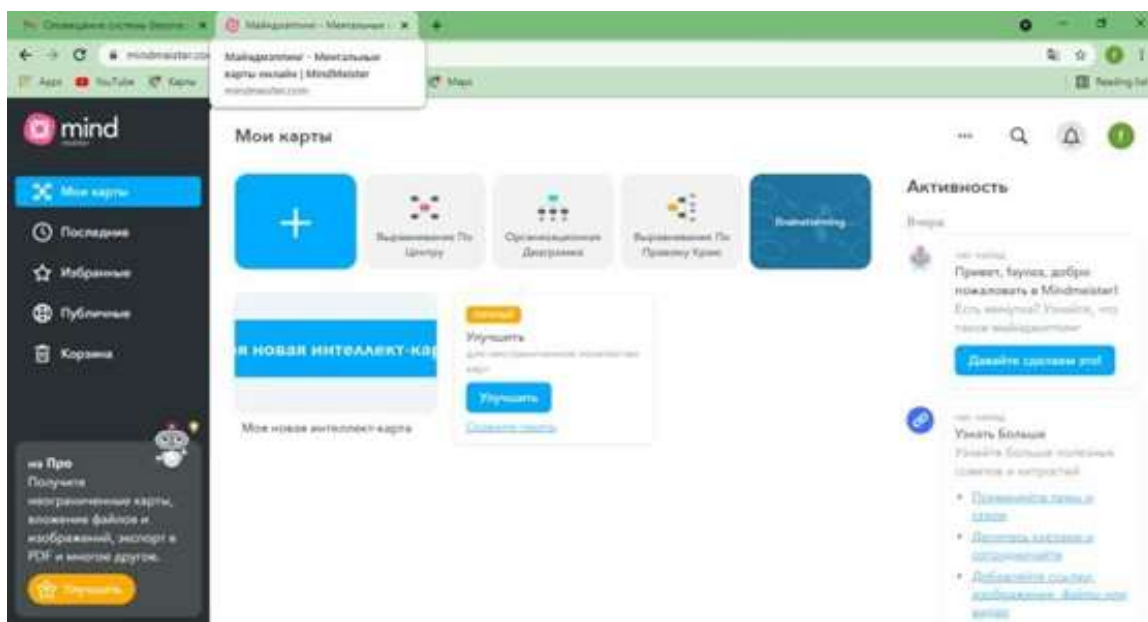
Birinchi tashrif buyurganingizda tizimda royxatdan o‘tishingiz kerak bo‘ladi.

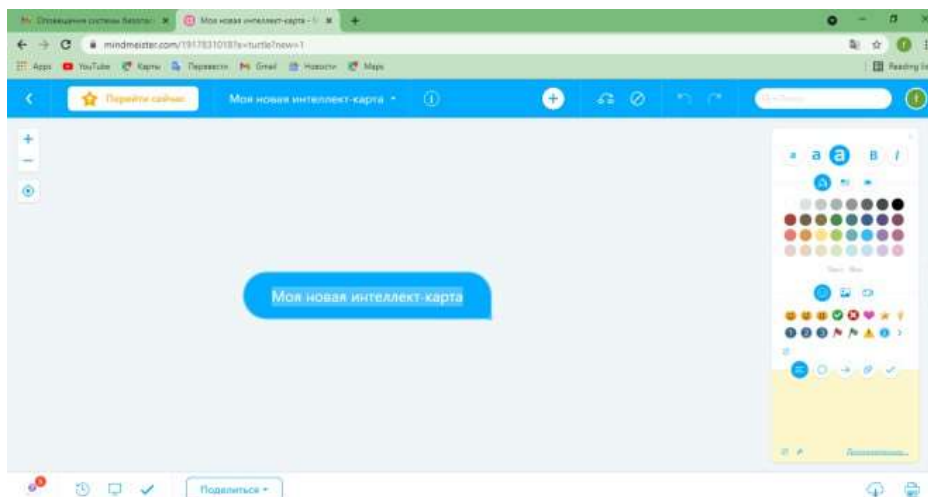
Royhatga olish uchun siz royxatdan o‘tish tugmasini bosishingiz va standart royxatga olish tartib-qoidasidan o‘tishingiz mumkin yoki Facebook, V Kontakte yoki boshqa tugmachalarni bosish orqali hisobingizga o‘tishingiz mumkin.

MindMeisterda royxatdan o‘tayotganda, har bir kishiga 30 kunlik bepul kirish imkoniyati beriladi. Royhatga olgandan so‘ng, biz xizmatning asosiy sahifasiga

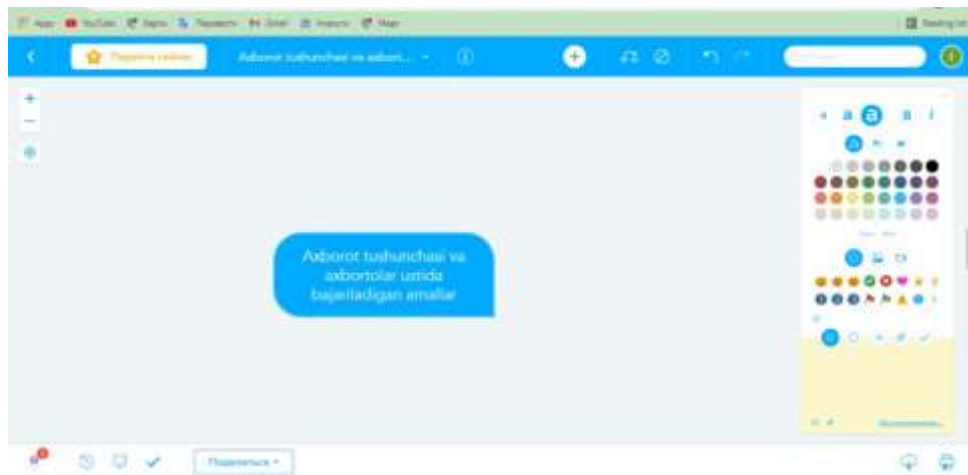
o‘tamiz. Yaratilgan kartalar royxatini ochish mumkin, agar siz birinchi marta kirayotgan bo‘lsangiz, bu royxatda faqat bitta satr bo‘ladi. Siz uni tahrirlashingiz, nomini o‘zgartirishingiz mumkin. Yoki yangi kartangizni yaratishingiz mumkin. Buni amalga oshirish uchun yangi karta royxatining chap tomonidagi tugmasini bosing.

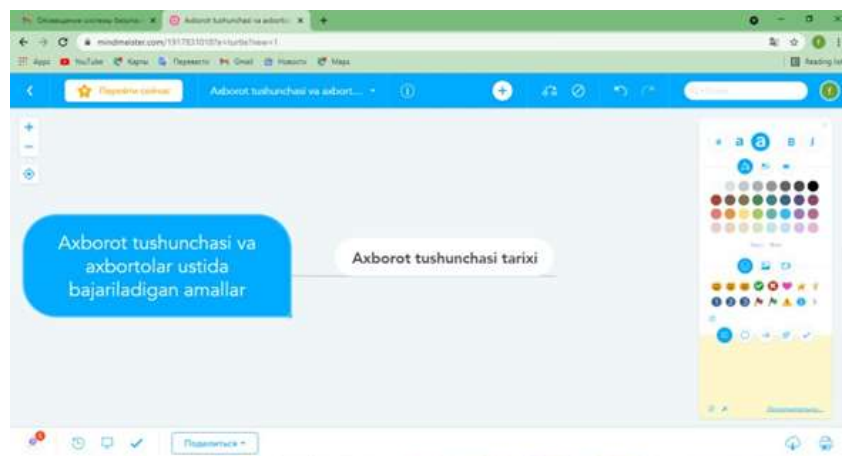
“Axborot” mavzusiga mos kartani yaratishni ko‘rib chiqamiz. Buning uchun birinchi shablonni bo‘sh qoldiring. Biz kartani tahrirlash bo‘limiga kiramiz.

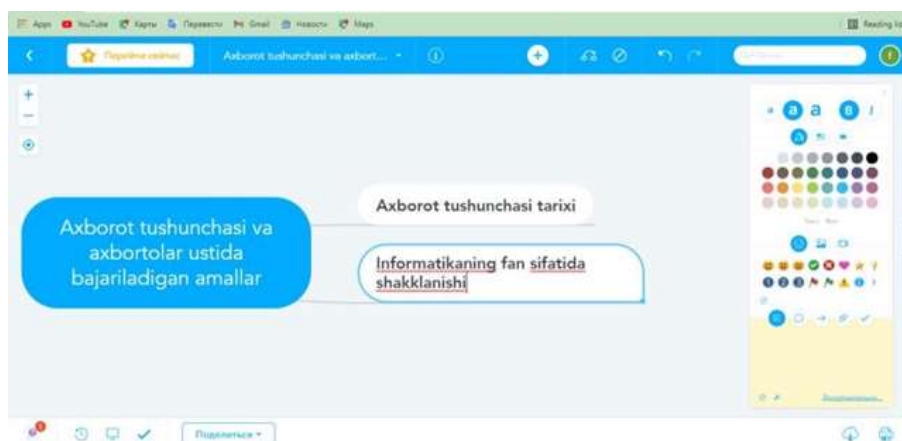
Markazdagi xaritamizning nomi “Mening yangi aqliy xaritam”. Ushbu nom asosiy sahifadagi kartalar royxatida aks ettiriladi. Nomni o‘zgartirish uchun joriy nomni bosing va “Kompyuter ta’minoti”ni kiriting.

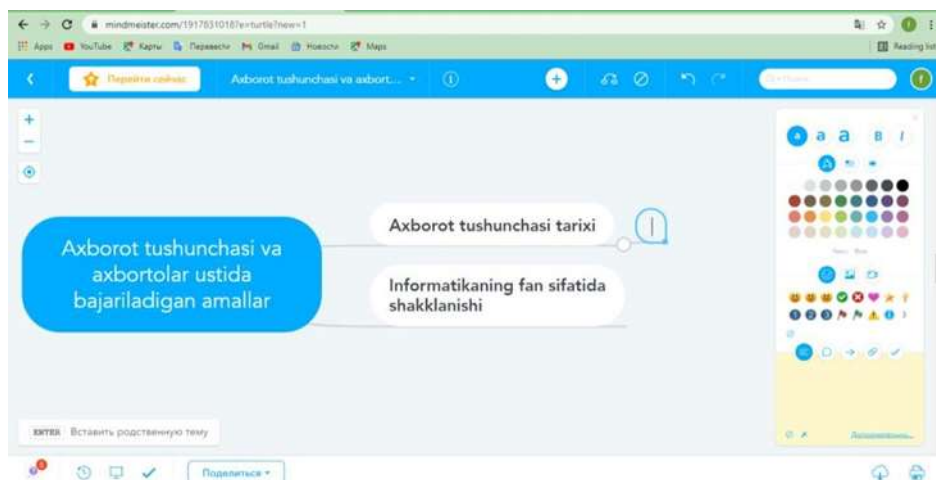
Keyin “Axborot” mavzusiga mos royxatni tuzishimiz kerak. Buning uchun tugmasini bosishimiz kerak va yangi bo‘lim paydo bo‘ladi, unda biz “Axborot tushunchasi tarixi”ni kiritamiz.

Vazifalar royxatiga yangi nom qo‘shish uchun biz yana tugmasini bosishimiz yoki ENTER tugmasini bosishimiz kerak, natijada biz yangi nom qo‘shadigan yangi bo‘lim paydo bo‘ladi. Unga “Informatikaning fan sifatida shakllanishi” jumlasini kiritamiz.

Vazifalar royxatini belgilash uchun siz uni tanlashingiz va tugmasini bosishingiz va kerakli matnni kiritishingiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Козлова А.В.. Методика внедрения Web 2.0-технологий в организацию самостоятельной работы по информатике студентов гуманитарного направления подготовки: Автореф.дис. ...канд.пед.наук. □ Челябинск, 2012. □ 28 с.
2. Файзиева М.Р. Ўқув жараёнига мослашувчи Web тизимларни яратиш: пед.фан.фал.док.(PhD) дисс.— Т.: 2017. — 164 б.
3. Хайтуллаева Н. Web 2.0. технологияси ва унинг дидактик имкониятлари. // Халқ таълими. — Т.: 2013. № 5. — Б.116-119.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA 5-6 YOSHDAGI BOLALARNI SPORT YO'NALISHIDAGI MILLIY VA HARAKATLI O'YINLAR VOSITASIDA JISMONIY TARBIYA TEXNOLOGIYASINING ISHLAB CHIQLGAN KONSEPSIYASI

Norova Nafosat Ko'klamovna
Buxoro tumani "Buxoro Yulduzchalari"
DXSH tarbiyachisi

***Annotatsiya:** Xar bir o'yin pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq bo'lish shart, ya'ni maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalar uchun tushunarli, chidamlilik, tezkorlik kuch, epchillik, egiluvchanlik sifatlarini harakat tajriba xususiyatlarini xisobga olgan bo'lishi kerak.*

***Kalit so'zlar:** o'yin, pedagogik, maktabgacha, yoshdagi, tarbiya, tezkorlik, chidamlilik, egiluvchanlik, epchillik, tajriba.*

THE DEVELOPED CONCEPT OF PHYSICAL EDUCATION TECHNOLOGY FOR CHILDREN AGED 5-6 IN A PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATION BY MEANS OF NATIONAL AND ACTIVE GAMES IN THE FIELD OF SPORTS

***Abstract:** Each game must be pedagogically appropriate, that is, understandable for children of preschool age, must take into account the qualities of endurance, speed, strength, dexterity, flexibility, and experience of movement.*

***Keywords:** game, pedagogy, preschool, age, training, speed, endurance, flexibility, dexterity, experience.*

Kirish. Biz tomonimizdan hamkorlik o'zaro bir-birini tushunish asosida, bir-birining ma'naviy dunyosini anglab mustahkam birikkan, ta'limchi va bolaning hamkorlikda rivojlanuvchi faoliyati, bu faoliyat jarayoni va natijalarini hamkorlikda tahlil qilish g'oyasi sifatida izohlanadi. Munosabatlar tizimi sifatida hamkorlik ko'p tomonli, biroq unda tarbiyachi va bola munosabati muhim o'rin egallaydi.

An'anaviy ta'lim tarbiyachini subekt, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolani esa pedagogik jarayon obekti sifatida belgilashga asoslangan. Hamkorlik konsepsiyasida

bu holat maktabgacha ta'lim yoshidagi bolani o'yin faoliyati jarayonida subekt sifatida tasavvur qilish bilan almashtiriladi.

Shuning uchun bir jarayonning ikki subekti birgalikda harakat qilishi, o'rtoq, sherik bo'lishi, yoshi kattaroq va tajribalirog'i kam tajribali (ammo yoshlik imtiyozlariga ega) bilan ittifoq tuzishi; ulardan biri ikkinchisining orqasida turmasligi kerak.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bola munosabatlaridagi hamkorlik turli shakllardagi (hamjihatlik, bosh qo'shish, qayg'udoshlik, hamijodkorlik, hamkorlikda boshqarish) maktabgacha ta'lim jamoalarining umumiy hayot faoliyatida ro'yobga chiqadi.

Asosiy qism. Maktabgacha ta'lim tashkiloti doirasidagi hamkorlik munosabati pedagog tarbiyachilari orasida o'rnatiladi, hamkorlik tamoyili maktabgacha tarbiya yoshidagi bola va rahbarlarning atrof ijtimoiy muhit (ota-onalar, oila, jamoat va mehnat tashkilotlari) bilan barcha turdagi munosabatlariga tarqaladi.

Hamkorlik pedagogikasi mazmunining o'ziga xos xususiyatlarida quyidagi uchta yo'nalish ajratiladi:

- Bolaga insonparvar-shaxsiy yondashuv.
- Didaktik faollashtiruvchi va rivojlantiruvchi majmua.
- Ta'lim konsepsiyasi.
- Insonparvar - shaxsiy yondashuv

Insonparvar yondoshuv maktabgacha tarbiya tizimi markaziga shaxs sifatlarining bir butun majmuini rivojlantirishni qo'yadi. Bu rivojlantirish meyorini maktabgacha tarbiyaning asosiy natijasi, tarbiyachi, maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbarining bir butun ishining sifat mezoni bilan belgilanadi.

Bunday yondashuv maktabgacha ta'lim tashkiloti e'tiborini bola shaxsiga, bolaning hali rivojlanmagan qobiliyat va imkoniyatlari, erkinlik hamda haqqoniylikning ma'naviy quvvati, ezgulik va baxt yashiringan ichki dunyosiga qaratadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotining maqsadi – bu ichki kuch va imkoniyatlarni

uyg‘otish, ulardan shaxsni yanada to‘liq va erkin rivojlantirishda foydalanish.

Jismoniy tarbiya sog‘lomlashtirish jarayonida bolaga insonparvar shaxsiy yondashuv — bu shaxsga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiyalarning muhim bo‘g‘ini, kommunikativ asosidir. U quyidagi g‘oyalarni birlashtiradi:

- shaxsga sog‘lomlashtirish jarayonining jismoniy rivojlanish, harakat tayyorgarligi nishoni sifatida yangicha qarash;
- pedagogik munosabatlarni insonparvarlashtirish va demokratlashtirish;
- zamonaviy sharoitda natija bermaydigan uslub sifatida to‘g‘ridan to‘g‘ri majburlashdan voz kechish;
- alohida yondashuvning yangi sharhi;
- ijobiy “Men”-konsepsiyasini shakllantirish.

Shaxsga yangicha qarash quyidagi nuqtai-nazarlardan iborat:

- shaxs namoyon bo‘ladi, ilk bolaligida yaqqol ko‘rinadi, maktabgacha ta‘lim muassasasida to‘laqonli shaxs bo‘ladi;
- shaxs pedagogik jarayonning obekti emas, subekti hisoblanadi;
- shaxs – tarbiya tizimining nishoni, qandaydir tashqi maqsadlarga erishish vositasi emas;
- har bir bola qobiliyatga ega, ko‘p bolalar iste‘dodli;
- shaxsning muhim sifatleri yuqori axloqiy qadriyatlar (ezgulik, muhabbat, mehnatsevarlik, vijdon, qadr-qimmat) hisoblanadi.

Pedagogik munosabatlarni insonparvarlashtirish va demokratlashtirish.

Shaxsga xos munosabatlar jismoniy tarbiya sog‘lomlashtirish jarayonining natijalarini belgilovchi muhim omil hisoblanadi.

Bolalarga nisbatan insonparvarlik munosabati quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- bolalarga nisbatan pedagogik muhabbat, ularning taqdiriga qiziqish;
- boladagi optimistik ishonch;
- hamkorlik, muloqot mahorati;
- to‘g‘ridan-to‘g‘ri majburlashning mavjud emasligi;
- bolalarning kamchiliklariga nisbatan chidamlilik.

Xulosa. Maktabgacha davrda “Men” konsepsiyasi – shaxsning ichki qo‘zg‘atuvchi mexanizmi asosi. Ijobiy, ko‘tarinki « Men » konsepsiyasi (Men yoqaman, “Men” qobiliyatliman, “Men” ahamiyatga egaman) yutuqqa erishishga, samarali faoliyatga, ijobiy namoyon bo‘lishiga yordam beradi. Salbiy “Men”– konsepsiyasi (Men yoqmayman, qobiliyatli emasman, kerak emasman) yutuqqa erishishga xalaqit beradi, natijalarni yomonlashtiradi, shaxsni yomon tomonga o‘zgartiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Safojev H.A. Involta Ilmiy Jurnal Uzbekiston: Vol. 1 –No.4 2022.–P.275-281.
- 2 . Safojev H.A Педагогик махорат илмий-назарий ва методик журнал.– Бухоро, 2018. 1-сон, –Б.235-237.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR RIVOJLANISHINING XUSUSIYATLARI

Kamilova Matluba Imomovna

Buxoro viloyati Kogon shahar

10-son Davlat Maktabgacha ta'lim tashkiloti direktori

***Annotatsiya:** Ma'lumki, bola unga kattalarning bevosita ta'siri natijasida, mustaqil faoliyat jarayonida, shuningdek, atrof-muhitdan olayotgan axborotlari ta'sirida rivojlanadi. Bolalar ko'p o'yinchoq o'ynaydilar, harakatlanadilar va shu bilan birga atrofdagi voqealarni qiziqish bilan kuzatadilar, suratlarni tomosha qiladilar, turli sabablar yuzasidan ota-onalariga murojat qilib, ularning topshiriqlarini bajaradilar.*

***Kalit so'zlar:** Bolalar, faoliyat, o'yinchoq, atrofdagi, qiziqish, tomosha, sabablar, turli, tezkor.*

DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN CHARACTERISTICS

***Abstract:** It is known that a child develops as a result of the direct influence of adults on him, in the process of independent activity, as well as under the influence of the information he receives from the environment. Children play a lot of toys, move, and at the same time, they observe the surrounding events with interest, look at pictures, appeal to their parents for various reasons, and fulfill their assignments.*

***Keywords:** Children, activity, toy, surrounding, interest, spectacle, reasons, various, fast.*

Kirish. 3 yoshdan 6 yoshgacha, ya'ni maktabgacha bo'lgan davr umumiy sezitivlik nuqtai nazaridan ilk go'daklik davrining to'g'ridan-to'g'ri davomi hisoblanadi. U rivojlanishga bo'lgan ontogenetik potentsialning to'xtovsizligi bilan ifodalanadi. Bu davrda bolada barcha harakat ko'nikmalari rivojlanib,

takomillashishda davom etadi, biroq uning tevaragini o‘rab turgan olam bilan muloqoti hozircha cheklangan. Asta-sekin bolalar mustaqil bo‘la boradilar, ularning organizmi mustahkamlanadi, harakatlari ancha aniq, ishonchli, tezkor bo‘ladi. Uy-ro‘zg‘or buyumlari, o‘yinchoqlar bilan bajariladigan harakatlarning takomillashuvi xayotiy tajribaning boyishiga yordam beradi. Harakatlar yanada aniq, ongli, maqsadli bo‘lib qoladi.

To‘g‘ri tashkil etilgan jismoniy tarbiya maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur, xotira, tashabbus, tasavvur, mustaqillikning rivojlanishiga, asosiy gigienik ko‘nikmalarning paydo bo‘lishiga ko‘maklashadi. Xuddi ilk go‘daklik davridagi kabi maktabgacha yoshda ham atrofdagi olam to‘g‘risida yorqin tasavvurlarning shakllanishida bolalarning hissiy tajribalari katta ahamiyatga ega bo‘ladi. Bu davrda o‘yin faoliyatning etakchi turiga aylanadi, lekin bu odatda bola ko‘p vaqtini qiziqarli o‘yinlar bilan o‘tkazgani uchun emas, - o‘yin bola psixikasida sifat o‘zgarishlarini yuzaga keltiradi. Maktabgacha yoshdagi bolaning o‘yini ancha murakkablashadi: unda hayotiy tajriba qo‘lga kiritiladi, muayyan maqsad aniqroq namoyon bo‘ladi, ijodiy tasavvur ko‘zga tashlanadi va rivojlanadi. Yildan-yilga bolaning aqliy rivojlanishida kattalarning og‘zaki tushuntirishlari va topshiriqlari kattaroq ahamiyat kasb etib boradi.

Asosiy qism. Sog‘lom bolani tarbiyalashda eng muhim vositalardan biri jismoniy mashqlar, harakatli o‘yinlar va sport ko‘ngilochar o‘yinlari sanaladi. Bolalar bilan jismoniy mashqlarni bajarganda ularning salomatligini kuzatib borish, tashqi ko‘rinishiga, kayfiyatiga, charchashi, ishtahasi, uyqusiga e‘tibor berish juda muhim. Har bir hatto mutlaqo sog‘lom bola ham yilda 2-3 marta tibbiy ko‘rikdan o‘tkazilgani ma‘qul. Bunda bolaning bo‘yi, og‘irligi, ko‘krak qafasining aylanasi ko‘rsatkichlarini yozib borish tavsiya etiladi, bu uning to‘g‘ri rivojlanishini kuzatib borish imkonini beradi.

Shartli ravishda bolalik quyidagi davrlardan iborat, deb qabul qilingan.

Yangi tug‘ilganlik (chaqaloqlik) davri - hayotning dastlabki 3-4 haftasi. Bola yangi sharoitga moslashadi (u o‘pkasi bilan nafas oladi, ovqat hazm qilish tizimi ishlay

boshlaydi, tanada issiqlik boshqaruvi yo'lga qo'yiladi); uning asab tizimi hali etilmagan - bosh miya po'stlog'ining takomillashmaganligi tufayli faqat shartsiz reflekslar namoyon bo'ladi.

Emzaklik davri - bir yoshgacha bo'lgan davr. Markaziy asab tizimi faoliyati takomillasha boshlaydi; shartli reflekslar ishga tushadi, harakatlar shakllanadi, bo'y va og'irlik tez orta boradi.

Maktabgacha yoshdan oldingi davr - 1 yoshdan 3 yoshgacha. Bo'y o'sishi bir oz sekinlashadi, harakat ko'nikmalari takomillashadi; nutq shakllanadi; bola ayrim gigienik ko'nikmalarni egallaydi.

Maktabgacha bo'lgan davr - 3 dan 7 yoshgacha. Undan avvalgi davrdagi kabi u bo'y o'sishining bir oz sekinlashuvi bilan tavsiflanadi. Bola ortiqcha og'irlikni yo'qotadi, uning mushaklari mustahkamlanib, skeleti kuchli rivojlanadi. Maktabgacha davr oxiriga kelib sut tishlarining almashinishi boshlanadi. Bola kattalar eydigan ovqatga o'tadi, kasalliklarga tez chalinmaydigan bo'ladi.

3-6 yoshli bolalarning rivojlanishi. Maktabgacha davrda go'yo sog'lom va to'laqonli jismoniy rivojlanishning poydevori qo'yiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda tana hali etarlicha turg'un emas, harakat imkoniyatlari ham cheklangan. Ularning asab tizimi tez rivojlanadi, skeleti o'sib, mushak tizimi mustahkamlanadi, harakatlar takomillashadi. Diqqat ancha barqarorlashib, bolalar eng sodda mehnat ko'nikmalarini egallay boradilar. Gavdaning umumiy statik beqarorligi hamda dinamik imkoniyatlari cheklanganligi 3-4 yoshli bolalarga xos bo'lib, bu yoshdagi bolalarda gavdaning yuqori qismi, elka kamari mushaklari va bukuvchi mushaklar nisbatan yaxshi rivojlangan, 3-4 yoshli bolalarda harakatlar etarlicha muvofiq bo'lmagani holda harakat faolligi yuqori darajada bo'lib, bu harakatlarda yirik mushak guruhlari ishtirok etadi. Mazkur davrda uzoq muddat bir xil vaziyat saqlab turilsa yoki bir xil harakatlar bajarilaversa, tez toliqish kuzatiladi.

Maktabgacha yoshdagi kichik guruxlarda matonatni tarbiyalash bilan bog'liq maxsus mashqlar amalga oshirilmaydi. Katta yoshdagi bog'cha bolalarida matonatni tarbiyalash uchun o'yin va mashqlardan foydalaniladi.

Xulosa. Bunday o‘yin va mashqlarda ancha og‘ir, lekin qisqa muddatli jismoniy zo‘riqish talab qilinadi. Bunday mashqlarda bolalar diqqat-e‘tiborni- ir erga jamlab, mashqlarni takrorlashda etarli darajada uzoq tanaffuslar berib, ularga dam oldirish lozim. Bu yoshdagi bolalarda matonat avvalo yurish, yugurish, sakrash, chang‘ida yurish, raq tushish, suzish va harakatli o‘yinlar o‘ynash va mustaqil faoliyat ko‘rsatish vaqtida rivojlanadi. Jismoniy tarbiya mashg‘ulotlari bolalarni jismoniy mashqlarga muntazam o‘rgatishning asosiy shaklidir. Mashg‘ulotlarning ahamiyati harakatlar madaniyatini mujassam shakllanishi, sog‘lomlashtirish, ta‘limiy va tarbiyaviy vazifalarni muntazam amalga oshirishdan iboratdir. Mashg‘ulotlar xushchaqchaq, intizomli, atrof-muhitda yaxshi harakat qila oladigan, belgilangan vazifaga muvofiq tez va ishonch bilan, maqsadga yo‘nalgan holda faoliyat ko‘rsata oladigan, shuningdek, axloqiy sifatlar va ijodiylik namoyon eta oladigan shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi. Jismoniy mashg‘ulotlar kuzda, qishda va bahorda binoda hamda ochiq havoda o‘tkaziladi. Yoz paytida o‘yinlar, mashqlar ochiq havoda, jismoniy tarbiya maydonchasida o‘tkaziladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга кураимиз. Тошкент “Ўзбекистон” – 2017 й.
2. Ш.Мирзиёев Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. “Ўзбекистон” НМИУ, 2016 й.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA HARAKATLI O'YINLARNI O'TKAZISH METODIKASI

Aminova Mahina Axmedovna

Buxoro tumani "Buxoro Yulduzchalari"

DXSH tarbiyachisi

Annotatsiya: *Harakatli o'yinlarning rangbarangligini ularni bolalar aniq chaqqonlik bilan, o'ziga xos ifodali bajarishlarida ifodalanadi. Harakatli o'yinlarda musiqani qo'llash katta estetik ahamiyatga egadir. Harakatli o'yinlarni o'tkazishda harakatlar go'zalligini va madaniyatini unutmaslik kerak: diqqatni harakatlari birmuncha ifodali bolalarga qaratish, obrazlarni ifodali, muvaffaqiyatli bera olganlarni rag'batlantirish kerak.*

Kalit so'zlar: *Harakat, ifodali, bolalarga, ahamiyatga, aqliy, kichik, mustaqil, ijodiylikni, fazoviy, harakat, personallar.*

METHODOLOGY OF CONDUCTING MOBILE GAMES IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS

Annotation: *The variety of action games is expressed in the fact that children perform them with specific agility and unique expression. The use of music in action games has a great aesthetic value. When conducting action games, one should not forget the beauty and culture of actions: it is necessary to pay attention to children whose actions are somewhat expressive, to encourage those who are able to give expressive and successful images.*

Keywords: *Action, expressive, children, importance, mental, small, independent, creativity, spatial, action, personnel.*

Kirish. Tarbiyachining o‘yin jarayoniga rahbarlik qilishi metodikasini egallagan bo‘lishi o‘yinlarni muvaffaqiyatli o‘tkazishning asosiy sharti hisoblanadi.

Harakatli o‘yinlarni tanlash va rejalashtirish dasturga muvofiq amalga oshiriladi. Bunga har bir yosh guruhning ish sharoiti hisobga olinadi, chunonchi bolalarni jismoniy va aqliy rivojlanishining umumiy darajasi harakat ko‘nikmalarining rivojlanishi, har bir bola sog‘lig‘ining ahvoli, o‘ziga xos xususiyatlar, yil fasli, kun tartibi, uyini o‘tkazish o‘rni, shuningdek bolalar qiziqishlarini o‘ziga xos xususiyatlari. Harakatli o‘yinlar dastur talablariga muvofiq asta-sekin murakkablashtirib boriladi, bolalar ongini o‘sishi, ular to‘plagan harakat tajribasini, maktabga tayyorlash zaruriyatini hisobga olgan holda o‘zgartirib turiladi.

Asosiy qism: Kichik guruhda mazmuni va qoidasiga ko‘ra sodda bo‘lgan mazmunli va mazmunsiz harakatli o‘yinlar tashkil etiladi. Bu o‘yinlarda barcha bolalar bir xil rol yoki harakat topshirig‘ini tarbiyachining bevosita ishtirokida (barcha bolalar – qushchalar, tarbiyachi – ona qush bo‘ladi...) bajaradilar.

3 yoshli bolalar asta-sekin yakka holda rollarni bajarishga o‘rgatib boriladi (barcha bolalar qushlar, bitta yoki ikkita bola avtomobil bo‘ladi).

O‘rta guruhda eng oddiy musobaqa usulidagi o‘yinlarni yakka tarzda ham, jamoa tarzda ham o‘tkazish mumkin.

Katta guruhda bolalar uchun harakatli o‘yinlar o‘z mazmuni, qoidalari, rollarning miqdori, topshirishni jamoa musobaqasiga joriy etishga ko‘ra murakkablashtiriladi.

Maktabga tayyorlov guruhi bolalari birmuncha murakkab harakatli o‘yinlar, shuningdek jamoa musobaqalaridan iborat jamoa o‘yinlarni, o‘yin estafetasi, sport o‘yinlarini o‘ynaydilar. Bularning hammasi chaqqonlik, tezkorlik, chidamlilikni rivojlanishi, harakat ko‘nikmalarining takomillashuviga, axloqiy-irodaviy sifatlarni tarbiyalashga yordam beradi.

Bolalarni yangi o‘yin bilan tanishtirish. Uning mazmuni va qoidalarini tushuntirishi tarbiyachidan puxta tayyorgarligini talab etadi. Ayrim o‘yinlarning mazmuni oldindan bo‘ladigan suhbatlar asosida bolalarni bilimlarini oydinlashtirish

mumkin. Ularning tasavvurlari aniqlashadi, o‘yin obrazlarga nisbatan munosabat tarkib topadi, asosiy xayol o‘sadi.

O‘yinlarni tushuntirish ularning turlariga ko‘ra har-xil o‘tishi mumkin, biroq bu tadbir doimo emotsional jihatdan qizig‘arli, bolalarni quvnoq o‘yin faoliyatiga tayyorlaydigan, o‘yinni tezroq boshlash istagina tug‘diradigan va o‘yin topshiriqlarini ishtiyoq bilan bajarishga undaydigan bo‘lishi kerak.

Mazmunsiz o‘yinni tushuntirish qisqa, aniq va ifodali ohangda bo‘lishi lozim. Tarbiyachi o‘yin harakat izchilligini tushuntiradi, bolalar va o‘yin atributlarining joylashish o‘rni (kichik va o‘rta guruhda buyumlarni mo‘ljallab, katta guruhlarda esa mo‘ljalga olmay ko‘rsatadi) fazo iborasidan foydalangan holda ko‘rsatadi va qoidalarni aniqlashtiradi. Shundan so‘ng tarbiyachi bolalarga bir necha savollar beradi.

O‘yinni qoidasi bolalarga tushunarli bo‘lsagina o‘yin quvnoqlik va uyushqoqlik bilan bilan o‘tadi.

Musobaqa elementlari mavjud o‘yinlarni o‘tkazishda tarbiyachi o‘yinni tushuntirayotib qoidalarni, o‘yin usullarini, musobaqa shartlarini aniqlashtiradi, bolalarni topshiriqlarni yaxshi bajarishga harakat qilishlar va yaxshi uddalashga ishonch bildirgan holda rag‘batlantiradi. Tarbiyachi bolalarning jismoniy komoloti va yakka o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda musobaqalashayotgan kuchlari teng guruhlar – komandalarni birlashtiradi; o‘ziga ishonchsiz, tortinchoq bolalarni faollashtirish maqsadida ularni jasur, faol bolalar bilan qo‘shib qo‘yadi.

Ba‘zan o‘yinga sport ko‘rinishini berish uchun komanda sardorlari, hakam va uning yordamchilarini saylash mumkin.[1]

Mazmunli o‘yinlarni tushuntirish. Tarbiyachining vazifasi bolalar ko‘zi o‘ngida o‘yin vaziyatining ko‘rgazmali manzarasini gavdalantirishdan, o‘yin obrazlarini yorqin tasvirlashdan, bolalar tasavvuri va hislariga ta‘sir etishdan, ularning ijodiy tashabbusni faollashtirishdan iboratdir. Buning uchun kichik guruhlarda o‘yinchoq va hikoyadan foydalanishi mumkin.

O‘rta guruhlarda – tanish o‘yinni taklif etib, qoidalarini eslatib o‘tish bilan cheklanishi kifoya.

Katta guruhlarda o‘yin mazmuni eslashni bolalarning o‘zlariga taklif etish maqsadga muvofiqdir. Ulardan biri o‘yin harakatlarining borishini bayon qiladi, ikkinchisi qoidalarni sanab beradi. Keyinchalik bolalar o‘zlari tarbiyachining yordamisiz o‘yinni tashkil eta boshlaydilar.

O‘yinda rollarni taqsimlash. Tarbiyachi pedagogik vazifalarga amal qilib (yangi kelgan bolani rag‘batlantirish yoki aksincha, faol bola misolida botir bo‘lish qanchalik muhim ekanligini isbotlash yoki o‘ziga ishongan bola iltimosini rad etib, bu rolni qo‘rqib turgan tortinchoq bolaga topshirish) boshlovchi tayin etishi yoki bolalarni hursand qilgan holda o‘yinga o‘zi kirishib o‘z zimmasiga boshlovchi yoki oddiy ishtirokchi rolini oladi.

Shuningdek boshlovchi saylashni bolalarni o‘ziga xavola etishi va ulardan bu rolni mazkur bolaga nima uchun topshirganlarini tushuntirib berishlarini so‘rashi mumkin.

Kichik guruhda boshlovchi rolini tarbiyachini o‘zi bajaradi. O‘yin jarayonida tarbiyachi bolalar harakati va o‘zaro munosabatlar, qoidalarini bajarilishini kuzatib boradi, qisqacha ko‘rsatmalar beradi, bolalarning hissiy holatlarini boshqarib boradi. Qoidaning ayrim bolalar tomonidan buzilishi haqida o‘yinni qayta o‘tkazishdan oldin gapiradi.

O‘yinni yakunlash. Harakatli o‘yin jismoniy yuklamani kamaytiradigan xolga keltiradigan umumiy yurish bilan tugallanadi. Yurishni ahamiyatiga ko‘ra bir xil bo‘lgan kam harakatli o‘yin bilan almashtirish ham mumkin.

O‘yin tugagan zahoti uni yakunini chiqarish kerak emas, bolaning tez harakatdan dam olishga asta-sekin o‘tmasligi yurak faoliyatini va butun organizmiga noxush ta’sir etadi. Tarbiyachi o‘yinni baholashida uning ijobiiy tomonlarini ta’kidlaydi, o‘z rollarini muvaffaqiyatli bajargan, jasurlik, chidamlilik, o‘zaro o‘rtoqlik yordami ko‘rsatgan bolalar nomini aytadi va qoidalarning buzilishi hamda bolalarning shu bilan bog‘liq harakatini kuyinib ko‘rsatib o‘tadi.

Harakatli o‘yinlar bolalarni har tomonlama tarbiyalashda muhim ahamiyatga egadir. O‘yin faoliyati qaysi shaklda ifodalanmasin bolani quvontiradi, ularda ijobiy

hislarni uyg'otadi. Harakatli o'yinlar bola dunyoqarashini kengaytiradi, atrof-muhitni bilishida o'ziga xos vosita hisoblanadi.

Harakatli o'yinlardagi qoidalar o'yinning borishini belgilaydi, bolalar harakat faoliyatini, o'zaro munosabatlarini yo'lga soladi, axloqiyirodaviy sifatlarni tarbiyalashga yordam beradi.

Har bir bolaning o'yin qoidasini anglashi va unga rioya qilishda kattalarning rahbarligi katta ahamiyatga egadir.

O'yinlar orqali bolalarda halollik, adolatlilik, do'stlik, botirlik, o'zini tuta bilish, qat'iyatlik kabi axloqiy sifatlarni tarbiyalanadi.

O'yin faoliyatida diqqatni, idrokni rivojlantirish, tafakkur, tushuncha va mo'ljal olishni aniqlashtirish uchun qulay sharoit yaratiladi, o'yinlar ijodiy hayol, xotira, topqirlik, fikr yuritish faolligini rivojlantirishga yordam beradi. Shunday qilib harakatli o'yinlar bolaning aqliy rivojlanishiga yordam beradi.

Bola o'yin faoliyati tufayli fazo va buyum voqeligini amalda o'zlashtiradi, shu bilan birga fazoni idrok etish mexanizmini o'zi ham juda takomillashadi.[2]

Xulosa. Harakatli o'yinlar katta bog'cha yoshidagi bolalarda ijodiylikni rivojlanishi uchun qulaylik yaratadi. Bunda bolalar eshitgan ertaklari mazmuni asosida kichik o'yinlar o'ylab topishlari mumkin harakatli o'yinlar o'z mazmuni va shakliga ko'ra estetik faoliyat hisoblanadi. O'yin harakatlarining rang-barangligini ularni bolalar aniq chaqqonlik bilan, o'ziga xos ifodali bajarishlarida ifodalanadi. Harakatli o'yinlarda musiqani qo'llash katta estetik ahamiyatga egadir.

Harakatli o'yinlarni o'tkazishda harakatlar go'zalligini va madaniyatini unutmaslik kerak: diqqatni harakatlari birmuncha ifodali bolalarga qaratish, obrazlarni ifodali, muvaffaqiyatli bera olganlarni rag'batlantirish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Arjan Egges, Arno Kamphuis, Mark Overmars "Motion in Games" First International Workshop, Utrecht, MIG 2008. 236 s.
2. Active schools. Kori ki te Kura. Games sport New Zealand 2012 year.
3. Harko Brown. Traditional Maori Games. - Copyright © 2006 year.

MAKTABGACHA YOSHDAGI TAYYORLOV GURUHLARIDA HARAKATLI O‘YINLARNING JISMONIY RIVOJLANISH SOHALARIGA TA’SIRI

Bozorova Oqila Bekmurodovna

Buxoro shahar 77-son Maktabgacha
ta’lim tashkiloti direktori

***Annotatsiya:** Harakatli o‘yinlar harakat qobiliyatlari rivojlantirish vazifasining amalga oshirilishini maksimal darajada ta’minlaydi, chunki ularning mazmuni harakat dasturlarini shakllantirish va almashtirishga yo‘naltirilgan.*

***Kalit so‘zlar:** harakat, maksimal, insonning, malakalari, tana, harakat, buyumlar, bolalar, o‘yin.*

EFFECT OF ACTION GAMES ON AREAS OF PHYSICAL DEVELOPMENT IN PRE-SCHOOL PREPARATORY GROUPS

***Abstract:** Action games ensure the implementation of the task of development of movement skills to the maximum extent, as their content is focused on the formation and replacement of movement programs.*

***Keywords:** movement, maximum, human, skills, body, movement, objects, children, game.*

Kirish. Ma’lumki, insonning rivojlanish jarayonida egallab boradigan harakat tajribasi turli darajadagi xarakat dasturlarining yuzaga kelishi va mustahkamlanishida o‘z ifodasini topadi. Harakat malakalari qanchalik xilma-xil bo‘lsa, yangi harakatlarni o‘zlashtirish imkoniyatlari shuncha ko‘p bo‘lishi tabiiy (N.A.Bernshteyn, V.S.Gurfinkel, Yu.S.Levik) harakatli o‘yinlar murakkab tizimlar bo‘lgan tana va uning

qismlari holatlari, harakatlar va harakat faoliyatlarining tez-tez almashinib turishi bilan tavsiflanadi.

Tayyorlov guruhi bolalarning asosiy harakat turlarini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari mavjud. O'rgatishning ushbu bosqichida harakat malakalari va ko'nikmalari ko'laminin kengayishi, jismoniy fazilatlar (tezlik, chidamlilik, tezkorlik va boshqalar)ning rivojlanishi bilan bog'lik holda ham mashqlarni yaxlit, ham harakat texnikasi elementlarini alohida-alohida muvaffaqiyatliroq o'zlashtirish imkoniyati yuzaga keladi. Olti-yetti yoshli bolalarda o'z oldilariga qo'yilgan vazifalarni ongli tushunib etish, vaziyatni baholash, o'z harakatlarini boshqara bilishga muayyan tayyorgarlik bo'ladi, shuning uchun og'zaki ko'rsatma berish va tushuntirish yordamida maktabgacha yoshdagi bolalarning harakat faoliyatida mustahkam bilim va ko'nikma shakllantirish mumkin bo'ladi.

Asosiy qism. Tayyorlov guruhi bolalarning har tomonlama rivojlanishida o'yin asosiy faoliyat turi bo'lib hisoblanadi. Bola yoshligida qanchalik ko'p o'ynasa, bu uning maktabda yaxshi o'qishiga va keyinchalik mehnat faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'yin bu bola faoliyatining yorqin turi, o'yin jarayonida uning irodasi, hissiyoti, ehtiyoji, qiziqishlari, ta'sirchanligi, ya'ni butun shaxsiyati shakllanadi. O'yin buyumli buyumli va ijtimoiy voqelikdagi harakat qilish va uni anglashga qaratilgan jarayondir. Kichik yoshdagi bolalarga asosiy buyumlar bilan bajariladigan qiziqarli harakatlar bo'lsa, bola katta bo'lgan sari o'yindagi kattalar harakatlarini vamunosabatlarini qayta aks ettirishiga xizmat qiladi. Qadimdan o'zbek halqi bolalariga turli halq o'yinlarni o'ynatib o'rgatib kelganlar va o'yinlar orqali uddaburonlik, chaqqonlik, topqirlik, mehrshafqatlilik kabi fazilatlarni tarkib toptirib, mehnatga o'rgatib boriladi. Harakatli va kam harakatli o'yinlarni tanlash va rejalashtirish dasturga muvofiq amalga oshiriladi. Bunda har bir yosh guruhining sharoiti hisobga olinadi, chunonchi, bolalarning jismoniy va aqliy rivojlanishining umumiy darajasi, harakat ko'nikmalarining rivojlanishi, har bir bola sog'lig'ining ahvoli, individual tipologik xususiyatlari, yil fasli, kun tartibi, o'yinni o'tkazish o'rni, shuningdek bolalar qiziqishlarining o'ziga xos xususiyatlari.

Harakatli o'yinlar ichida guruhning barcha bolalari bir vaqtda aktiv ishtirok etadigan o'yinlar («Chumchuqlar va avtomobil», «Qimning zvenosi tezroq saflanadi», «Ayyor tulki» va oshqalar) ham bor. Shu bilan birga harakatlarning navbatliligi asosiga qurilgan («Quvlashmashoqlar», «Kim lentani tezroq tortadi», «Xaltachalarni almashtirish» va hakazo) foydali va qiziqarli o'yinlar mavjud. Bu o'yinlar irodani tarbiyalashga yordam beradi, o'zini tuta bilishga o'rgatadi.

Xulosa: Bunday o'yinlarni noto'g'ri tashkil etilganda bolalar o'yin topshiriqlarini bajarish uchun uzoq vaqt navbat kutib qoladi. Kutib qolish, statik holatlarning bir xilligi, ayniqsa, kichik yoshdagi bolalarda qiziqishning, harakat reaksiyasi tezligining susayishiga olib keladi; katta yoshdagi bolalar arzimagan bahona bilan o'yindan chalg'iydilar, bu esa mazkur holning sabablarini hisobga olmagan tarbiyachidanorozilik uyg'otadi. Bunday paytda o'yinda kichik guruh ishtirok qiladiva u uzoq davom etmaydi, bolalar aktiv bo'lib o'yin oxirigacha diqqat qiladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rahimqulov K.D., Usmonxo'jayev T.S. «Jismoniy tarbiyadan bolalar va o'smirlar uchun 1000 mashq hamda harakatli o'yinlar. 2001y.
2. Raximqulov K.D. «Kichik yoshdagi bolalarning qaddi qomatini rivojlantirishga mo'ljallangan mashqlar va harakatli o'yinlar» 2001 y
3. Arjan Egges, Arno Kamphuis, Mark Overmars "Motion in Games" First International Workshop, Utrecht, MIG 2008. 236 s.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA KATTA GURUH BOLALARNING JISMONIY RIVOJLANISHI

Umurova Nigora Sobirovna

Toshkent shahar Mirzo Ulug'bek tumani

325-sonli Davlat Maktabgacha ta'lim

tashkiloti tarbiyachisi-metadisti

***Annotatsiya:** Bolalarning harakatlanishga bo'lgan ehtiyoji harakat faolligining uyushgan (jismoniy tarbiya, sportning har xil turlari) va uyushmagan (o'z-o'zidan yuzaga keladigan mushaklar faoliyati) shakllarida namoyon bo'ladi. Bolalarning har tomonlama uyg'un rivojlanishini tarbiyalash, ularning sog'liqlarini mustahkamlash uchun harakatlar har birining miqdor va sifat ko'rsatkichlari bo'yicha har xilligiga ko'ra muvofiq bo'lishi kerak.*

***Kalit so'zlar:** Guruh, harakat, ifodali, bolalarga, katta, aqliy, kichik, mustaqil, ijodiylikni, fazoviy, harakat, personallar.*

PHYSICAL DEVELOPMENT OF A LARGE GROUP OF CHILDREN IN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

***Abstract:** Children's need for movement is manifested in organized (physical education, various types of sports) and unorganized (spontaneous muscle activity) forms of movement activity. Efforts to raise the harmonious development of children in all aspects, to strengthen their health, should be consistent according to the diversity of each of them in terms of quantity and quality indicators.*

***Key words:** Group, action, expressive, for children, big, intellectual, small, independent, creative, spatial, action, personnel.*

Kirish: “Barchangiz yaxshi bilasizki, kelajak avlod haqida qayg‘urish, sog‘lom, barkamol naslni tarbiyalab yetishtirishga intilish bizning milliy xususiyatimizdir” [1].

Asosiy qism: Katta guruh yoshidagi bolalarni jismoniy tarbiyaning sifat xususiyatlarini optimallashtirishga bag‘ishlangan tadqiqotlar asosiy o‘zgarishlarga uchradi. Faqat jismoniy tayyorgarlikning muhim ahamiyati, ko‘rsatkichlari yo‘qoldi.

Bolaning morfologik-funksional imkoniyatlari, uning yurak-qon tomir, nafas olish, mushak kabi hayotini ta‘minlovchi asosiy tizimlariga oid tadqiqotlar o‘tkazilib, aynan shu asosda jismoniy yuklamalar miqdori, fiziologik funksiyalar va jismoniy tayyorgarlik darajasining o‘zgarishi aniqlanishi kerak.

Turli darajadagi miqdor va sifat belgilariga ega bo‘lgan jismoniy tayyorgarlikning tayanch andozasini ishlab chiqish zarurati yuzaga keladi. Jismoniy tayyorgarlik modeli (andozasi) deganda bolalarda mushak faoliyatiga talabni shakllantirishga imkon beradigan bilim, harakat ko‘nikma va malakalari majmui hamda har tomonlama rivojlanish va sog‘liqning muvofiq variantini ta‘minlaydigan harakatlardan doimiy ravishda maqbul shakllarda foydalanish tushuniladi. Eng yuqori natijalarga erishishga qaratilgan sport tayyorgarligidan farqli ravishda jismoniy tayyorgarlik modeli harakatlardan hayotiy faollik darajasini saqlash va yoshga muvofiq jismoniy hamda aqliy ish qobiliyati darajasiga erishishni nazarda tutadi.

Mustaqil harakat faolligiga qiziqishni shakllantirish — eng muhim vazifa. Bunday yo‘nalishning mohiyati uning individual o‘ziga xosliklarini hisobga olgan holda eng maqsadga muvofiq milliy va harakatli o‘yinlarni tanlashdan iborat. Bu shuning uchun muhimki, faqat 20–30% bolalargina yuqori mushak yuklamani qabul qila oladilar va shu tarzda o‘zlarining jismoniy tayyorgarligini takomillashtirib boradilar.

Qolgan 70-80% bolalar uchun maktabgacha ta‘lim muassasalarida kata guruh bolalarini jismoniy tarbiyaning yangi usullarini izlash kerak. Asosiy vazifa — qiz bolalarda harakat faoliyatiga qiziqishni shakllantirishdir. Qiz bolalarda harakatlanish xususiyatlarini mustaqil takomillashtirishdagi farq ular o‘rtasida jismoniy tarbiya mashg‘ulotlariga e‘tiborsizlik bilan qarovchilarning ko‘payishiga olib boradi.

Shunday qilib, katta guruh bolalarning harakat faolligi uchun qulay sharoit yaratishning asosiy yo‘nalishlari qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin:

— jismoniy tarbiya ko‘rsatkichlarining miqdor va sifat xususiyatlarini baholash uslublarini ishlab chiqish;

— o‘sayotgan organizm morfofunktsional tizimlarini shakllantirishning ijobiy o‘sinh sur‘atlarini ta‘minlovchi jismoniy tarbiyaning sog‘lomlashtiruvchi ta‘sirini oshirish maqsadida dasturlarni takomillashtirish;

— harakat madaniyatini shakllantirish;

— yugurish, sakrash, tirmashish, uloqtirish, chap berish kabi turli harakatlarni bajarish asosida harakat faolligidan qoniqishni ta‘minlovchi milliy va harakatli o‘yinlarga yo‘naltirilgan harakat imkoniyatlarini amalga oshirishga bo‘lgan doimiy ehtiyojni ta‘minlash. Ko‘plab turli harakatlanish holatlari nafas olishni, qon aylanishi va modda almashinishi jarayonlarini faollashtiradi, o‘z navbatida, sport yo‘nalishidagi o‘yinlarning kuch, epchillik, chidamlilik, tezkorlik harakatlarning muvofiqligi kabi jismoniy sifatlarni rivojlantirishga ta‘siri jihatidan tasniflash asosida ruhiy faoliyatga ijobiy ta‘sir ko‘rsatishga yordam beradi.

Xulosa: Tadqiqot natijalari kata guruhdagi bolalar jismoniy tarbiya amaliyotida milliy va harakatli o‘yinlardan foydalanish asosida qo‘yidagi tashkiliy uslubiy yondoshishga ko‘ra tavsiya qilish imkoniyatini beradi:

Har bir o‘yin pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq bo‘lish shart, ya‘ni maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalar uchun tushunarli, chidamlilik, tezkorlik kuch, epchillik, egiluvchanlik sifatlarini harakat tajriba xususiyatlarini xisobga olgan bo‘lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1 Karimov I. A. Ijobiy ishlarimizni oxiriga yetkazaylik. T., «O‘zbekiston», 1994 y.
- 2 Karimov I. A. Biz qurish, yaratish yo‘lidan boraveramiz. T., «O‘zbekiston», 1995
- 3 Leontev.A.N.Deyatelnost, Soznaniye. Lichnost. M:Politizdat,1973

NUTQIY ETIKET TUSHUNCHASI VA UNING O‘ZIGA XOSLIGI

Agzamova Gulrux Ravshan qizi

O‘zbekiston Davlat Jahon tillari Universiteti,
Lingvistika xitoy tili yo‘nalishi 2-kurs magistri

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada nutqiy etiketning ma‘nosi, o‘ziga xos qonuniyatlari, qoidalari haqida ma‘lumot berilgan. Nutqiy etiket keng qamrovli tushuncha ekanligi, uning ma‘lum birliklari, lingvopragmatika, xalq tilida salomlashish, uning o‘ziga xos xususiyatlari keltirib o‘tilgan.*

***Kalit so‘zlar:** etiket, nutqiy etiket, murojaat shakllari, ilmiy nutq, nutqiy vosita, lingvopragmatika, salomalshuv, xayrlashuv, kognitiv muhit, pragmalingvistika.*

Odob har qanday shaxsning xatti-harakatlarini ifodalaydi. Bu faqat dasturxon atrofida yoki ziyofatda bajarilishi kerak bo‘lgan qoidalar emas, balki bular insoniy munosabatlarning barcha me‘yorlari hisoblanadi. Bunday qoidalar yordamida boshqalar bilan munosabatlar tartibga solinadi. Muloqot madaniyati va insoniy xulq-atvor madaniyati bir-biri bilan chambarchas bog‘liqdir. Ayniqsa, insoniy munosabatlarning barcha sohalarida – ishda, oilada, shaxsiy, siyosiy va hokazolarda namoyon bo‘ladigan muloqot madaniyatiga e‘tibor qaratish lozim. Nutq etiketi salomlashish, minnatdorchilikda namoyon bo‘ladigan nutq odobiga asoslanadi. “Etiket” so‘zi fransuz tilidan olingan bo‘lib, “yorliq” degan ma‘noni anglatadi. Ammo u yunoncha “etos” – “odat”, “xarakter” asosida shakllangan. “Axloq lug‘ati” tushunchasini beradi.

Odob – bu insonlarga munosabat (boshqalar bilan muomala qilish, murojaat qilish va salomlashish shakllari, jamoat joylarida o‘zini tutish, o‘zini tutish va kiyim-kechak) bilan bog‘liq xatti-harakatlar qoidalari to‘plami.¹

¹ Begmatov E. Oliy ta'lim tizimida nutq madaniyatining o'rni. –Toshkent: O'zbekiston, 1999, 38-b

Nutq etiketi insoniy madaniyatning asosiy ifodasidir. Etiket keng qamrovli tushuncha bo'lib, u ma'lum ma'noda, umumbashariy miqyosda qabul qilingan muomala qonun-qoidalarini o'z ichiga oladi. Bu tushuncha turli taraflama o'rganadi. Namunaviy nutqning asosiy talablaridan yana biri aytilmoqchi bo'lgan muddaoning tinglovchiga to'g'ri va aniq borib yetishi, ma'lum ta'sir o'tkazishi nazarda tutiladi. Hamda bu masalalarning amalga oshirilishida nutq oldiga ayrim talablar qo'yiladi, bu esa kommunikativ aspekt muammolaridan hisoblanadi. Nutqiy etiket deyilganda, so'zlashuv odobi qoidalarini tartibga soluvchi milliy, o'ziga xos stereotiplar, suhbatdosh bilan aloqa o'rnatish, aloqani tanlangan tonallikda davom ettirish yoki tugatish uchun qabul qilgan formulalari nazarda tutiladi.

Ma'naviyati yuqori bo'lgan inson barkamolligi uning omilkorligi, bilimdonligi, donishmandligida namoyon bo'ladi va unda albatta nutq madaniyati ham yuqori darajada bo'ladi. Til odobi ko'nikmalarini, nutq madaniyati malakalarini egallash, adabiy til me'yorlariga amal qilish oliy ma'lumotli shaxs uchun juda muhim. Umumiy tarzda aytiladigan bo'lsa, nutq madaniyati sohasi adabiy til doirasida fonetikadan tortib to uslubiyatgacha bo'lgan barcha lingvistik sohalarni qamrab oladi. Ilmiy jihatdan asoslangan nutqning o'ziga xos jihatlari mavjudligi va u qaysi fan sohasida bo'lishidan qat'iy nazar ma'lum me'yorlarga bo'ysunishi kerakligi nutq etiketining boshqa nolingvistik sohalar bilan aloqadorligini ko'rsatuvchi omillardan sanaladi. Chunki nutq etiketi bu eng avvalo, nutqning to'g'riligi demakdir, ya'ni yaxshi nutq noaniqlikka, uzundan uzoq jummalarga qarshi bo'lishi, qisqalik va aniqlik uning o'lchovi bo'lishi lozim. Har qanday ilmiy nutq uchun bu mezonlar asosiy talablar hisblanishini bilamiz. Keng ma'noda esa nutq etiketi nutqiy ta'sirchanlikni, ijodiy yorqinlikni, o'tkirlik va ifodalilikni bildiradi. Bu jihatdan istalgan soha vakili og'zaki nutqning madaniy me'yorlarga asoslanishi, ma'lum normalarga bo'ysunish zarurati muhimki, bu holat har qanday notiqning madaniyati va saviyasini ko'rsatuvchi jihatlar sanaladi.

Nutq odobi salomlashishdan boshlanadi. Salomlashishdagi xushmuomalalik undan keyingi yaxshi suhbatga debocha bo'ladi, tinglovchida yaxshi kayfiyat paydo qiladi. Salomlashishning ahamiyati haqida hindlarda shunday naql bor: "Bitta salom

bilan beshta narsaga - o‘zini yengil sezish, shon-shuhrat topish, qut-barakali, ilmi bo‘lish va nihoyat uzoq umr ko‘rishga erishiladi”.

Ha, salomda gap ko‘p, salomlashish, salom berishning ham o‘ziga yarasha qonun-qoidalari bor. Afsuski, o‘zimizning sharqona salomlashish odobimizga yetarli darajada e‘tibor bermayapmiz. “So‘z boshi – salom”, deganlaridek, suhbatdoshlar muloqoti “assalomu alaykum”, “vaalaykum assalom” jumalari bilan boshlanadi. Bu suhbatdoshlarning tanish yoki notanishligidan qat’iy nazar o‘zaro hurmat va ehtirom belgisi hisoblanadi. Ammo keyingi paytlarda biror joyga kirib borayotgan, telefonda suhbat boshlayotgan kishilarning salomlashishni unutib borayotganligiga tez-tez guvoh bo‘lib qolmoqdamiz.

Xalq tilida salomlashish uchun ham, xayrlashish uchun ham alohida nutqiy vositalar mavjud. O‘qituvchi ularni o‘z o‘rnida ishlatishda hamma uchun va o‘z shogirdlari uchun o‘rnakdir. Madaniyatli kishi o‘z aybini bo‘yniga ola bilishi, aybi uchun kechirim so‘rashni ham bilishi lozim. O‘z aybi uchun uzr so‘rash o‘z g‘ururini yerga urish emas, balki odoblilik, xushmuomalalik alomatidir. Yetuk kishiga xos fazilatlardan yana biri xayrlashuv odobidir. Tilimizda xayrlashganda ishlatiladigan “xayr, sog‘ bo‘ling”, “xayr, ko‘rishguncha”, “xayr, omonlikda ko‘rishaylik” kabi ta’sirchan iboralar mavjud. Bolaga yaxshilik qilgan, aytilgan yumushni, iltimosni bajargan kishilarga o‘z vaqtida minnatdorchilik bildirish odobini ham o‘rgatib borish lozim. Tilimizda rag‘batlantirishni, minnatdorchilikni anglatadigan chiroyli ifodalar bor. Ularni kundalik muomalaga kiritish, o‘z o‘rnida ishlatish kishi xulqini naqadar bezaydi.

“Har bir kishining madaniylik darajasi, o‘qib qanchalik tarbiya ko‘rganligi uning yozma va og‘zaki nutqidan bilinadi”.¹

Tilning dunyoni bilish, bilimlarni to‘plash, saqlash, keyingi avlodlarga yetkazish, ruhiy munosabatlarni aks ettirish, go‘zallik kategoriyalarini voqelantirish

¹. Iskandarova Sh. O‘zbek nutqi odatining muloqot shakllari. Avtoreferat. – Samarqand: 1993, 87-b

kabi qator vazifalarni bajarishiga qaramasdan, uning asosiy funksiyasi kishilar o'rtasidagi aloqani ta'minlashdir.

Nutqiy etiket birliklari bevosita xalqning madaniyati, mentaliteti, diniy qadriyatlari, insonlarning hissiyotlari bilan bog'liqligi bois, ularni lingvopragmatik jihatdan chuqur o'rganishni taqozo etadi. Lingvopragmatika birinchi bo'lib g'arb tilshunosligida namoyon bo'ladi. Lingvopragmatika -pragmalingvistika va sotsiopragmatikaning o'rtasida joylashadi. Bu yerda lingvopragmatika verbal muloqotning ikki asosiy komponentlari orasida kerakli halqa (zanjir) vazifasi bilan favqulodda muhim ahamiyat kasb etadi. Lingvopragmatika ham til tizimi, ham so'zlovchining kognitiv muhiti orasidagi moslashuvni belgilaydi. Bu umumiy pragmatikaning boshqa biror qismiga mos kelmaydi. Jumladan, pragmalingvistika, ko'proq grammatik xatolarni tekshirishga moyil bo'lib, noto'g'ri grammatikani qo'llab bildirilgan fikr anglashilmovchilikga olib kelishini misol qilish mumkin.

Tilning, uning faollashgan amaliy ko'rinishi – nutqning va uni tashkil etuvchi nutq birliklarining, shu jumladan, gaplarning lingvopragmatik aspekti muammolarining tadqiqi haqida ham shunday deyish mumkin. Ijtimoiy meyorlar va til o'rtasidagi bog'liqlik lingvopragmatika doirasida o'rganilib, qisman sotsiologiya va qisman lingvistikani o'z ichiga oladi. S.Levinson ta'kidlagandek, jamiyat vakillari bilan muvaffaqiyatli muloqotga kirishish va ijtimoiy qonun qoidalarga rioya qilish uchun sotsiopragmatika, yani ijtimoiy ong, xulq-atvor, mentalitet kabi qadriyatlarni nazariy jihatdangina bilishning o'zi yetarli emas. Shu bilan birga pragmalingvistika, yani jamiyat tiliga bog'liq lingvistik qonun-qoidalarni bilish bilan cheklanish ham to'g'ri kelmaydi.

Adabiyotlar:

1. Begmatov E. Oliy ta'lim tizimida nutq madaniyatining o'rni. –Toshkent: O'zbekiston, 1999, 38-b
2. Iskandarova Sh. O'zbek nutqi odatining muloqot shakllari. Avtoreferat. – Samarqand: 1993, 87-b
3. Hakimov M. O'zbek pragmalingsvistikasi asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2013.
4. Mo'minov S. O'zbek muloqot xulqining ijtimoiy-lisoniy xususiyatlari: Filologiya fanlari doktori dissertatsiya avtoreferati. Toshkent 2000, 65-b
5. Pardayev Z. Pragmatik lingvistika. –Samarqand, 2013. –104 b.
6. Белов В. Лад: Очерки о народной эстетике. М.: Молодая Гвардия, 1988.
7. Школа этикета / Авт.-сост. Л.С.Лихачева. Екатеринбург: Средн.-Урал. кн. изд, 1997.
8. Сафаров Ш. Прагмалингвистика. Монография. 2008 , 318 б

GERMANIYA FEDERATIV RESPUBLIKASI O'QUVCHILAR NIGOXIDA

Xusanova Sanobarxon Obidjonovna

Rishton tumani 6-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi

geografiya fani o'qituvchisi

***Annotatsiya:** "Germaniya Federativ Respublikasi haqida" nomli maqola, Germaniya Federativ Respublikasining geografiyasi, tarixi, iqtisodiyoti, madaniyati va boshqa muhim sohalar haqida umumiy ma'lumotlar beradi. Maqola, mamlakatning hududiy chegarasi, poytaxti, eng katta shahri, iqtisodiy rivojlanish tarixi, madaniy va ilmiy muhit, ta'lim tizimi, san'at va madaniyat, turizm va boshqa katta sohalar haqida malumot beringan. Shuningdek, Germaniya Federativ Respublikasining dunyoda o'zining muhim joyini egallagan vaqtning eng ahamiyatli bosqichlari, davlatning iqtisodiy kuchini oshirish, innovatsion sohalarda yuksalish, ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanish, ta'lim tizimi va boshqa muhim sohalar bo'yicha qilgan ishlari aks ettiradi. Maqola, umumiy ravishda o'quvchilarga mamlakat haqida qiziqarli va ko'proq ma'lumotlar bilan tanishtirish maqsadida yozilgan.*

***Kalit so'zlar:** Yuqori iqtisodiy kuch, innovatsion sohasidagi liderlik, ta'lim tizimi, musiqa va san'at, turizm va tabiat manzaralari, demokratiya va jamiyatga adolat, xususiy madaniyati, ta'lim va ilm-fan sohasidagi muvaffaqiyat, avto sanoat, turkum va o'zaro hamkorlik.*

"Germaniya Federativ Respublikasi" degan so'z, ozi Germaniya Federativ Respublikasi (Bundesrepublik Deutschland) yoki Germaniya nomi bilan ma'lum. Bu, Markaziy Osiyo joylarida joylashgan, G'arbiy Osiyo va G'arbiy Yevropadagi mamlakat.

Germaniya, qisqa nomi bilan Germaniya (Deutschland), G'arbiy Yevropaning markazida joylashgan. 16 ta mintaqaga bo'linadi va 83 milliondan ortiq aholisi bor.

Bundan tashqari, Germaniya Yevropadagi eng katta iqtisodiy kuchga ega mamlakatlar orasida keladi va dunyodagi eng katta xavfsizlik, xizmatlar va oziq-ovqat sifatida taniladi. Bundan tashqari, Germaniya, Avropa Ittifoqi va NATO a'zosi sifatida bevosita davlatlardan biridir.

Germaniya Federativ Respublikasi, II Jahon urushi keyingi 1949-yilda ta'sis etilgan, shuningdek sharqda berilgan Sovet qo'llangan qismida Doyma Yoxud Demokratik Germaniya, g'arbdagi qismida esa Federal Respublika Germaniya sifatida istifoda etilgan. 1990-yilda, Doyma Yoxud Demokratik Germaniya va Federal Respublika Germaniya bir-biri bilan birlashgan va hozirgi Germaniya Federativ Respublikasi bo'lib kelgan. Birinchi va Ikkinchi jahon urushlarida yetakchi bo'lib kelgan Germaniya, bugungi kunda demokratik, madaniy, iqtisodiy va sotsial xususiyatlari bilan taniladi.

Germaniya Federativ Respublikasi, Markaziy Osiyo joylarida joylashgan G'arbiy Yevropa mamlakati hisoblanadi. Quyidagi geografik ma'lumotlar Germaniya Federativ Respublikasining joylashuvi va geografiyasi haqida ma'lumot beradi:

Germaniya Federativ Respublikasining umumiy maydoni 357,022 kvadrat kilometr bo'lgan.

Germaniya, shuningdek, orta va sharqda Polsha, Chekhy, Avstriya, va Isvech ning bir qismi bilan chegaralanadi. Janubda Ishpaniya, chiqoqda Daniya va Polsha bilan chegaralanadi.

Germaniya, chiqoqda Shimoliy Denevbosorq, janubda Ishpaniya suyuqlig'i, sharqda Baltiyskoye dengizi, g'arbda esa Fransiyadagi Ren nehrining qismi orqali Ren nehriga bog'lanadi. Oqlari orasida Elba, Ren, Maas, va Donav nomlari katta daryolar kiradi.

Germaniya geografik ravishda o'rtacha tog'larga ega bo'lgan mamlakatdir. Maksimal balo ulaq va erta tog'larning orasida Alp va Böhmis Alplari joylashgan.

Germaniya Federativ Respublikasining o'rta yillik harorati mintaqaviy chegarasi sababli o'zgartiriladi. Shimoliy qismida haroratlar qishda pastroq, yozda esa issiqroq, janubiy qismida esa issiq yoz va sog' roqqa ega bo'ladi.

Berlin, Germaniya poytaxti va eng katta shahri hisoblanadi. Bavariya, Baden-Vyurtemberg, Nordrhein-Westfalen, Hessen va digar mintaqalar orasida yirik shahrlar mavjud.

Germaniya daqiq bozor ijodiyati, shuningdek, ko'plab tabiat parklari, zo'raonlar va ziyoratgohlar bilan mashhurdir. Misol uchun, Bavyera Alplaridagi Berhtiskaden Milliy Parki, Yutlandiya dengizi sahilidagi Vaden-Burgeser Wattenmeer Milliy Parki kabi joylar hisoblanadi.

Germaniya Federativ Respublikasi geografik ravishda ko'plab turar joylar va tabiat qazilmalari bilan boy bo'lib, uning madaniy va iqtisodiy ahamiyati ham katta.

Germaniya Federativ Respublikasini o'rganishda qarashlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Germaniya, jahon tarixida ahamiyatli olaylarga bo'lgan tanqid etishgan mamlakatlardan biridir. Bu mamlaka Poytaxt Berlin, va uning tarixi nazariy va amaliy qismlari bilan shug'ullanadi. Qadimgi imperiyal davr to'g'risida, Birlashgan Qirollar davri, So'vet Vaqtidagi birlashmagan Germaniya (Doyma Yoxud Demokratik Germaniya) va 1990 yilida birlashgan Federal Respublika Germaniya tarixi bo'lgan ahamiyatli bosqichlardan biri ham.

Germaniya adabiyot, san'at, musiqa va arxitektura sohasida dunyoda katta ahamiyatga ega bo'lgan mamlakatlar orasida biridir. Shiller, Gete, Betkhoven, Bach, Wagner va boshqalar kabi dunyo malikolarining ishlari uning madaniyatni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Germaniya, dunyoda eng katta iqtisodiyotlardan biri hisoblanadi. Uning iqtisodiyoti yaxshi tuzilgan, yirik korxonalari, texnologiyalari va eksporti bilan mashhur. Avtomobil sanoati (BMW, Mercedes, Volkswagen), maishiy texnika, xususan texnologiya sohasida katta muvaffaqiyatga erishgan mamlakatdir.

Germaniya, yuqori sifatli ta'lim tizimi bilan mashhur. Oliy o'quv yurtlarida talabalar uchun yuqori malakali ta'lim tizimi mavjud.

Mamlakatning atrof-muhitini, tabiat manzaralari, tarixiy joylar va arxitektura jalb etadi. Bavariya, Rothenburg ob der Tauber, Koeln kabi joylar turistlar o'rtasida mashhur.

Germaniya yuqori texnologiyali, inovatsion va ilmiy ma'lumotlarga ega bo'lgani uchun xislatlangan. Mexnat va texnologiyaviy sohalar bo'yicha o'zida eng yaxshi ilmiy markazlardan birini olgan mamlakatdir.

Germaniya Federativ Respublikasini o'rganishda, tariqiy, iqtisodiy, madaniy va boshqa sohalardagi muvaffaqiyatlarni tushuntirib, mamlakatning eng katta o'ziga xos xususiyatlari va qobiliyatlariga ega bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Germaniya Statistika Vazirligi, 22. April 2015, 21–dekabr 2018–yilda asl nusxadan arxivlandi, qaraldi: 30–iyul 2015–yil
2. Germaniya turi, otdix, seni, ekskursionnie turi v Germaniyu, 9–iyul 2009–yilda asl nusxadan arxivlandi, qaraldi: 18–aprel 2013–yil
3. Nemeskie dialekti — karta raspredeleniya
4. Marshem na Berlin. V Germanii bejensi razvernuli borbu za svoi prava
5. DSW: Länderdatenbank[sayt ishlamaydi]
6. Stiftung Weltbevölkerung: Home (Wayback Machine saytida 2009-11-22 sanasida arxivlangan)
7. Gemeinsames Datenangebot der Statistischen Ämter des Bundes und der Länder (Wayback Machine saytida 6-iyul 2017-yil sanasida arxivlangan)
8. Dmitriev V. A. „Rol sovremennoy Germanii v mirovoy politike“. Gorchakovskie chteniya
9. A. I. Patrushev „Germaniya v XX veke“
10. Yeryuxin A. A. „Yevropeyskaya politika FRG pri Adenauere“

TARMOQ XAVFSIZLIGI VA IMKONIYATLARI

Fazliddinova Sadoqatxon Akramjon qizi

Rishton tumani 6-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi informatika va axborot texnologiyalari fani o'qituvchisi

Annotatsiya: tarmoq xavfsizligining qanday muhim va zarur ekanligini ta'kidlaydi. Tarmoq xavfsizligini ta'minlash, internet va elektron tarmoqlar orqali o'tkazilayotgan ma'lumot almashish, amaliyotlar va tarmoq resurslarini himoya qilishga oid muhim texnologiyalarni o'z ichiga oladi. Maxfiylikni saqlash, tarmoqning integritetini ta'minlash, xavfsizlik protokollarini va standartlarini amalga oshirish, va tuzilma xavfsizlik politalarini o'rnatish tarmoq xavfsizligi uchun katta ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Maxfiylik, xavfsizlik protokollari, firewall, tuzilma xavfsizlik politalari, Integritet, viruslar va hujumlar, shifrlash, tarmoq monitoringi.

Tarmoq xavfsizligini ta'minlash, bugünkü dunyodagi elektron tarmoqlar va internetga aloqador harakat qilayotgan har bir shaxs, tashkilot yoki davlat uchun katta ahamiyatga ega. Tarmoq xavfsizligini ta'minlashning zaruriyatlari quyidagilardir:

Maxfiylik: Foydalanuvchilar va tashkilotlar uchun maxfiylik, shaxsiy va tijoratiy ma'lumotlar, internetda o'tkazilayotgan amaliyotlar va aloqa so'rovlari uchun asosiy ehtiyojdir. Maxfiylikni ta'minlash, shaxsiy ma'lumotlarni, bank ma'lumotlarni, korporativ axborotlarni va boshqa maxfiy malumotlarni himoya qiladi.

Tarmoqning integriteti: Tarmoq xavfsizligi, tarmoqning integritetini ta'minlashni o'z ichiga oladi. Bu, tarmoqda ma'lumotlarning ozuq-ozg'inligini va butunligini ta'minlashni o'z ichiga oladi. Hujumlar va viruslarga qarshi himoya tizimi, tarmoqning integral va ishlashini ta'minlaydi.

Xavfsiz tizimlar va tarmoqlar: Xavfsiz tizimlar va tarmoqlar, hujumlar va viruslar bilan himoyalangan va ularga qarshi turli xil ta'minotlar o'rnatilgan

tizimlardir. Tizimlarning xavfsizligi tarmoqning umumiy xavfsizligini ta'minlashda muhimdir.

Xavfsizlik protokollari va standartlari: Tarmoq xavfsizligini ta'minlashda foydalanuvchilar uchun xavfsizlik protokollari va standartlari juda muhimdir. Bu standartlar, tarmoqda ma'lumot almashish va ularga murojaat qilish jarayonlarida amalga oshiriladigan xavfsizlik tuzilmalari va protokollarni belgilaydi.

Yangiliklar va yangi texnologiyalar: Xavfsizlik sohasidagi yangiliklarni kuzatish va yangi texnologiyalardan foydalangan holda xavfsizlikni ta'minlash ham zarur. Tez-tez yangilangan texnologiyalar va xavfsizlik xizmatlaridan foydalanish, tarmoq xavfsizligini oshiradi.

Tarmoq xavfsizligini ta'minlash, ayrim huquqiy, tijoratiy, va insoni xavfsizlik xavfsizligini ta'minlashda katta rol o'ynaydi. Bu haqda o'rganish, xavfsizlik sohasidagi yangiliklarni kuzatish va faol ravishda ishlash, tarmoq xavfsizligini ta'minlashda asosiy qadriyatlar hisoblanadi. Tarmoq xavfsizligi (yoki internet xavfsizligi) tarmoq va internetdagi axborot tizimlarini kiber-hujumlar va maxfiylik hujumlaridan himoya qilishni ma'nosini anglatadi. Bu xavfsizlikni ta'minlashda amaliy usullar, texnologiyalar, protokollar, va siyosatlar ishlatiladi.

Tarmoq xavfsizligining muhim ko'rsatgichlari:

Kiber-xavfsizlik usullari: Tarmoqda axborot almashish va taqdim etish jarayonlarida xavfsizlikni ta'minlash uchun kiber-xavfsizlik usullaridan foydalaniladi. Bu usullar, kiber-hujum va viruslarga qarshi himoya, shifrlash va autentifikatsiya texnologiyalari, tarmoq monitoringi va boshqa xavfsizlik chiqindilarini o'z ichiga oladi.

Ma'lumotni shifrlash: Tarmoqdagi axborotlarni shifrlash, bu axborotlarni hujumchilardan himoya qilishning eng asosiy usullaridan biridir. Shifrlash, axborotni o'qish imkoniyatini engelleydi va faqat maxsus kalit so'zlarni bilganlar uchun bu axborotlarga murojaat qilishni mumkin qiladi.

Firewall va antivirus dasturlar: Tarmoq xavfsizligini ta'minlashda firewall va antivirus dasturlari juda muhim rol o'ynaydi. Firewall, tarmoqga kirishlar va

chiqishlarni nazorat qilib, hujumlar va viruslarni oldini olish uchun ishlaydi. Antivirus dasturlar esa tarmoqda viruslarni aniqlaydi va unchalik kiritilgan viruslarni o'chiradi.

Xavfsizlik sozlamalari va protokollar: Tarmoq xavfsizligini ta'minlashda xavfsizlik sozlamalari va protokollar ishlatiladi. Bu, tarmoq xavfsizligini ta'minlash uchun afzalliklar va normativ hujumlar kiritilgan maxfiylik sozlamalari, xavfsizlik protokollari, va boshqa tarmoq tuzilmasi sozlamalari orqali amalga oshiriladi.

Bilishuv sohasida kamtar ishlash: Tarmoq xavfsizligini ta'minlashda inson faoliyatining roli juda muhimdir. Foydalanuvchilar, maxfiylik sozlamalari va xavfsizlik taqiqotchilari haqida o'rganish, shaxsiy ma'lumotlarni to'g'ri saqlash, to'g'ridan-to'g'ri xavfsizlik masalalari bilan shug'ullanish zarur.

Bu faoliyatlar va texnologiyalar bir qator xavfsizlik chiqindilarini o'z ichiga oladi va internet, tarmoq va tizimlardagi maxfiylikni ta'minlashda katta ahamiyatga ega.

Tarmoq xavfsizligini ta'minlash ahamiyati, kiber-xavfsizlik sohasidagi muammolarga javob berish, ma'lumotlarni himoya qilish, tarmoqda yuritilayotgan xavfsizlik tizimlarini o'rganish va keltirilayotgan kiber-hujumlar va maxfiylik yo'lida kelib chiqadigan yangiliklarga muvofiq ishlashni talab qiladi.

Tarmoq xavfsizligini ta'minlashning eng asosiy qismi maxfiylikdir. Foydalanuvchilar va tashkilotlar uchun shaxsiy ma'lumotlarni, korporativ axborotlarni himoya qilish katta muhim.

Tarmoq xavfsizligi, tarmoqning xavfsizligini ta'minlash uchun xavfsizlik protokollari va tuzilmalarni qo'llashni talab qiladi. Bu protokollar va tuzilmalar hujumlar va viruslarga qarshi himoyalangan xavfsizlik chiqindilarini o'z ichiga oladi.

Xavfsizlik sozlamalari va monitoring, tarmoqda sodir bo'lgan hujumlar va anomaliyalarini aniqlashda muhimdir. Tez-tez monitoring qilish, tarmoq xavfsizligini ta'minlashda o'ziga xos muammolarini aniqlashga yordam bera oladi.

Ma'lumotlarni shifrlash, ularga murojaat qilishni cheklashda katta ahamiyatga ega. Autentifikatsiya, foydalanuvchilarning haqiqiy bo'lishini va ularga murojaat qilishga ruxsat berishni ta'minlaydi.

Yangi kiber-xavfsizlik texnologiyalari va usullarini o'rganish, xavfsizlikni oshirish va yangi hujum turlariga qarshi tarmoqni himoya qilishda muhimdir.

Tarmoq xavfsizligini ta'minlashda foydalanuvchilar bilimini oshirish katta muhimdir. Foydalanuvchilar o'z maxfiyliklarini saqlash, xavfsizlik sozlamalari va protokollariga rioya qilish va amaliy xavfsizlik prinsiplarini tushunishlari zarur.

Bu ahamiyat tarmoq xavfsizligini ta'minlash sohasidagi muhim masalalarni o'z ichiga oladi va muvofiq harakat qilishni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sun'iy idrokning kelajakka ta'siri: uning insoniyat hayotidagi ahamiyati Z Sidiqova, I Aldashev - Научный Фокус, 2023
2. Boshlang 'ich sinf ta'limida axborot texnologiyalaridan foydalanish M Odiljonova, A Ilhomjon - Научный Фокус, 2023
3. AKT rivojlangan davrda ta'lim boshqaruvida masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish usullari. A Ilhomjon - Научный Фокус, 2023
4. Zamonaviy texnologiyalarning hozirgi kundagi ahamiyati A Ilhomjon, A Gulira'no - Научный Фокус, 2023
5. Turli sohalarda axborot texnologiyalarining tutgan roli. S Madinabonu, A Ilhomjon - Научный Фокус, 2023
6. Texnologiya darslarida raqamli texnologiyalarni o'rni. M To'rayev, ST Aldasheva, IT Aldashev - Results of National Scientific Research International ..., 2023
7. BoshlangIch TaLim Jarayonida Axborot Texnologiyalarning O 'Rni A Ilhomjon, T Toxirjon - Miasto Przyszłości, 2022

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	Азимов, Ю., Сагатов, Х. Ж., & Шишнев, Д. (2024). МЕТОД ОБУЧЕНИЯ ФИЗИКЕ В СИНГАПУРЕ. GOLDEN BRAIN, 2(3), 4–8. https://doi.org/10.5281/zenodo.10567216
2	Nurjanov, A. A., Nurjonov, F. A., Shokirova, H. S., & O'razova, F. U. (2024). STUDY OF THE PATHOGENIC CHARACTERISTICS OF ENTOMOPATHOGENIC FUNGI TO LOCUSTS. GOLDEN BRAIN, 2(3), 9–13. https://doi.org/10.5281/zenodo.10567321
3	Эшдавлатова, Г. Э., & Турабаева, Н. Б. (2024). ИСПЫТАНИЯ РАЗРАБОТАННЫХ ВОДОРАСТВОРИМЫХ ЗАГУСТИТЕЛЕЙ. GOLDEN BRAIN, 2(3), 14–20. https://doi.org/10.5281/zenodo.10567360
4	Бобомуродова, Д. Б., Узокова, Г. Ф., Туракулова, Р. У., & Туракулова, Д. У. (2024). БОЛАЛАРДА УЧРАЙДИГАН ТЕМИР ТАНКИСЛИГИ БИЛАН БОГЛИК АНЕМИЯЛАР. GOLDEN BRAIN, 2(3), 21–25. https://doi.org/10.5281/zenodo.10569240
5	Бобожонов, Ш. (2024). НАРШАХИЙНИНГ "БУХОРО ТАРИХИ" АСАРИДА ЗИЁРАТ АНЪАНАСИ МАСАЛАЛАРИ. GOLDEN BRAIN, 2(3), 26–30. https://doi.org/10.5281/zenodo.10569263
6	Fayziyeva, A. X. (2024). O'ZBEK VA INGLIZ MAQOLLARIDA "VATAN" KONSEPTINING IFODALANISHI. GOLDEN BRAIN, 2(3), 31–35. https://doi.org/10.5281/zenodo.10569272
7	Pardayeva, M. R. (2024). BIOYOQILG'ILARDAN FOYDALANISHNING YER SHARI VA INSONIYAT UCHUN AFZALLIKLARI. GOLDEN BRAIN, 2(3), 36–38. https://doi.org/10.5281/zenodo.10569283
8	O'rishboyeva, X. O. qizi . (2024). MUSIQIY ASARLAR MAZMUNI ORQALI O'QUVCHILARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASH. GOLDEN BRAIN, 2(3), 39–43. https://doi.org/10.5281/zenodo.10569288

9

Nasriddinov, D. A., & Ro'zmetova, M. S. (2024). BADIY TARJIMADA STILISTIK VOSITALARNING O'RNI. GOLDEN BRAIN, 2(3), 44–49. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10569297>

10

Karasayev, A. S. uli . (2024). QARAQALPAQ TILINDE SHÍGÍSÍ TÚRKIYSHE MUZÍKALÍQ TERMINLER. GOLDEN BRAIN, 2(3), 50–56. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10569312>

11

Saidova, F. M., & Abduraimova, Z. G. qizi . (2024). INTERAKTIV XIZMATLARDAGI QIDIRUV TIZIMLARIDA MAKSIMAL QIYMATNI HISOBLASHDA QO'LLANILUVCHI STANDART ALGORITMLAR. GOLDEN BRAIN, 2(3), 57–62. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10569315>

12

Рахмонов, Р. Н., Зубайдуллаев, С. В., & Карджавова, Г. А. (2024). ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ КАРНИТИНА У ДЕТЕЙ С КАРДИТОМ НА ФОНЕ ВНЕБОЛЬНИЧНОЙ ПНЕВМОНИИ. GOLDEN BRAIN, 2(3), 63–69. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10569323>

13

Rakhmonov, R. N., Zubaydullayev, S. V. o'g'li ., & Kardjavova, G. A. (2024). ACUTE MYOCARDITIS IN CHILDREN ON THE BACKGROUND OF BRONCHO-PULMONARY DISEASES. GOLDEN BRAIN, 2(3), 70–75. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10569344>

14

Abdisaxatova, S. S. qizi ., Ismoilov, V. I., & Mavlonov, B. T. (2024). KUZGI JAVDAR BO'YINING BALANDLIGI VA DON HOSILIGA EKISH MUDDATI HAMDA BIOLOGIK FAOL MODDALARNING BOG'LIQLIGI. GOLDEN BRAIN, 2(3), 76–80. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10569361>

15

Komilova, L. (2024). "NEVER LET ME GO" BY KAZUO ISHIGURO: A POIGNANT EXPLORATION OF HUMANITY AND ETHICAL DILEMMAS. GOLDEN BRAIN, 2(3), 81–84. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10569375>

16

Ismoilov, D. X., & Yoqubova, O. M. qizi . (2024). VOLEYBOLCHILARNING HUJUM TEXNIKASINI VARIATIVLIGINI OPTIMALLASHTIRISH. GOLDEN BRAIN, 2(3), 85–90. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10569381>

17

Turg'unova, M. M. qizi ., & Abduhamidov, A. (2024). **MILLIY VA XALQ RAQS SAN'ATI. GOLDEN BRAIN, 2(3), 91–94.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10569391>

18

Hayitboeva, D. B. kizi ., & Sattorova, F. E. (2024). **THE IMPORTANCE OF INTERFERENCE IN LANGUAGE ACQUISITION. GOLDEN BRAIN, 2(3), 95–100.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10569407>

19

Xo'jamqulova, N. X. qizi . (2024). **МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARDA IQTISODIY TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHDA INTEGRATIV YONDASHUVNING O'RNI. GOLDEN BRAIN, 2(3), 101–105.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10569415>

20

Shodmonova, G. F. qizi . (2024). **STUDY AND IMPORTANCE OF HISTORICAL SOURCES IN HUMAN HISTORY. GOLDEN BRAIN, 2(3), 106–109.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10569425>

21

Мухаммадиев, И. С., Рахмонов, Р. Н., & Ибрагимова, М. Ф. (2024). **ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ КЛАРИТРОМИЦИНА ПРИ ПНЕВМОНИИ С АТИПИЧНОЙ ЭТИОЛОГИЕЙ У ДЕТЕЙ. GOLDEN BRAIN, 2(3), 110–115.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10569438>

22

Ro'ziyev, E. (2024). **SIYOSIY NUTQ – IJTIMOIIY-SIYOSIY NOTIQLIKNING MUSTAQIL TURI SIFATIDA. GOLDEN BRAIN, 2(3), 116–120.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10569454>

23

Marimov, M. E. (2024). **XIVA XONLIGIDA DAVLAT BOSHQARUVI, MANSAB VA UNVONLAR. GOLDEN BRAIN, 2(3), 121–126.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10569466>

24

Rasulova, M. I. qizi . (2024). **IMOM BUXORIY ILMIY ME'ROSINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 2(3), 127–132.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10569476>

25

Suyunova, M. O. qizi ., Subxonova, Z. S. qizi ., & To'layev, B. Z. o'g'li . (2024). **AYOLLAR VA QIZLAR ORASIDA HAYZ OLDI SINDROMINING KECHISHI. GOLDEN BRAIN, 2(3), 133–138.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10569493>

26

Subxonova, Z. S. qizi ., Suyunova, M. O. qizi ., & To'layev, B. Z. o'g'li . (2024). OSHQOZON VA O'N IKKI BARMOQLI ICHAK YARA KASALLIKLARI VA ULARNING ASORATLARI. GOLDEN BRAIN, 2(3), 139–143.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10569509>

27

To'layev, B. Z. o'g'li ., Subxonova, Z. S. qizi ., & Suyunova, M. O. qizi . (2024). AYOLLARDA HOMILADORLIKNI DASTLABKI OYLARIDA ANIQLASH. GOLDEN BRAIN, 2(3), 144–148.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10569531>

28

Shodmonov, G. D., & Karimov, B. O. o'g'li . (2024). MEHNAT MUHOFAZASI FANINING RIVOJLANISH TARIXI VA BOSHQA FANLAR BILAN O'ZARO BOG'LIQLIGI. GOLDEN BRAIN, 2(3), 149–153.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10569542>

29

Алиев, А. М. (2024). СИСТЕМА ВОЗБУЖДЕНИЯ СИНХРОННЫХ ГЕНЕРАТОРОВ. GOLDEN BRAIN, 2(3), 154–160.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10569547>

30

Avezov, I. Y. o'g'li ., & Xusenova, E. E. (2024). RADIOAKTIV NURLARNING INSON ORGANIZMIGA TA'SIRI. GOLDEN BRAIN, 2(3), 161–167. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10569601>

31

Zohidova, F. A. qizi . (2024). AXBOROT TEXNOLOGIYALAR VA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR INTEGRATSIYTASI ASOSIDA DIDAKTIK RESURS YARATISH. GOLDEN BRAIN, 2(3), 168–172.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10569618>

32

Norova, N. K. (2024). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA 5-6 YOSHDAGI BOLALARNI SPORT YO'NALISHIDAGI MILLIY VA HARAKATLI O'YINLAR VOSITASIDA JISMONIY TARBIYA TEXNOLOGIYASINING ISHLAB CHIQLIGAN KONSEPSIYASI. GOLDEN BRAIN, 2(3), 173–176. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10569626>

33

Kamilova, M. I. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR RIVOJLANISHINING XUSUSIYATLARI. GOLDEN BRAIN, 2(3), 177–180.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10569640>

34

Aminova, M. A. (2024). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA HARAKATLI O'YINLARNI O'TKAZISH METODIKASI. GOLDEN BRAIN, 2(3), 181–185. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10569652>

35

Bozorova, O. B. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI TAYYORLOV GURUHLARIDA HARAKATLI O'YINLARNING JISMONIY RIVOJLANISH SOHALARIGA TA'SIRI. GOLDEN BRAIN, 2(3), 186–188. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10569658>

36

Umurova, N. S. (2024). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA KATTA GURUH BOLALARINING JISMONIY RIVOJLANISHI. GOLDEN BRAIN, 2(3), 189–191. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10569668>

37

Agzamova, G. R. qizi . (2024). NUTQIY ETIKET TUSHUNCHASI VA UNING O'ZIGA XOSLIGI. GOLDEN BRAIN, 2(3), 192–196. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10569678>

38

Xusanova, S. O. (2024). GERMANIYA FEDERATIV RESPUBLIKASI O'QUVCHILAR NIGOXIDA. GOLDEN BRAIN, 2(3), 197–200. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10569690>

39

Fazliddinova, S. A. qizi. (2024). TARMOQ XAVFSIZLIGI VA IMKONIYATLARI. GOLDEN BRAIN, 2(3), 201–204. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10569697>